

Bölüm 1: Giriş

1.1 Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

Araştırma alanımız Kırıkkale Şehri olmasına karşın, belediye mücavir alanı dışında kalan bazı alanlar, şehir ile birinci dereceden ilişkili olduğu için incelenmiştir. Kırıkkale İl Merkezi'nin belediye mücavir alanı içinde kalan kısmı araştırma alanıdır. Belediye mücavir alanı içerisinde olmayan Orta Anadolu Petrol Rafinerisi, Kırıkkale Üniversitesi ve I. Organize Sanayi Bölgesi, Kırıkkale Şehri'ni direkt etkilediği için incelenmişlerdir.

Kırıkkale Şehri, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde yer almaktadır. Ankara-Samsun ve Ankara- Kayseri- Malatya Karayolu ile Ankara- Erzurum demiryolu güzergahında kurulmuştur. Ankara'ya karayolu ile 76 km, demiryolu ile 93 km mesafededir. Doğudan, güneyden ve Karadeniz'den gelen yolların düğüm noktasını oluşturan bir yerdedir(Güven,1992:30). Bu özelliği ile ülke içinde 43 ilin batıya açılan kapısı olarak nitelendirilmektedir.

Kırıkkale Şehri, kuzeyden Çamlıca ve Karakaya Tepeleri, güneyden Dinek Dağı, doğuda Koçu Dağı (1279m), batı ve güneybatıda ise Küre Dağı (1555m) ile çevrelenmiştir(Güven,1992:31). Fakat Küre Dağı ile Koçu Dağı Kırıkkale'ye uzaktır. Kızılırmak vadi tabanı düzlüğü, doğu batı yönünde akan Çoruhözü Deresi boyunca uzandığı için, bu doğrultuda Kırıkkale için doğal bir yükselti engeli yoktur. Kızılırmak, Kırıkkale'nin 3-4 km kadar batısından geçmektedir. Şehir, Kızılırmak'ın doğusunda, ırmak vadisi ile Karakaya Tepeleri'nin güney eteklerinin kesiştiği plato üzerinde yer alır. Rakımı 730 m civarındadır. Kızılırmak bu noktada bir dirsek yapmaktadır. Kırıkkale, merkezden güney ve kuzeyin hafif meyilli tepelerine doğru yayılmıştır. Kızılırmak vadi tabanı her yönden meyilli tepelerle çevrilmiştir ve Kızılırmak'a doğru genişlemektedir. Çevrede en yüksek tepe güneyde 1700 m yükseklikteki Dinek Dağı'dır. Kızılırmak vadi tabanının tam ortasında sayılabilecek bir yerde Kaletepe vardır. Kızılırmak'a dik uzanan vadi tabanında tek akarsu Çoruhözü Deresi'dir ve vadi tabanı düzlüğünün bitiminde Kızılırmak'a karışır(Atalay,1983:59).

En önemli düzlük kuzeydeki tepelerle güneydeki Denek Dağı arasında bulunan Kızılırmak vadi tabanı düzlüğüdür. Çoruhözü Deresi ve Kızılırmak vadi tabanı kuzeyde Çamlıca, Karakaya ve Kırıkkale Tepeleri, güneyde ise Denek Dağı'nın doğu-batı istikametine kadar uzanır. Kuzeydeki tepeler vadi tabanına tatlı bir meyille inmekte ve birleşmektedirler. Kırıkkale Şehri, bu meyil üzerinde, yan derelerce yarılmış olan bir plato üzerinde bulunmaktadır (Aslıyüce,1974:22)

Merkez ilçe olarak Kırıkkale, doğuda Delice İlçesi, güneyde Keskin, güneybatıda Bahşili, batıda Yahşihan ve kuzeyde Sulakyurt ve Balışeyh ilçeleri ile çevrilidir.

Kırıkkale Şehri, matematik konum olarak ise 39° 30' kuzey enlemi ile 33° 25' doğu boylamının kesiştiği noktada yer alır.

1.2 Araştırmanın Amacı, Konusu ve Yöntemi

Tezin amacı Kırıkkale Şehri'nin gelişim sürecini, ne kadar şehirleşebildiğini ortaya koyarak bu şehrin gelecekteki planlamalarına ışık tutmasına yardımcı olmak, Kırıkkale Şehri üzerine yapılacak her türlü çalışmada kullanılacak bir kaynak oluşturmak, bunun yanında kuramsal yönden şehirleşme olgusunu inceleyerek, bu olgunun Türkiye'deki yansımalarını da ortaya koymaktır.

Kırıkkale Şehri'nin tarihi gelişim süreci de dahil olacak şekilde bir yerleşme olarak kuruluşundan bu yana geçirdiği şehrsel gelişme, bu süreçte yaşadığı sorunlar, avantaj ve dezavantajlar, bugünkü durum ve şehrin daha sağlıklı gelişimi için çözüm önerileri tezin konusunu oluşturmaktadır. “Şehir ve Şehirleşme nedir ? Türkiye’de şehirleşme nasıl bir gelişim süreci izlemiştir ? Kırıkkale’de nasıl bir şehrsel gelişme olmuştur ? Bu gelişmede neler etkili olmuştur ? Kırıkkale ne kadar şehirdir ? Kırıkkale’nin daha iyi ve düzenli şehirleşebilmesi için neler yapılabilir ?” şeklindeki sorulara yanıt aranmıştır. Bu kapsamda şehir ve şehirleşme kavramlarının tarihi süreç içerisinde Dünyadaki gelişimi, farklı bilim dallarına göre bu kavramların nasıl tanımlanıp algılandığı, Türklerin Orta Asya’dan beri yaşadığı şehirleşme hareketleri, Anadolu’da Hitit, Roma, Bizans, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Dönemlerindeki şehir ve şehirleşme, Cumhuriyet’le birlikte Türkiye’de şehirleşme,

Kırıkkale'nin adı, nasıl ortaya çıkıp geliştiği, bunda etkili olan doğal ve beşeri – ekonomik faktörler ve süreçler(örneğin jeomorfolojik özelliği, iklimi, Kızılırmak, nüfus özellikleri, sanayi, ulaşım, üniversite, il olması v.b...), Kırıkkale'nin sorunları ve bunları çözmek için kullanılabilecek potansiyel değerler ve Kırıkkale'nin ne oranda şehir olduğunun tartışılması araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

Kırıkkale'nin başkent Ankara'nın çok yakınında önemli bir kavşak noktasında olması, ülke güvenliği için son derece hayati silah fabrikalarına, Anadolu için kültürel ve ekonomik yönden kalkınma unsuru olacak üniversitelerden biri olan Kırıkkale Üniversitesi'ne, ekonomik yönden çok önemli olan Orta Anadolu Petrol Rafinerisi'ne ve MKE fabrikalarına sahip olması, kentin önemini artıran olgulardır. Gelecekte de ulaşım ağının geliştirilmesi ve Kızılırmak Yeşil Vadi Projesi'nin hayata geçirilmesi halinde kentin turizm potansiyeli de yükselecektir. Bu bakımdan tezin önemi Kırıkkale ve coğrafya açısından büyüktür.

2004 haziran ayında tez çalışmasına başlanılmıştır. İlk aşamada tez konusu ve alanı kapsamında gerekli olan daha önce yapılmış tezler, Kırıkkale ile ilgili yayınlar, kitaplar, makaleler, sempozyum ve benzeri toplantı bildirileri, il yıllıkları kitapçılardan, kütüphanelerden, tez merkezlerinden, internetten taranmıştır. Aynı zamanda şehir, şehircilik, şehir planlama, şehirleşme ile ilgili yayınlar yine aynı kaynaklardan derlenmiştir. Şehir bazında bulunamayan verilerin yerine mecburen merkez ilçe veya il verileri kullanılmıştır. Söz konusu kaynaklar bir yandan da okunmuş, incelenmiştir. Kırıkkale'ye iki kez gidilerek belediyeden, valilikten ticaret odasından, kültür merkezinden çalışma kapsamına giren birçok bilgi toplanmıştır, mümkün olduğunca yaya olarak dolaşarak fotoğraf çekilmiştir. İncelemelerin birinde çalışma kapsamında konuyu aydınlatacak bir anket uygulanmıştır. Araştırma alanına bir kez de tez danışmanı ile birlikte gidilerek yerinde incelemeler yapılmıştır. Kırıkkale 1/5000 ölçekli halihazır harita paftaları İller Bankasından, Kırıkkale çevre düzeni planı, doğal afet risk planı, tarihi gelişim aşamaları planı ve mahalle bölümlenmesi planı Kırıkkale Belediyesi'nden elde edilmiştir. Çalışmada yapılan haritaların temeli olan bu planları şu anda Selçuk Üniversitesi Şehir- Bölge Planlama Bölümünde araştırma görevlisi olan ve daha önce Kırıkkale Belediyesinde çalışan Koray Özcan

izmiştir. Aynı haritalar kaynaklar kısmında verilen, kendisine ait master tezinde de mevcuttur. Çeşitli istatistiki veriler Devlet İstatistik Enstitüsünden, gerekli ve ilgili yapılmış bazı yayınlar DPT'den alınmıştır. Bazı istatistikler kent bazında bulunmadığı için bunun yerine il bazındaki veriler kullanılmıştır. Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesinden, Milli Kütüphaneden ve YÖK Tez ve Dokümantasyon Merkezi'nden yararlanılmıştır.

Toplanan tüm veriler incelenip değerlendirildikten sonra çalışma kapsamında oluşturulması gereken haritalar, grafikler, tablolar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Gerekli diğer eklerle birlikte görsel malzemeler de eklenmiştir. Son olarak ise tez yazım yönetmeliği doğrultusunda tez kaleme alınmıştır.

1.3 Kuramsal Çerçeve

1.3.1 Şehir Tanımı

“Şehir” kelimesi Batı dillerinin pek çoğunda Civilization kelimesinin Latince kökünden oluşturulmuştur. Şehirler beşeriyet tarihinde kaydedilen büyük kültürel gelişmelere sahne olmuştur. Tarih öncesi devrede bu merkezlerde insanlığın yaşamını değiştiren büyük teknik gelişmeler vuku bulmuş, felsefe okulları gelişmiş, güzel sanatlar ve mimaride ilerleme kaydedilmiş ve beşer faaliyetleri buralarda en yüksek noktasına çıkmıştır. Rousseau'nun yerinde olarak ifade ettiği gibi “şehirler beşer kabiliyetinin erişebileceği doruk noktalarıdır” (Karaboran,1989:82).

Coğrafi manada bir şehir çok yönlü, iktisadi olduğu kadar, siyasi ve kültürel bakımdan da kesin hatlarla sınırlanmamış bir bölgenin kavşak noktasıdır. Şehir homojen olmayan bir yerleşmedir. Ticaretin, endüstrinin ve ulaşımın merkezi olan şehirler, aynı anda siyasi, idari organizasyon, kültür, fikir, edebiyat ve sanatın doğduğu yerler, bütün bu çeşit faaliyetlerin adeta bir nevi atölyeleridir. Şehir, idari, sanatsal, ekonomik, kültürel, siyasi, askeri ve turistik tesisler ve fonksiyonların merkezi olarak toplandığı yerlerdir ve bunlarla temsil edilirler. Çevrelerinde yaşayan halka da çeşitli hizmetler veren donanım merkezleridirler(Karaboran,1989:88).

Dünyadaki gerçek şehir yerleşmeleri temel çizgileri itibarıyla bir diğerine çok yakınlık göstermektedirler. Şehir yerleşmeleri, prensip itibarıyla kendilerini çevreleyen bölgelerin ekonomik, kültürel, idari ve ulaşım merkezidirler. Şehirlere gelen mal ve eşyaların dağıtılmasını temin ettikleri gibi kendilerine toplanmış maddelerle de çevrenin ihtiyacının sağlanmasında önemli bir role sahiptirler. Nüfusları da en aşağı birkaç bin olan bu yerlerde çoğunluk sekonder ve tersiyer ekonomik sektörlerinde çalışır(Karaboran, 1980: 1).

Şehir kavramı ülkelere, zamana, uygarlık düzeyine, sosyal yapıya hatta kişisel görüşlere göre değişmekle beraber bunun değişmeyen yönü kırsal yerleşme kavramının karşıtı olması ve kalmasıdır. Dünyanın her tarafında kır ve şehir yerleşmeleri birbirinden ayrılmış olmasına rağmen bunları birbirinden ayıran geniş

kapsamlı bir tanımın yapıldığını, daha doğrusu kabul edildiğini söyleme olanağı yoktur(Emiroğlu, 1975: 126-127).

Bazı ülkeler nüfus miktarını bir tarafa bırakıp idare merkezlerini (Bolivya,Brezilya,Ekvador,Salvador,Haiti,Nikaragua,Honduras); tarım çalışması yapmayan merkezleri (İsrail); belediye ve hükümet kuruluşlarına sahip olan merkezleri (Şili) ve çiftçi oranının % 50'nin altında olan merkezleri (Finlandiya) şehir kabul etmektedirler(Emiroğlu, 1975: 127).

Özçağlar'a göre şehir kavramını dar kapsamda değil, zamana ve mekana bağlı olarak ele almak zorunludur. Özçağlar, her ülkenin gelişmişlik düzeyi, nüfusu, geleneksel tavırları ve konuya bakış açılarının farklı olduğunu vurgulamaktadır. Özçağlar şehri, "bünyesinde barındırdığı insanların ihtiyaçlarını başka yerleşmelere fazlaca muhtaç olmadan yerinde karşılayabilecek fonksiyonlara sahip bulunan, alt ve üst yapı bakımından fazlaca eksiği olmayan, bugünkü koşullarda nüfusu 20 binin üzerindeki belediye örgütlü yerleşmeler" şeklinde tanımlamaktadır(Özçağlar,2000: 76-77).

Elibüyük'e göre şehir, orada yaşayanların büyük çoğunluğunun hammadde üretimi dışındaki sektörlerde, sanayi, ticaret ve hizmetlerde faaliyet gösterdiği yerleşmedir(Elibüyük M.,1995). Elibüyük, şehri aktif nüfusun sektörlere dağılımına göre tanımlamaktadır.

İzbrak, Coğrafya Terimleri Sözlüğü'nde şehir ve kent kavramlarını farklı tanımlamaktadır. Şehri, kasaba olarak tanımlarken, şehri ise "köyden ayrı olarak bir bölgede çeşitli sanat,endüstri ile ticaret, yollar, ulaştırma bakımından böyle bir bölgenin ortasında bulunan büyücek yerleşme yeri" olarak tanımlamaktadır. İzbrak'a göre bir şehirde evler oldukça sık bir durum gösterir, türlü çalışma alanlarında işbölümü bulunur, aydınlatma, temizlik, su, ulaştırma hizmetleri önemli yer tutar(İzbrak,1992:198 ve 292).

Atalay şehri, “bir plana göre kurulmuş, on binlerce insan barındıran ve insanların geçiminde tarım dışı kaynakların hakim olduğu toplu ve en büyük yerleşme birimi” şeklinde tanımlar(Atalay,1997: 319).

Şehir, demografik, ekonomik, sosyal, coğrafi ve idari olarak tanımlanmaktadır.

Keleş’e göre şehir, “Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gidiş geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi”dir(Keleş,1998:75).

Karl Marx şehri, “üretim araçlarının, anamalin, gereksinmelerin ve erkin toplanmış olduğu, yüksek zevklerin temsil edildiği, toprak iyeliğinden kopuk bir kapitalizme dayanan, çıkar ve çelişki kümeleri ile kendine özgü bir bilinç yaratarak sınıf yapısı oluşturan yerleşim” olarak tanımlar. Durkheim’e göre şehir, belli toplumsal güçlerin gelişmesi için tarihsel önemi olan koşuldur. Bu güç kentteki nüfus yığılmasıdır. Bunun işbölümünü özendirdiğini söyler. Louis Wirth ise şehri, nüfus büyüklüğü, yoğunluk ve heterojenlik ile niteler(Keleş,1990:91-93).

Max Weber, kendisi tam olarak bir şehir tanımı getirmemekle birlikte bazı özelliklerin bir yere şehir niteliği kazandırmadığını vurgular ve bir yerin şehir olabilmesi için sahip olması gereken birkaç özellikten bahseder. Weber’e göre nüfus, bir şehir tanımlaması için yeterli bir kriter değildir. Şehrin ekonomik ve siyasal örgütlenme biçiminin esas kriter olduğunu söyler. Şehrin sürekli bir pazar yeri olduğundan ve hem kendisini hem de hinterlandını beslediğinden söz eder. Şehirleri de üretim ve tüketim şehri diye ayırır. Şehrin siyasi güç merkezi olmasını ve siyasi özerkliğini vurgular. Weber, bir yerin kent olması için sahip olması gereken özellikleri şöyle sıralar: Pazar yeri, kale, mahkeme ve özel hukuk sistemi, bir arada yaşamak ve kısmi özerklik(Weber,2000:59,73-79).

Şehir, tarihsel sürece pek çok yeni öge getirmiştir. İnsanlık burada tarımsal olmayan işgücü ile yeni bir yaşam biçimi yarattı(Duru ve Alkan,2002:27).

Şehirler, insanın yaşamını sürdürdüğü ve yeryüzünden yararlandığı odak noktalarıdır. Çevresindeki bölgelerin bir ürünü olan ve buraları etkileyen kentler, ekonomik ve toplumsal gereksinimlere yanıt verecek biçimde gelişirler(Duru ve Alkan,2002:55).

Yine de bir şehrin betimlenmesinde kentsel toplumun büyük bir yığılma ve göreceli olarak yoğun bir nüfus toplanması özellikleri ile diğer yerlerden ayırt edilebileceği görmezden gelinemez(Duru ve Alkan,2002:82).

Toplumbilimsel amaçlarla şehir, toplumsal açıdan bir örnek olmayan insanların göreceli olarak geniş bir alanda, yoğun bir biçimde ve sürekli olarak birlikte bir yere yerleşmiş bulunması biçiminde tanımlanabilir(Duru ve Alkan,2002:85).

Tümerterkin ve Özgüç'e göre şehir,"yoğunlaşmış, tarımsal olmayan insan yerleşmesi"dir(Tümerterkin ve Özgüç,2004:325).

Çevre bilimciler göre şehir, çeşitli fonksiyonların ve ekolojik, hijyenik açıdan denge içinde olduğu hukukun normlar çerçevesinde düzenlendiği mekansal yapıdır(Şahin,2000:7).

Sosyologlar genellikle şehir denilen sosyal grubu köy topluluğunun karşıtı olarak görmüşler, bu anlamda tanımlamışlardır.Bu yaklaşımın temelinde Ferdinand Toennies'in kavramsallaştırdığı cemaat ve cemiyet ideal tipleri vardır.Irk, etnik menş ve kültür bakımından farklılaşmamış olan cemaat, tersi ise cemiyettir. Cemaat, köyü, cemiyet ise şehri temsil eder(Bal,2002:19).

İlk sosyolojik şehir tanımını 1910 yılında yayınladığı "Şehirlerin Menşei ve Ekonomik Fonksiyonu" adlı çalışmasında Rene Maunier şöyle yapmıştır: "Nüfusuna oranla coğrafi temeli dar olan ve aileler, meslek grupları, sosyal sınıflar, mezhepler v.s. gibi çeşitli heterojen grupları içine alan karmaşık bir yerleşme grubu"dur(Bal,2002:20-21).

İsbir'e göre şehir, insan ilişkileri açısından ancak belirli bir nüfusa sahip toplumlarda karşılanması mümkün olan fizyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel

ihtiyaçların belirli düzeylerde karşılandığı, her ülkenin kendi özelliklerine göre kriterlerini belirlediği fiziki yerleşme alanıdır.(İsbir,1991:8)

Zaman zaman şehir kelimesi site anlamında kullanılmaktadır. Şehir demografik, idari ve coğrafi bir yapıyı açıklamak için kullanılmasına karşılık Romalıların “civitas”, Yunanlıların “polis” veya “site” diye isimlendirdikleri yerleşme alanı müstakil bir teşkilatlanmayı, kısaca devleti ifade etmek için kullanılmaktaydı (İsbir,1991:17).

Şehir tanımı ülkeden ülkeye ve kullanılan ölçüte göre değişmektedir. Hatta bir ülke içinde dahi farklı kurumlar farklı şehir tanımlarını kabul edebilmektedirler. Türkiye’de kentin nüfus sınırı konusunda devlet kurumları arasında bir uzlaşma yoktur.1924 tarihli Köy Kanunu’nda nüfusu 20.000’den fazla olan yerleşmeler şehir kabul edilmektedir.1930 tarihli Belediye Kanunu ise nüfusu 2000’in üzerinde olan yerleşimleri şehir saymaktadır. Devlet Planlama Teşkilatı, nüfusu 20.000’in üzerindeki yerleşimleri şehir kabul ederken, İmar ve İskan Bakanlığı ise 10.000 nüfusun üzerindeki yerleşimleri şehir olarak kabul etmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü ise il ve ilçe merkezlerini şehir kabul etmektedir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda Bal, şehri şöyle tanımlar: “Sanayi, ticaret, hizmet gibi ekonomik etkinliği olan, tarımsal ürünler de dahil olmak üzere her türlü ürünün dağıtıldığı, sınırları belirlenmiş bir alanda yoğunlaşmış nüfusun sosyal bakımdan tabakalaştığı, mesleki rollerin artarak farklılaştığı, dikey ve yatay hareketliliğin yaygın olduğu, çeşitli sosyal grupları barındıran, sivil toplum örgütlerinin etkinliğinin gittikçe arttığı, merkezi ve yerel yönetimi temsil eden kurumların bulunduğu, yerel, bölgesel veya uluslar arası ilişki ağlarına sahip heterojen bir toplum”dur(Bal,2002:22-23).

“Kent” sözcüğü kavramsal olarak incelendiğinde Orta Asya Türklerince şehir karşılığı olarak kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Soğdça’dan Türklerin diline geçen “kend” sözcüğü yaygın olarak kullanılmış: Yarkend, Taşkend, Semizkend, Semerkend örneklerinde olduğu gibi birçok büyük şehir bu adla adlandırılmıştır.Dilimize geçen “şehir” kelimesi Farsça’da “şehr” kökeninden gelmektedir. Toplumumuzda kent kavramı ile aynı anlamı ifade etmek için kullanılmaktadır. İngilizce’de city ve urban kelimeleri

ile kent benzer anlamlıdır. Kelime karşımıza İtalyanca'da citta, Fransızca'da cite, İspanyolca'da ciudad, Almanca'da stad ve Yunanca'da ise polis olarak çıkmaktadır. Türkçe'mizdeki "Uygar" kelimesi yerleşik bir toplum hayatı süren Uygurlardan türetilmiştir. Arapça'da uygar anlamındaki medeni kelimesi kent anlamındaki Medine kelimesinden gelir. Uygarlık karşılığı olarak İngilizce civilization, city ve Fransızca civilisation kelimeleri Latince'de yurttaşların oluşturduğu birlik anlamına gelen civitas kelimesinden türemiştir. İngilizce'de polite, yani kibar sözcüğü Yunanca'da kent karşılığı olan polis teriminden türetilmiştir(Kaya,2003:13-19).

Nüfus kriteri ülkeden ülkeye değişmektedir. Örneğin bir yerin şehir statüsüne kavuşması için Japonya'da 30.000, Kore'de 40.000, ABD'DE 2.500 kişilik nüfusa sahip olma kriteri aranmaktadır. Nüfus kriterini kullanan diğer ülkeler İngiltere, Tunus, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Kanada ve Yunanistan'dır. (İsbir,1991:6-7).

Nüfus miktarı kadar yoğunluğu da kent ayrımı için önemlidir. Fransa'da km²'ye 500'den, Almanya'da 2500 ve üzeri nüfus düşen yerler şehir kabul edilmektedir.

Şehri tanımlayabilmek için yerleşmeyi karakterize eden tüm öğeleri göz önünde bulundurmak gerekir.Çünkü kent, zaman ve mekan içindeki insan yerleşmesinin belli özellikler taşıyan bir durumdur. Kent, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, belirli teknolojinin kullanıldığı, nüfusun belli bir büyüklük ve yoğunluğa ulaştığı, nüfusta heterojenlik ve bütünleşmenin varolduğu bir yerleşmedir(Erkan,2002:16-19).

Danimarka, Finlandiya ve İsveç'te şehir, nüfusu en az 250 kişi olan yerleşmedir. Bu değer Kanada ve Venezuela'da 1.000, Arjantin ve Portekiz'de 2.000 ve Hindistan'da 5.000 kişidir(Aliağaoğlu,2004:8).

Görüldüğü gibi farklı bilim dallarına göre çeşitli açılardan farklı şehir tanımları yapılmıştır. Buna rağmen birçok noktada mutabakat olduğu görülmektedir. Esas itibarıyla şehir denildiğinde fiziki, fonksiyonel, ekonomik faaliyetler, nüfus miktarı ve yoğunluğu, sosyal ve idari açılardan sahip olunan özellikler ana hatlarıyla bellidir ve bunları herkes kabul etmektedir. Doğaldır ki farklı ülkelerde, hatta aynı ülkedeki farklı

bölgelerdeki veya tarihin farklı dönemlerindeki kent kavramı dönemin veya yerin özelliklerine, koşullarına göre değişmektedir. Bunca tanım karışıklığına rağmen bugün şehir denildiğinde akla gelen imaj ortaktır. Özet olarak insanların gerçekten şehirde yaşadığını hissetmesi oranının şehir kabul edilmesinde yeterli bir ölçüt kabul edilebilir.

1.3.2 Dünyada Şehirlerin Oluşumu ve Tarihi Gelişimi

Tarih boyunca dünya nüfusunun çoğunluğu hep kırsal alanlarda yaşamışlarsa da beş bin yıldan beri varolan ve sanayi devriminden beri de hem büyüklük hem sayıca muazzam bir gelişme içine giren yerleşmeler şehirler olmuştur. Bazılarına göre de şehirler daima medeniyetin ışık ve sıcaklığını, karanlık ve soğuk dünyaya yayan ateşi olmuşlardır. Ancak dünya nüfusunda kırsal nüfusun egemenliği de artık sona ermiş bulunuyor: Mart 1994’de dünya şehirselleşmiş ve kırsal nüfusunun eşit hale geldiği ve artık şehirselleşmiş nüfusun kırsal nüfusu geçmeye başladığı uzmanlarca açıklandı. Bu bakımdan 20. Yüzyıl’ın sonunun kırsal nüfus egemenliğinin de sonuna işaret ettiğini ve artık içinde yaşayacağımız dünyanın şehirleşmiş bir dünya olacağını söylemek yanlış olmayacaktır (Tümertekin ve Özgüç,2004:325).

Her ne kadar dünya şehirleşiyorsa da bu olgunun yerküre üzerinde düzenli dağılmadığı ve aynı nitelikte gerçekleşmediği de bilinmektedir. Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya gibi ülkelerin oluşturduğu gelişmiş dünyada her beş kişiden en az dördü şehirlerde yaşarken, Çin ve Hindistan gibi gelişmekte olan Dünya ülkelerinin çoğunda ise on kişiden üçü yada ikisi şehirlerde yaşamaktadır(Tümertekin ve Özgüç,2004:325).

Her ne kadar bazı araştırmacılara göre paleolitik insanı mağaradan çıkıp saz ve yapraklardan yaptığı barınağına taşındığında şehirleşmeye doğru ilk adımı atmış oluyordusa da insanların şehirselleşmiş yerleşmelerde toplanmaları, bitkilerin kültüre alınmaları ve hayvanların ehlileştirilmesinden daha önce mümkün olmamıştır. 3000 yıl süren deneyimden sonra M.Ö. 6000’e doğru Orta Doğu’da gerçekleştirilen buğday ve çavdar tarımı, koyun ve keçilerin ehlileştirilmesi ve sürekli köy

yerleşmesi Orta Doğu'nun yüksek kesimlerine ve çevredeki daha kurak alanlara tamamen yayılmış bulunuyordu. Avcılık ve toplayıcılığın eşlik ettiği köy tarımının çekici ve güvenilir bir yaşam tarzı olarak ortaya çıkmasıyla nüfus yoğunlukları yaklaşık on-yirmi misli artmış, insanlar tarıma çok uygun bu alanlarda toplanma eğilimine girmişler ve bu da Ortadoğu'nun yüksek kesimlerinde daha az sayıda fakat daha büyük yerleşmelerin doğmasına yol açmıştı. Şehirler yalnızca Ortadoğu'da değil belli başlı her medeniyet potasında da gıda üretiminin hemen ardından ortaya çıkmışlardır. Fırat- Dicle Vadisi, Mısır, İndus Vadisi, Kuzey Çin, Orta Meksika ve Kuzey Andlar'da tarımın başlangıcıyla büyük ve kompleks şehrsel yerleşmelerin ortaya çıkışını birbirinden yalnızca 4000 yıl ayırmaktadır.

Mezopotamya'daki nehirlerin sağladığı sulamalı tarım, kuru tarıma göre beş altı kat fazla verim alınmasına, bu da ihtiyaç fazlası gıda üretimine yol açmıştır. Bu ürünlerin toplanıp, depolanıp tekrardan dağıtımı için oluşmaya başlayan merkezler ilk şehirler olmuştur. Mezopotamya'daki ilk şehir medeniyeti Sümerler'de M.Ö.3200-1950 ortaya çıkmıştır. Kiş, Nippur, Ur, Uruk gibi şehir devletler krallar ve din adamlarınca örgütlenip yönetilirken, sanatkarlar, tüccarlar ve köleler ise yurttaşlardı. Eski çağın en önemli şehirlerinden olan Babil şehir devleti (M.Ö.1900-539) yine aynı bölgede kurulmuştu.

M.Ö. 3000'e doğru Sümer'de, Nil Vadisi'nde ve kısa bir süre sonra Akdeniz Havzası'nda şehirler ortaya çıktı. Bunların çoğu tarımsal hinterlandta yaşayan yoğun nüfusları kontrol merkezleriydiler. Kısa süre sonra gelişimle birlikte bölgesel ticaret ağının değişim merkezleri haline dönüştüler. M.Ö. 2000'lerde ise Kuzey Çin'de, Güney ve Güneydoğu Asya'nın akarsu vadilerinde ve Batı Afrika'nın Nijer Nehri boyunca da şehir yaşamı vardı. Aynı yıllarda Mısır kralları Nil kıyılarında büyük tapınak şehirleri inşa ettiler.

M.Ö. 600-500 yıllarında Yunanistan'da, Ortadoğu'daki şehirleşmeden denizcilik faaliyetleri yoluyla etkilenmiş, çoğu deniz kıyısında sıralanmış 500'den fazla şehirden oluşan bir ağ kurulmuştu. Bu şehirler çok büyük değillerdi. En büyükleri Atina toplam 100-150 bin nüfusa sahipti (Tümertekin ve Özgüç,2004:327-328).

Romalılar'ın güç bakımından Yunanlılar'ın yerini almasından sonra imparatorluğun yalnızca Akdeniz kıyıları boyunca değil aynı zamanda da Avrupa kıtasının iç kesimlerinin büyük kısmında ve Kuzey Afrika'da sağladığı egemenlikle bağlantılı olarak da şehirler kurulmuştur. Romalıların şehir sistemi, yeryüzündeki en büyük olarak kabul edilir. Bu sistem başkent Romanın en üstte yer aldığı, büyük şehirlerden başlayıp küçük kasabalara doğru uzanan hiyerarşik bir yapı gösteriyordu. Roma Devrinde şehirlerin korunaklı yer seçimleri çok doğruydü. Ayrıca ulaşım ağlarıyla, su sistemleri yerleşmelere çok iyi bağlanmıştı. Romalılar zamanında şehirler İspanya, Fransa ve İngiltere'ye yayıldı(Tümertekin ve Özgüç,2004:329-330).

Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile birlikte şehrsel sistem de çöküşe geçti. Birçok şehir ortadan kalkmaya başladı. M.S.500-1000 arasında çok az Roma şehri kalmıştı. Bu dönemde doğuda, İslam aleminde canlılık yaşanıyordu. Bağdat, İstanbul, Şam, Kahire ve İskenderiye büyürken, Doğu Asya'nın Roma'sı diye bilinen Çin'deki Sian ve şehir sistemi geliyordu. Batı Afrika'daki Sahranın güney kıyıları boyunca da çeşitli merkezler ortaya çıkmıştı. Güney Amerika'da da özellikle Yukatan Yarımadası ve çevresinde şehirleşme başlamıştı. Meksika'nın Kolomb öncesi başkenti Teotihuacan 100.000den fazla nüfusu ile büyüyordu.

Avrupa'da Ortaçağın etkisi azalmaya başlayınca, 12. ve 13. yüzyıllarda şehirler Kuzey Avrupa'nın her yerine sıçramıştı. On dördüncü yüzyılda Floransa 90 bin, Paris 240 bin, Venedik 200 bin nüfusa ulaşmıştı. 15.-19. yüzyıl arasında Amerika, Asya, Afrika ve Avustralya'nın bazı kesimlerinde Avrupalılar sömürgeler kurarak tamamen Avrupai şehirler kurmuşlardır.

1750'de İngiltere'de buhar gücünün ortaya çıkmasıyla gerçekleşen Sanayi Devrimi, şehirleşmeyi kökünden etkilemiştir. Makine ile seri üretime geçilmesi ve yüksek miktarda ihtiyaç duyulan işgücü, kırsal kesimin şehirlere akmasına yol açtı. Hızla şehirlere yığılan nüfus, beraberinde yeni tarz şehirleşmeyi getirdi. Şehirler artık sadece ticari dağıtım merkezi veya idari-dini merkez olmasıyla değil sanayileşme ile doğup büyümeye başladılar. Böylece sanayi şehirleri oluşmaya başladı. Bu olay şehirleşmeyi sanayi öncesi ve sonrası diye ikiye ayırmıştır.

Şehirler sanayileşme ile eş anlamlı hale gelmişlerdi. 1800'de Avrupa'da 500.000 nüfuslu tek şehir Paris iken aynı yüzyılın sonunda Paris, Berlin, Viyana, St.Petersburg ve Moskova'nın nüfusu milyonu geçmişti. Amerika'da New York, Chicago nüfusu milyonu ilk geçen şehirlerdi. 19. yüzyıl Batıda şehirlere muazzam yığılmanın ve bunun sonucu olarak sağlıksız, pis, düzensiz şehirlerin ortaya çıkışının, işçilerin günde 15-16 saat çalıştırıldığı görüldüğü yüzyıldır. 20. yüzyılın ortalarına doğru şehirlerin yayılması yavaşlamış, var olanların sorunlarının çözülmesine uğraşılmış, şehirler artık nüfus yığılmasının oluşturduğu tıkanıklığı aşmak için uydu kentler kurulmaya başlanmıştır.

Dünyanın her tarafında şehirler aynı hızda, biçimde ve nitelikte büyümektedirler. Gelişmekte olan dünyada şehirlerin nüfus artışı o kadar hızlı ve karmaşıktır ki nüfusun bir yerde yığılmasıyla ortaya çıkan yerleşmelere şehir demek güçtür. Şehirleşmenin kültürler ötesi incelenmesi, genelleştirmeler ve yeterli ispatlardan yoksundur. Günümüze kadar bütün terimler göreceli kalmıştır. Şehirleşmeyi ölçen açık bir ölçüt yokken sayısal göstergeler de ancak bir kaç tanedir. Son kırk elli yıl içinde yapılan incelemelerden her çağ ve dünyanın her kültür bölgesi için şehir olgusunun kesin bir tanımını oluşturmak mümkün olmadığından, şehirleşmenin kesin bir tanımına veya şehirleşmenin yarattığı sorunlarla ne kastedildiğinin kabul edilmiş bir standardına sahip olma umudu bazı araştırmacılara göre pek yoktur(Tümertekin ve Özgüç,2004:336).

Bugün dünyada en yüksek şehirleşme oranına sahip ülkeler Kuzey Amerika ülkeleri, Avrupa ülkeleri ve Japonya'dır. Gelişmiş ülkelerde şehirleşme oranı % 75-95 arasında iken Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise % 50-70 arasındadır. Bu oran üçüncü dünya ülkelerinde % 10-15'e kadar düşmektedir.

Şehirlerin ilk olarak M.Ö. 6000 yıllarında belirmeye, M.Ö 4000 dolaylarında da tam olarak kendisini göstermeye başladığı söylenebilir. İlk köyler küçük olup, köy ve kasabalardan pek az fark gösteriyordu. Tarımdaki verimin düşük ve uzun mesafeli taşıma maliyetinin fazla olması bunun nedeniydi. Bu dönem kentlerinin çoğu istilalar

sonucu, yeterli savunmaya sahip olmadıklarından, çevresiyle yeterince bütünleşemediklerinden yok olmuşlardır.

Batı Avrupa'da Ortaçağda kentlerin ikinci temel gelişimi verimliliğe bağlı hale gelen bir toplumda üretimde işlevsel olarak uzmanlaşan şehirlerin gelişimi olarak yaşandı. Bu durum kentlerin ticaret ve ulaştırmadan daha çok ekonomik etkinliklerde uzmanlaşmaya başladıkları anlamına gelmektedir. Sanayi ve ticaret ortaçağda pek çok kentin temel işlevi oldu ve ortaçağ burjuvazisinin ve zanaatkarlar için lonca sisteminin ortaya çıkmasını sağladı. Şehir, bir atölye haline gelmişti (Duru ve Alkan,2002:28-29).

Şehirlerin hızla büyümesinin, sanayi devrimi ve onunla birlikte gelen teknolojik değişikliklerle nüfusun şehirlileşmesinin, şehirlerin uzamsal ve merkezi yapılarında derin etkileri olmuştur. Sonuç, şehirleşmiş toplumun baskın yerleşme biçimi olan metropoliten şehirdi. Metropoliten topluluk, her biri kendi etkinliklerinde ve kurumlarında az çok uzmanlaşmış birden çok merkezin ve yerleşim yerinin bulunduğu bir yerdir(Duru ve Alkan,2002:33).

Sanayi öncesi kentler varlıklarını dışarıdan aldıkları gıda mallarına ve hammaddelere dayandırdıklarından birer pazar özelliğindeydiler. El yapımı maddelerin üretildiği bir merkez durumundaydılar. Önemli dini, siyasi ve eğitimle ilgili işlevleri yerine getiriyorlardı.Bazıları değişik konularda uzmanlaşmıştı. Binalardaki yoğun nüfus sağlıksız bir yaşama yol açıyordu.

Çağdaş dünya için kullanılabilen şehirlileşmenin derecesi tam olarak ve geçerli biçimde şehirlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Şehirlerin toplumsal yaşam veya insan üzerindeki etkileri şehirli nüfusun oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Şehir, yalnızca günümüz insanına daha büyük oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değil, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, etkinlikleri biçimlendiren, ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamın bir öncüsü olan merkezdirler. Farklı kültüre, inanca, milliyete, statüye sahip insanları kaynaştıran, onlara özgürlük sunan yerlerdir (Duru ve Alkan,2002:78-79).

Sanayi öncesi şehir ile sanayi şehrini ayıran temel faktör teknolojidir. Teknoloji, kullanılan enerji türünü belirlemektedir. Sanayi öncesinde üretim organik güçle, ulaşım insan ve hayvan gücüne dayanmakta iken sanayi sonrasında ise mekanik güce dayanmaktadır. İkinci temel faktör ekonomik eylemlerin örgütlenme biçimidir. Sanayi öncesinde sokakta belirli meslekler adına ihtisaslaşma vardır. Üçüncü faktör sanayi öncesi kentte yer alan güçlü sosyal kontroldür. Bu kontrolü oluşturan mekanizmalar din, aile ve lonca örgütüdür. Bu nedenle çevre hinterlandı yeterince kullanamamışlardır. Sanayi öncesi şehirler, idari ve dini merkez olduğu kadar pazar ve değişim merkeziydiler.

Sanayi öncesi şehirde, şehrin mekansal yapısı sanayi şehriden oldukça farklıdır. Bu farklılık üç noktadadır: Birincisi, merkezi alanın sosyal tabakaların dağılımına bağlı olarak ortaya çıkışı, ikincisi etnik, mesleki ve aile bağlarına göre uzmanlaşmış mahalle ve sokakların görülmesi, üçüncüsü ise mekanda konut ve işyeri ayrımının olmamasıdır. Sanayi öncesi şehrinin merkezi dinsel ve yönetsel fonksiyonların görüldüğü binalardan, pazar alanından oluşmaktadır. Merkez itibarlı alandır ve burada elitlerin konutları bulunmaktadır.

Sanayi şehri ise sanayi ve ticaret merkezidir. İdari ve dini işlevler önemini yitirmiştir. Organik olmayan enerji ulaşım ve haberleşme sistemine uygulanması, yoğun nüfusa ve örgütlenme olanağına sahip bir şehir yaratmıştır. Şehirsiz mekan büyümüş, yollar genişlemiş, yapılar yükselmiştir. Konut ve işyeri arasında ayrım bulunur. Üst ve orta gelir grubu çevreye yerleşmiş, alt gelir grubu ise arada kalmıştır. Etkili bir örgütlenme, standardizasyon ve ussal çalışma vardır. Sosyal farklılıklar hoşgörü ile karşılanır. İnsan ilişkileri, kişinin işi, mesleği, eğitimi ile kurulur ve statüyü bu sağlar. Anonimlik yaygındır. Sosyal kontrol uzmanlaşmış resmi kurumlarca uygulanır. Yerleşmeden uzaklaşmıştır (Bal,2002:42-44).

Zanaatkarların zamanla çoğalması, yayılarak otoritelerini artırmaya başlamaları, ellerinde sermaye biriktirmeye başlamaları, şehirlerin büyümesi sonucu arazi sahiplerinin önemli kazançlar sağlaması, arazi spekülasyonu yapan burjuvaların

çoğalmas, tefecilerin artması ve burjuvaların da soyluların arasına girmesi sanayi şehrini doğuran faktörlerdir.

Artan talep ve nüfus karşısında üretim kapasitesi de arttırılıyordu. Bol ve ucuz işgücü, yatırımı özendiriyordu. Hammaddenin de ucuz olması atölye tipini zorluyordu. Zanaatkarlar, lonca sisteminin kısıtlamalarından kurtulmak ve emeğin, sermayenin özgür dolaşımını istiyorlardı. 16. yüzyıldan itibaren şehir dışına taşan üretim atölyeleri özgürlük elde ettiler. Tesisler, akarsu ve demiryolu kenarlarına yerleşmişti. Hidrolik enerjiyi, suyu ve ulaşımı ucuza sağlayabiliyorlardı. İşçileri çok ucuza ve kötü şartlar altında çalıştırıyorlardı. 1750 sanayi devrimi sonrası bu durum hızla gelişti, şehirler burjuvazinin kar amacıyla el koyduğu yerlere dönüşmüştü. Fabrikalar, demiryolu ve bakımsız konutlar bu şehirlerin unsurlarıydı. Dumanı, kömürü ile demiryolu havayı, suyu, toprağı kirletiyordu. İşçi evleri çok sağlıksızdı. Burjuvalar, önce şehir merkezini yoksullara bırakarak kenarlara çekilmişler, sonra da şehirde geniş caddeler açarak yoksulları dışarıya sürdüler. Salgın hastalık tehdidi altındaki insanların üretim düzeyi düşüktü. Birçok doktor, ekonomist ve düşünür, sanayi şehrinin insana düşman yanını vurgulamaya başlamış, düzeltilmesi için önerilerde bulunmaya başlamıştı (Bal,2002:46-49).

Ortaçağ şehri, kendine özgü yasa, yönetim ve hukuk bilimine sahip bir sanayi ve ticaret toplumu olduğu görülür. Yüksek kale ve kuleler Ortaçağ kentinin karakteristiğidir. Kaleler ilk kez 10. yüzyılda prenslerin yaşadığı bölgeyi korumak için yapılmıştır. Kalenin çevresinde zamanla tüccar, zanaatkar ve köleler toplanmıştır. Kırsallığın kentlerden belirgin çizgilerle ayrılması yine bu döneme rastlar. Kırsal bölgeler şehri besliyor, şehir ise kıra ticari mallarla mamul mal satıyordu. Sanatsal, mimari, ahlaki alanlara yönelimler görülmüştür. Bugünkü manada şehir anlayışına yaklaşılmıştır. Sermaye, şehirden kıra doğru özgürce yayılıyordu. Ticaretin artması şehirler arası ilişkileri arttırmıştır. Bu dönem şehirler en önemli özelliklerinden biri denize yakın olmaları idi. Liman şehirleri ve denizyolu ticareti yoğunlaştırdı. Şehirlerin çoğu devletti. Özgürlük ve yenilikler şehirlerde görülüyordu. Nitekim “şehir havası insanı özgürleştirir” sözü Ortaçağda söylenmiştir (Kaya,2003:24-25).

Ortaçağda İslam Dünyasındaki şehirler ticaret ve imalata dayalı canlılık yakaladı. İslamiyet birkaç yüzyıl sonra Hindistan'dan İspanya'ya kadar uzanan topraklarda kara ve deniz yoluyla her türlü ticari mal, fikir ve kültürün akışını sağlayan metropoller kurdular. Bağdat iki milyon, Kahire yarım milyona, Şam ve Kurtuba dört yüz bin nüfusa ulaştı. İslam şehirleri o çağda başka toplumlarda rastlanmayan kültürel ve ekonomik zenginliğe sahipti. 9,10 ve 11. yüzyıllara "şehirleşmede İslam dönemi" denmiştir. İslam şehri, kale, saray, yönetim yapıları, cami, hanlar, bedestenler, açık pazar, yoğun konut alanı iç mahalleler ve dış mahalleler oluştururdu. En küçük mekansal birim mahalle idi. Her mahalle kendi heterojen cemaati ve küçük pazarıyla belirlenmektedir(Kaya,2003:26-27).

Şehir tarihçileri ile şehir plancıları ve şehirciler köylerden şehirlere doğru yaşanan akışa şehir devrimi adını veriyor. Şehir devrimleri, üretim ekonomisinde gerçekleşen iki büyük devrimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Birinci devrim günümüzden binlerce yıl önce yerleşik hayata geçilip tarıma başlanmasıyla gerçekleşen neolitik devrimi; ikincisi ise 1750'de İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimidir.

Bugünkü anlamda şehirleşme sanayi devrimi ile başlayan bir olgudur. Şehirleşme, yazının bulunması kadar eski bir geçmişe sahip ise de esas özellik ve boyutlarını sanayileşmenin başlamasıyla kazanmıştır(İsbir,1991:19). Devrimin üç önemli sonucu karşılıklı etkileşim içinde gelişmiştir: Üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfus mobilitesindeki hızlılıktır. Bu üç faktör 18.yüzyıldan itibaren şehirlere büyük göçleri başlatmış ve kolaylaştırmıştır. Weber'in de belirttiği gibi bu faktörler ticaretin artmasına, şehirlerin ve iş olanaklarının büyümesine, ulaşımın kolaylaşmasına, verimin artmasına, fabrikaların artmasına yol açmıştır(Kaya,2003:28-30).

Endüstriyel şehirlerde açık bir sınıf sistemi bulunmakta ve insan toplum içindeki yetenek ve başarısıyla dikey hareketlilik imkanına sahiptir, açık rekabet vardır, ekonomide işbölümü ve uzmanlaşma vardır, dinin etkisi laiklikle azalmıştır, standartlaşma hukukla sağlanır, iletişim yaygın ve gelişkindir, eğitim yaygın olup toplumsal düzeni sağlamada öncüdür. Bunların hemen hemen tersi sanayi öncesi şehirde görülmektedir(Erkan,2002:50).

Sanayileşme sonrası şehirleşme gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekilde gelişmiştir. Gelişmiş ülkeler ekonomik gelişmelerini tarım ekonomisinden sanayiye, daha sonra hizmetlere geçerek sürdürmüşlerdir. Oysa gelişmekte olan ülkeler tarım ekonomisinden hizmet aşamasına geçmişlerdir. Bu ülkelerdeki yerleşmeler belki nüfus açısından şehir kabul edilebilir ama buralarda yürütülen ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetler yönünden bunu söyleyemeyiz(İsbir,1991:18).

Keleş, günümüzdeki şehirleşme ile 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Batıdaki şehirleşme arasındaki farkı şöyle belirtir: “19. yüzyılda büyük şehirlerden birçoğu hammadde kaynaklarından ve maden havzalarından Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine dışsım yapılan buna karşılık o ülkelerden getirilen sanayi mallarının alındığı ve dağıtıldığı transit merkezler durumundaydılar. Rio de Jenerio, Buenos Aires, Bombay, Kalküta, Şangay yerli ve yabancı iş adamlarının toplandığı, sömürgeci bir ekonomik ve siyasal düzenin ürünü olan, buldukları ekonominin haklı çıkardığından daha büyük çapta şehirler olmuşlardır. Tanınmış bir şehir toplumbilimcisi bu şehirlerin simgelediği şehirleşme biçimine “bağımlı şehirleşme” adını vermektedir. Oysa aynı yüzyılın Avrupa ve Kuzey Amerika şehirlerinde nüfus birikimi sanayi devriminin yarattığı büyük sanayi kuruluşları çevresinde olmuştur” (Keleş,1996:24).

Şehirleşme “çeşitli nedenlerle kırsal kesimlere yönelen göç sonucunda bir taraftan mevcut şehirlerin nüfus ve alan itibarıyla büyümesi , diğer taraftan köy ve kasabaların giderek büyümesi sonunda kente dönüşüp mevcut şehir sayısının artmasıdır” (Kaya,2003:89).

Şehirleşme dar anlamda şehir sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır(Erkan,2002:19).

Şehirleşme, sadece demografik bir olgu olmayıp ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bir sürecin ifadesidir. Şehirleşme sadece insanları şehir olarak adlandırılan yerlere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların şehrin yaşam biçimini benimsemesi anlamına da gelmektedir(Duru ve Alkan,2002:81).

Keleşe göre şehirleşme “ sanayi ve ekonomik gelişmeye koşut olarak şehir sayısının artması ve bugünkü şehirlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde şehirlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci”dir(Keleş,1996:19).

Şehirleşmenin demografik, sosyal ve ekonomik boyutu vardır. Demografik olarak şehirde yaşayan nüfusun artışı; sosyal olarak farklılaşma, uzmanlaşma, şehre has değer yargılarını, tutum ve davranışları benimsemeyi; ekonomik olarak ise tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaşmasıdır(Kaya,2003:92).

Bal’a göre kentleşme ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik gelişme ve ilerlemenin adıdır. Ona göre şehirleşme olgusu her zaman olumlu değişimleri yansıtmaz. Sağlıklı gelişmediği zaman düzensizliği, kuralsızlığı (anomiye), bireyin yalnızlığını, yabancılaşmayı, suç artışı, paranın egemenliğini, gelir dağılımındaki adaletsizliği ifade eder(Bal,2002:61-62).

Şehirleşmenin sebepleri konusunda nerdeyse tüm bilim çevresinde bir mutabakat vardır. Keleş, Bal, Erkan, Kaya, İsbir de aşağı yukarı aynı nedenleri ileri sürmektedirler. Şehirleşme nedenleri genelde dört başlık altında toplanmaktadır: 1.Ekonomik nedenler, 2. Teknolojik Nedenler, 3.Siyasi-Hukuki Nedenler, 4.Sosyo-psikolojik Nedenler.

Ekonomik nedenler, kendi içinde itici ve çekici nedenler diye ayrılmaktadır. İtici nedenler, kırsal kesimdeki tarım tekniklerindeki ilerlemenin getirdiği yenilikler sonucu işgücü talebinin azalması, tarımsal verimliliğin ve gelirin köylüyü yerinde tutamayacak kadar düşük olması, erozyon ve iklim şartlarının olumsuzluğu ve mülkiyet yapısından dolayı tarım topraklarının küçük parsellere bölünmüş olması, bunun toprak işlemeyi zorlaştırması, verimi düşürmesi, işletmelerin çoğunun küçük aile işletmesi olması ve modern tarım için gerekli sermayenin olmamasıdır. Çekici nedenler ise kentlerin sunduğu iş olanaklarının kıra göre çok ve çeşitli olması, eğitim, sağlık, adalet, eğlence, sanat fonksiyonlarının gelişmiş olması, alışveriş ve ürün yelpazesinin geniş olmasıdır.

Teknolojik nedenler, iletici nedenler olarak görenler de vardır. Özellikle iletişim ve ulaştırma alanındaki teknolojik ilerlemelerin, kitle iletişim araçlarının gelişmesinin ürünleri, sermayenin, emeğin kolay ve kısa sürede dolaşımını sağlaması, insanların

ufkunu açmasına, taleplerinin ve meraklarının artmasına yol açmıştır. Bu da şehrin çekiciliğini artırırken, köyden şehre iletimi de kolaylaştırmıştır. Elektrik enerjisi, sanayi ve nüfusun belli merkezlerde toplanmasına imkan vermiştir. Banliyöleşme (yöre kentleşme) ve metropolleşme (anakentleşme), otomobil çağının ürünleridir.

Siyasi-hukuki nedenler ise alınan siyasi veya hukuki kararlardır. Tarihin çeşitli dönemlerinde özellikle savaşlardan sonra bu olaylar olmuştur. Örneği Osmanlı Devletinde köyünden ayrılanlara getirilen çift bozan vergisi bir dönem Osmanlıda şehirleşmeyi yavaşlatmıştır. İngiltere’de 1946’da çıkarılan Yeni kentler yasası ile kentleşmenin Londra çevresine yayılması teşvik edilmiştir. Böylece Londra’nın yükü hafifletilmiştir. 1947’de Pakistan’ın Hindistan’dan ayrılmasını takiben Pakistanlı göçmenlerin çoğu Hindistan kentlerine yerleştirilmiştir. Bu da Hindistan’daki kentleşmeyi artırmıştır. Gezme, ticaret özgürlüklerini kısıtlayan yasalar kentleşmeyi engeller. Bir yerleşmenin siyasi başkent yapılması da özellikle merkezi-üniter ülkelerde oranın hızla kentleşmesini sağlar. Ankara, Canberra ve Brasilia bunun en güzel örnekleridir. Ankara, 1920’de 20 bin nüfuslu bir kasaba iken elli yıl içinde iki milyonluk bir metropol olmuştur. Toprak iyeliğinin parçalı olduğu veya toprakların çoğunun ailenin en büyük çocuğunun elinde olduğu ülkelerde şehirlere göç yoğundur.

Sosyo-psikolojik nedenler ise aslında şehrin çekici özellikleri olup insanların gözündeki şehir imajından kaynaklanan sebeplerdir. Kentlerin özgür havası, daha geniş bir kümenin üyesi olma duygusu, kentli olmanın gururunu paylaşma, kimi yerlerde köyden şehre göçün bir statü yükselişi olarak görülmesi bu nedenlerdir(Keleş,1996:23-27).

1.3.2.1 Türkiye’de Şehir ve Şehirleşme

1.3.2.1.1 Cumhuriyet Öncesinde Şehir

Temel yaşam biçimi göçebelik olmakla beraber Türkler, bazı dönemlerde yarı göçebe veya yerleşik hayata geçmişlerdir. Göktürkler döneminde yazı yaylada, kışı kışlakta geçiren Türklerin hakanlarına ait sağlam yapılmış merkezlerin olduğu bilinmektedir. Bunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Bu merkezlere şehir veya şehir olmaya aday yerleşmeler gözüyle bakılmaktadır. Söz konusu yerleşmelerin binalarına bugün rastlanılmamasının nedeni olarak yapıların dayanıksız bir malzeme olan kerpiçten yapılması gösterilmiştir. Turan ülkelerinde Batı Göktürkler’e bağlı şehirlerin olabileceğinden bahseder. Türkler’in bu şehirlerle ilgisinin sadece vergi alma, orduya paralı asker temini şeklinde olduğu tahmin edilmektedir. Bilge Kağan’dan önce yaşamış kağanların komşuları Çin uygarlığının şehirlerine özendikleri, çadır hayatını bırakıp evde yaşamayı istedikleri bilinmektedir. 630’lu yıllarda bölgeyi dolaşan bir rahip tuttuğu notlarda Karaşar, Fergana, Semerkend, Buhara gibi gelişmiş şehirlerden söz eder (Bal,2002:247-249).

Türkler, yerleşik şehir toplumlarını vergiye bağlamayı, mamul mal almayı ve geniş arazilerde yaşamayı var olmanın ilk koşulu olarak görürlerdi. Yerleşik hayata geçtikleri ve şehirlerde oturdukları taktirde siyasi egemenliklerini yitireceklerine inanırlardı. Göçebe Oğuzlar, şehirde yaşayanları hor görürler, onlara tembel anlamındaki “yatuk” derlerdi. Göktürklerin ardından Uygurlar sahneye çıktı. Uygurlar, yerleşik hayata geçen ilk Türklerdir. Uygur hükümdarı İl İtmiş Bilge Kağan, Ordu Balık şehrini kurarak “Türklerin şehir kuran ilk hükümdarı “ unvanını aldı. Göktürk ve Uygurlar şehre balık derken, daha sonra Oğuzlar ve Karahanlılar kend kelimesini kullanmıştır. Hakanın bulunduğu şehre ise ordu derlerdi. Uygurlara ait 17 şehrin varlığı bilinmektedir. Oğuz şehirleri genelde bir tepenin üzerine yapılan kale şeklindeydi. Güvenlik kaygısı yüksek düzeyde şehirlere yansımıştır. Göçebeler canlı hayvan ve hayvan ürünlerini şehirde satarken, buradan aldıkları mamul maddeleri ise kabile içinde tüketiyorlardı. Daha sonra Karluklar, Çiğiller ve Karahanlılar da şehirler

kurmuşlardır. 11.yüzyılda Selçuklular Horasan'a göç ederek Büyük Selçuklu Devleti'ni kurdular. Bu dönemde gelişen şehirler 13. yüzyıldaki Moğol istilasıyla geriledi. Türkler Anadolu'ya girmeden önce de kısım kısım Anadolu'ya gelmiş ve şehirlere yerleşmiş pek çok Türk vardı. Anadolu'ya girişle birlikte ilk şehirli Türkler Selçuklu kumandanlar ve askerleri oldu. Şehirlere camiler, medreseler, tekke ve zaviyeler yaptırmışlar ve bunları beslemek için de vakıflar kurmuşlardır(Bal,2002:257-258).

Şehirler genelde bir yönetimin bulunduğu iç kaleden, çarşının, medreselerin, caminin ve yoğun konutların bulunduğu merkezden ve surların dışındaki mahallelerden oluşurdu. Kapalı şehir, açık şehir ve uç şehir modeli şehirlerin surlarla çevrilme derecesine göre belirlenmişti. Açık şehirlerde Kayseri, Bayburt, Kırşehir, Amasya, Divriği, Tokat, Afyon, Çorum, Sivrihisar etraf surlarla çevrili değildi. Kapalı şehirlerin büyük kısmı surlarla çevriliydi. Konya, Erzurum, Alanya, Sinop, Malatya, Mardin, Diyarbakır,Antalya, Akşehir, Kastamonu kapalı kentlerdi. Uç şehirler ise Bizans'la alışveriş yapılan kentlerdi. Hayvansal ürünler satılıp Bizans'tan mamul mal alınıyordu. Eskişehir,Denizli, Ankara, Kütahya uç şehirlerdi(Bal,2002:266-268).

Osmanlı döneminde şehirlerde pek önemli bir değişim görülmemiştir. Temel yapı cami veya pazar yerinin etrafında gelişmiş olan mahalledir. Gayrimüslimlerle Müslümanların mahalleleri ayrıydı. İmam veya meslek odası lonca yöneticileri mahallede söz sahibiydi. Mahalleler arasında organik bağ yoktu. İş yerleri mahalle dışında olması, dar ve çıkmaz sokaklar, avlulular, sokağa açılan kapılar mahremiyetin yansımalarıydı. Ekonomik hayat, açık ve kapalı çarşılarından oluşuyordu. Hanlar, ticari hayatta, konaklamada önemli role sahipti. Kethüda, şehrin en üst yöneticisiydi. Yiğitbaşılar ise asayişî sağlardı.

16. yüzyılda Anadolu'nun nüfusu 9 ile 11 milyon arasında olduğu tahmin edilmekte, bu dönemde şehir nüfusunun toplam nüfusun % 8-9'u kadar olduğu bilinmektedir. Anadolu'daki şehir nüfusunun % 40'ı İstanbul'da yaşıyordu. 1570'de İstanbul 700 bin nüfusa ulaşmıştı. Eyalet merkezleri 50 binin, sancak merkezleri 10 binin, pazar merkezleri ise 4 binin altında nüfusu olan şehirlerdi. Şehirler, kervan yollarında, nehir kenarlarında, ticaret yollarında toplanmıştı. Az sayıda da olsa Bursa, İzmir, İstanbul gibi liman şehirleri vardı. Anadolu'da şehirli nüfus oranı 19. yüzyılda

% 25'e ulaşmıştır. Bu durumda Anadolu'daki isyanlar sonucu köyden şehre akan nüfus, kaybedilen topraklardan gelen göçler, ulaştırmadaki ilerlemeler ve ülkenin dış pazarlara açılması rol oynamıştır. 19.yy'da askerlerin önemini kaybetmesiyle iç kale boşalmış, çarşı kesimi şehrin saygın yeri olmuş, şehir merkezine resmi daireler girmiş, şehir merkezine eğlence unsurları, sinema, tiyatro, lüks mağazalar gelmiştir(Bal,2002:274-280).

Osmanlıda şehirler, ne üretim araçlarına ne de işgücüne sahip olmaksızın üretimden doğan artık değeri eline geçiren merkezi bürokrasinin yerleşme merkezi ve üretilen zenginliğin tüketilme alanıydı. Devlet, kentleşmeyi destekledi. Kent, yönetim merkezi ve devlet ile kırsal bölgeler arası alışverişin olduğu yerlerdi. Ordu için üretim merkezleriydi ve imparatorluğun Osmanlılaştırılması açısından vazgeçilmez unsurlardı. Osmanlının özellikle yükselme çağında büyük kentler ülkenin her tarafına dağılmıştı. Bu durum geliri dağıtıp bölgeler arası dengesizliği ve batıdaki büyük şehirlere göçü önlemekteydi.

14.-16. yüzyıllar arası hızla yeni mahalleler kurulmasıyla genişleyen şehirler, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar statik bir yapıda kalmışlardır. 19. yüzyılda ise yönetim merkezi olma, kışla kurulması, yeni ticaret merkezleriyle ve demiryollarıyla gelişerek 20. yüzyıla girmişlerdir(Erkan,2002:79-82).

19. yüzyılın ikinci yarısından Cumhuriyet'e kadar Osmanlıda kent planlaması bir modernleşme projesi olarak görülmüştür. Yasalar ve yönetmelikler kentçiliği biçiminde olmuştur. Osmanlı sanayileşmediği için kent planlaması da sanayi kentine tepki olarak ortaya çıkmamıştır. Özellikle önemli liman kentlerinde değişen ticaret biçimi ve Osmanlı yönetim sisteminde gerçekleştirilen reformlar, kentlerin gelişen dış bağlantıları, kent merkezleri içinde geleneksel kent merkezi dışında yeni bir merkezin kurulmasına neden oluyordu. Kent içi ulaşım yaya olarak değil araba ve tramvayla sağlanıyordu. Kent nüfusunun artması yeni konut alanlarının oluşturulmasını gerektiriyordu. Bu dönem planlaması mevzi olarak kalmıştır. Büyük ölçüde yıkıcı, geçmişi tasfiye edici, dönüştürücüdür. O dönemdeki ahşap konutlarda sık sık çıkan büyük yangınlar bu dönüşümün en önemli nedenidir. Tekeli'ye göre Osmanlı modernleşmesi sıkılgan bir modernleşmedir. Cumhuriyet'le birlikte tam bir Batılılaşma yörüngesinde bütüncül planlama anlayışı benimsenmiştir. İlk zamanlar düşük yoğunluklu bahçe kent

öngörülmüştür. Planlama, harita mühendislerince değil mimarlarca yapılması gereken bir iş olarak görülmüştür. Bu dönem modernist ve radikal bir planlama dönemidir. Tekeli'ye göre utangaç modernizasyonun terk edilerek başkent Ankara'ya taşınması Cumhuriyet'in Batılılaşma yönündeki modern kentinin en güzel örneğidir. Bu devrimci bir karardır. Farklı bir modernite projesinin çarpıcı bir ifadesidir(Tekeli,2001:73).

1.3.2.1.2 Cumhuriyet Döneminde Şehir

1.3.2.1.2.1 Şehirleşmenin Gelişimi ve Karakteristikleri

Türkiye'de şehirleşme 1950'lere gelinceye kadar yavaş bir tempoda devam etmiştir. Savaş yılları içinde ise özellikle büyük şehirlerin savunma zorlukları altında boşaltılmaları şehir nüfusunda önemli bir artışın olmadığını göstermektedir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllardan II. Dünya Savaşına kadar kentleşmedeki hafif canlılık devlet eliyle kurulan temel sanayi kuruluşlarına bağlanabilir. 1927 nüfus sayımına göre 13.6 milyon olan Türkiye nüfusunun % 24.2'si kentsel nüfustu. 1935 yılına gelindiğinde kentsel nüfus % 23.5'e inmiştir. 1950'ye kadar genel görünüm olan % 25 kent, % 75 kır nüfus oranı değişmemiştir ve bu dönemde kent nüfus sadece % 0.8 oranında artmıştır(Erkan,2002:83-85).

1950'den sonra çok partili hayata geçişle birlikte yürürlüğe giren liberal ekonomi politikaları, ABD'nin Marshall yardımı, dış borçlanmaya başlanması, ülkenin dışa daha çok açılması, tarımda makineleşme, ulaştırma ve iletişimdeki büyük ilerlemeler, sanayinin ve alt yapı yatırımlarının hızlanması ile kentlerde artan iş imkanları, köydeki işgücüne olan ihtiyacın makineleşmeyle azalması ve bunun da kente göçü teşvik etmesi, kırsal kesimde de sağlık hizmetlerinin gelişmesiyle azalan bebek ölüm oranı, kan davaları, şehirlerdeki gelişkin eğitim olanakları, Türkiye'de şehirleşmeyi hızla artırmıştır. Bunların dışında son 20 yıl içinde Güneydoğu'daki terör olayları, bölge köylerinin birçoğunu boşaltarak şehirlere göçe zorlamıştır. "İstanbul'un taşı toprağı altın" veya "boğulursan büyük denizde boğul" anlayışlarının da hızlı şehirleşmede etkisi vardır.

Şehirli nüfus oranı 1950’de % 25 iken 1955’de % 28.8’e, 1960’da % 31.9’a yükselmiştir. Bu oran 1975’de % 41.8’e, 1985’de % 53’e, 1990’da % 59’a ve 2000 yılında ise % 65’e ulaşmıştır. Bu artışın nedeni kentlerdeki doğal nüfus artışından değil, köyden kente doğru gerçekleşen muazzam göç hareketidir(Erkan,2002:86).

2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, % 64.9 olan kentli nüfus oranına karşılık, kırsal kesimin nüfus oranı % 35.1’dir(Kaya,2003:111)(Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’de köy-kent nüfus oranı (1927-2000)

	<u>Kent</u>	<u>Köy(%)</u>	<u>Toplam Nüfus</u>
1927	24,2	75,7	13 648 270
1935	23,5	76,4	16 158 018
1940	24,3	75,6	17 820 018
1945	24,9	75,0	18 790 174
1950	25,0	74,9	20 947 188
1955	28,7	71,2	24 064 763
1960	31,9	68,0	27 754 820
1965	34,4	65,5	31 391 421
1970	38,4	61,5	35 605 176
1975	41,8	58,1	40 347 719
1980	43,9	56,0	44 736 957
1985	53,0	46,9	50 664 458
1990	59,0	40,9	56 473 035
2000	64,9	35,1	67 803 927

Kaynak: Kaya İ.,2003:111 ve DİE Türkiye İstatistik Yıllığı-2002

Türkiye’de şehirleşmenin bölgesel dağılımına bakıldığında Marmara Bölgesinin sahip olduğu 13.7 milyonluk şehir nüfusu ile birinci bölge olduğu görülür. Marmara Bölgesini kent nüfusu olarak 8 milyonla İç Anadolu Bölgesi, 5.5 milyonla Ege Bölgesi, 5.2 milyonla Akdeniz Bölgesi, 4.1’er milyon ile Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ve 3.2 milyon ile Doğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Fakat sıralama şehirli

nüfusun yıllık artışında değişmektedir. Yıllık şehirli nüfus artış oranları 2000 yılında sırasıyla bölgelere göre şöyledir: %0 36.5 ile Güneydoğu Anadolu, %0 35.3 ile Doğu Anadolu, %0 28.3 ile Marmara Bölgesi, %0 25.0 ile Akdeniz Bölgesi, %0 23.5 ile Ege Bölgesi, %0 22.6 ile İç Anadolu ve en düşük şehirleşme hızına sahip olan %0 21.5 ile Karadeniz Bölgesi(Türkiye İstatistik Yıllığı – 2002, DİE)(Tablo 2).

Tablo 2: 2000 yılı bölgelere göre şehirleşme oranları

	<u>%0</u>
Marmara Bölgesi.....	28,3
Güneydoğu Anadolu.....	36,5
Ege Bölgesi.....	23,5
İç Anadolu Bölgesi.....	22,6
Doğu Anadolu Bölgesi.....	35,3
Karadeniz Bölgesi.....	21,5
Türkiye Ortalaması.....	26,8

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı-2002

Özellikle 1990 sonrası GAP ile birlikte Güneydoğu'ya yapılan altyapı yatırımları, bölgede Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır gibi bölgesel çekim merkezleri oluşturmuştur. Gaziantep'in sanayisi, göç almasında başlıca etkindir. Harran Ovası'nda başlayan sulu tarım ile birlikte Akdeniz ve Ege'ye yaz aylarında göçen tarım işgücü, artık kendi bölgesinde kalmaya başlamıştır. İç Anadolu'da başkent Ankara dışında oluşan sanayi merkezleri olan Kayseri, Konya, Eskişehir, kısmen Çorum, Kırıkkale, Sivas; Doğu Anadolu'daki bölgesel merkezler Erzurum, Malatya, Elazığ, Van; Karadeniz'deki büyük şehirler Samsun, Trabzon, Rize ve Zonguldak; Akdeniz Bölgesi'ndeki Çukurova'da gelişen sanayi ve verimli tarım alanlarının oluşturduğu Adana, İskenderun, Kahramanmaraş, turizm merkezi Antalya, Alanya, Isparta; Ege Bölgesi'ndeki yeni gelişen sanayi, ticaret ve tarım merkezleri Denizli, Manisa, Aydın, İzmir, turizm yöresi Muğla ve Marmara Bölgesi'nin Yıldız Dağları ve kısmen Bursa-Balıkesir arası tepelik kesim

dışındaki her yerindeki sanayi, ticaret ve tarım merkezleri şehirleşmeyi kendine çeken, artıran ve biçimlendiren noktalardır.

Ülkemizde şehir sayısı sürekli artış içindedir. 1927’de şehir sayısı 66 idi. 1990’da nüfusu 10 binin üzerinde olan şehir sayısı 454’e çıkmıştı. Şehir sayısının artması küçük kasabaların 10 bin, şimdiki 20 bin sınırını geçmeleriyle olmaktadır. Bunların bir kısmı çok yavaş olan gelişme süreçleri içinde şehir olurken, kimileri türlü sanayi etkinlikleri sonucunda hızlı bir gelişme ile kısa sürede şehir olmuşlardır. Şehirlerin ortalama büyüklüğü de artmıştır. Ortalama şehir büyüklüğü 1935’de 33 bin iken 1990’da 70 bine çıkmıştır. Büyük ve orta büyüklükteki şehirlerin küçük şehirlerden daha hızlı büyüdüğü görülmektedir(Atalay,1997:323). 1955’de nüfusu milyonun üzerinde olan bir şehrimiz varken bugün beş şehrimiz (İstanbul, İzmir, Ankara, Adana,Bursa) vardır.

Şehirlerimizin en önemli sorunları düzensiz ve kaçak yapılaşmanın getirdiği gecekondulaşma, hava ve su kirliliği, gürültü ve görüntü kirliliği, açık ve yeşil alanların yetersizliği, otopark sorunu, trafik sıkışıklığı, çöp sorunu, kentlere göç edenlerin sosyo-psikolojik uyumsuzluğu ve sosyal bütünleşememe ve suç oranlarının artmasıdır.

Cumhuriyet dönemindeki şehirleşmede göze çarpan birkaç belirgin özellik şöyle sıralanabilir: Bir kısım şehrimizde belirsiz nüfus artışı olmuştur. Mesela Yozgat’ın nüfusu 1927’den 1980’e kadar elli üç yılda ancak 25000 artabilmişken, yakınındaki bir köy olan ve sadece bir demiryolu istasyonu bulunan Yerköy aynı sürede 21000 nüfusa ulaşarak bir şehir olmuştur. Bir kısım şehirlerimiz kısa sürede hızlıca büyümüşlerdir. Konya Ereğli, aynı sürede buraya dokuma fabrikası kurulmasıyla 8 kat büyümüş, Karadeniz Ereğli de demir-çelik fabrikası kurulunca 10 kat büyümüştür. Bugün nüfusu yüz bini aşmış olan bazı şehirlerimiz cumhuriyet kurulurken birer köydüler. Kırıkkale, Batman, Karabük buna en güzel örneklerdir. Kırıkkale’ye MKE fabrikalarının açılmasıyla 1935’de 4600 kişi olan nüfus miktarı 1980’de 180 bine yükselmiştir. Batman’da kurulan petrol tesisleri, Karabük’te kurulan demir-çelik fabrikası buraları çok hızlı büyütülmüştür. 1950’den sonra çeşitli kuruluşları bünyesinde toplayan sanayi şehirleri gelişmiştir: Adana,Eskişehir,Konya,Gaziantep,Bursa,İzmir,Elazığ,Malatya, Samsun, K.Maraş,İzmit, Mersin,Sivas,Diyarbakır, Adapazarı, Ş.Urfa, Erzurum gibi...İstanbul ve

Ankara'nın gelişiminde başka sebepler de etkili olmuştur. Bu şehirler elli yılda 7 ile 15 kat arasında büyümüşlerdir(İzbirak,2001:569-570).

Tablo 3: Türkiye'de aktif nüfus oranları (1927-2000)(%)

	1927	1960	1990	2000
Tarım	82	74	54	34,9
Sanayi	6	8	12	24,6
Hizmet	12	18	34	40,5

Kaynak: Bal, 2002:70 ve Atalay,1997:282

2000 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de aktif nüfusun % 24.6'sı sanayi ve inşaat sektöründe, % 40.5'i de hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Tarımın payı ise % 34.9 oranındadır. Türkiye'de tarım dışı faaliyetlerin aktif nüfustaki payının(% 65,1) şehirli nüfus oranı(%64,9) ile neredeyse eşit olması, şehirleşmenin ekonomik faaliyetlerle paralel ilerlediğini göstermektedir. 1927 yılından itibaren tarım sektöründe çalışan nüfus oranı sürekli azalırken, sanayi ve hizmetlerde çalışan nüfus sürekli artmıştır. Fakat sanayide çalışan nüfusun artışı biraz yavaş olmaktadır. Bu oranlar aktif nüfus yönünden Türkiye'nin şehirleşmekte olduğunu göstermektedir(Tablo 3).

2000 nüfus sayımına göre 1990-2000 döneminde nüfusu en hızlı artan ilk üç il Antalya, Ş.Urfa ve İstanbul'dur. En düşük olanlar ise Tunceli, Ardahan ve Sinop'tur (Kaya,2003:118). Bunlar Türkiye'deki şehirleşmenin bölgesel dağılışı hakkında fikir vermektedir.

1970- 75 döneminde Türkiye'nin yıllık ortalama şehirleşme hızından daha yüksek oranda kentleşen yerleşmelerden biri de % 10.1'lik şehirleşme hızı ile Kırıkkale'dir (Keleş,1996:45).

En büyük şehirlerin hızlı nüfus artışı, küçük şehirlerdeki nüfus artışından ayrı niteliktedir. Çünkü bunların nüfusu % 6-7 oranında artınca nüfuslarına 100.000-150.000 kişi eklenmektedir. Yani her yıl küçük bir şehir eklenmektedir. Oysa daha küçük şehirlerdeki daha büyük nüfus artışları olduğu halde bu şehirlerin nüfuslarındaki mutlak artış birkaç bin kişiyi geçmemektedir(Keleş,1996:46).

1.3.2.1.2.2 Şehir Planlamasına Yönelik Çalışmalar

Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte şehir planlaması ilk kez İzmir İktisat Kongresi'nde konut tanzimine işaret edilerek gündeme getirilmiştir. Kongreden sonra imar ve iskan faaliyetlerini yürütmek için Mübadele ve İskan Vekaleti kurulmuştur. 1926 tarihli 831 sayılı "kent, kasaba ve köy suları hakkındaki kanun ile 1928'de kurulan İmar Müdürlüğü kent plancılığı kavramının Türkiye'ye girmesini sağlamıştır. Bu dönemde konut ve kalkınma sorunları ayrı ele alınmıştır. 1928'de Ankara Yenikent projesi ve 1945 yılında Ankara projesi diye adlandırılan projeye memurlar mahallesi Saraçoğlu Mahallesi kurulmuştur. İstanbul'da ise 12 bin konutluk Emlak ve Kredi Bankası Ataköy Projesi dönemin en önemli projelerindedir (Şahin,2000:27).

1950 sonrası başlayan şehre göç konut sorununu gündeme getirmiştir. Arsaların da yetersiz olması kiralari yükseltirken gecekonduların ciddi olarak bu dönemde ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1960'da 240 bin konuta ulaşan gecekondular 7 milyon 200 bin nüfusu barındırır hale gelmişlerdir. Gelişmeler başına buyruk, denetimsiz ve plansız olmuştur. 1958'de İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur. 1961 Anayasası ile sosyal devlet kavramının ortaya çıkması sonucu planlı gelişme için DPT kurularak kentleşme de kalkınma planlarında yer almıştır. 1963'ten itibaren uygulanmaya başlanan planlı dönemde I.Beş Yıllık Kalkınma Planında büyük kentlerin dengeli büyümesi, sundukları iş olanakları ölçüsünde büyümeleri hedeflenmiştir. Kentleşmenin dağılışı da bölgeler arası dengeye önem verilmiştir. İkinci planda kentleşmenin ekonomiyi iten bir güç olduğu ve kentleşmenin desteklenmesi hedeflenmiş, üçüncü planda yurt düzeyinde ve dengeli kalkınma öncelikli bölgelere göre belirlenmiştir. Sanayileşmeye yönelik kentleşme amacını gerçekleştirmek için kentleşme desteklenmiştir. Dördüncü planda kentleri yaşanabilir yapmak için çevrenin temiz

tutulup korunması amaçlanmıştır. Beşinci planda kentleşmenin yavaşlamayacağı tahmin edilerek en iyi şekilde yönlendirilmesi, kentlerin yapı ve fonksiyonlarına göre uzmanlaştırılmaları, imar planlarına ağırlık verilmesi, organize sanayi bölgelerinin ve yan sanayinin kurularak ekonomiye katkısının artırılması amaçlanmıştır. Ayrıca kentlerde kamu hizmetlerinin niteliklerinin yükseltilmesi ve büyük kentlerdeki yığılmanın caydırıcı önlemlerle önlenmesi hedefi belirlenmiştir. Altıncı planın beşinci plandan tek farkı anakentlerin fiziki plan, arsa, ulaşım, altyapı, eğitim, istihdam, konut ve sağlık sorunlarının hafifletilmesine ek bir vurgu yapmasıdır. Yedinci plan yerinden yönetime ağırlık vermeyi, belediye gelirlerinin artırılmasını özellikle hedeflemiştir. Genel olarak kentleşme politikası, sadece kent planlamaya indirgenmediği için işin sosyo-psikolojik ve hukuki boyutu göz ardı edilmiştir(Şahin,2000:30-36).

Sümer'den,Roma Uygarlığı'ndan başlayan yerleşmelerin ve sonrasında kentlerin fiziki planlaması, 17. ve 18. yüzyıllarda hükümdarlar, 19. yüzyılda ise şehir inşaat uzmanlarının girişimleriyle iyice önem kazanmıştır. Osmanlıda ilk imar mevzuatı 1848 tarihli "Ebniye Nizamnamesi"dir. Sonrasında 1882'de Ebniye Kanunu çıkarılmıştır. Osmanlıdaki şehir plancılığı daha çok harita mühendisliğinin gelişmesine yardımcı olacak şekilde gelişmiştir. Özellikle İstanbul'un imar işleriyle uğraşmak için Şehremaneti, İntizam-ı Şehir komisyonu, Islahat-ı Turuk komisyonu kurulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki şehircilik çalışmaları istiklal savaşı sırasında yangınlar sonucu zarar gören yerlerin ıslahını ve hali hazır planlar üzerindeki yolların genişletilmesini esas alan istikamet planlarının yapılması şeklinde olmuştur. 1928'e kadar plansız dönem olmasına rağmen 1924'de Ankara Şehremaneti kurulmuştur. 1926'da Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. 1930 tarihli Belediyeler kanunu tüm belediyelere imar planı yaptırmak zorunluluğu getirmekteydi. Aynı yıl Umumi Hıfzısıhha Kanunu da çıkarılmıştır. 1933 Belediye Yapı ve Yollar Kanunu her belediyeye beş yıl içinde gelecek elli yılın planlamasını yapma mecburiyeti getirmiştir. 1956'da İmar kanunu çıkarılmış ve nüfusu belli bir miktarın üzerindeki şehirlere imar planı yapma zorunluluğu getirilmiştir.1966'da Gecekondu kanunu, 1984'de Toplu konut kanunu, 1983'de çevre kanunu ve Kültür – Tabiat varlıklarını koruma kanunu çıkarılmıştır. Bütün bu kanunlar şehirleşmemize yön vermiştir (İsbir,1991:47-48).

1950'den itibaren şehrsel nüfus artış oranı hem köy nüfusundan, hem de genel nüfus artış oranının üzerinde olmuştur. 1927 yılı nüfusu 100 olarak alınırsa 1970 itibarıyla genel nüfus miktarı 261, köylü nüfusun 208, şehirli nüfusun ise 534 olduğu görülür (Yavuz, Keleş ve Geray,1973:26).

Küçük şehirlerin şehirli nüfustan aldıkları payda bir artış veya düzenlilik görülmemesinde bunlar arasında gelişme eğiliminde olanların daha sonraki sayım yıllarında bir üstteki büyüklük grubuna geçmelerinin rolü vardır(Yavuz, Keleş ve Geray,1973:28).

Nüfusun büyük şehir merkezlerinden çevreye doğru kaçması kapitalist toplumlara özgü bir olay olarak nitelenmiştir. Türkiye'de özellikle zenginlerin ve refah seviyesi yüksek ailelerin içinde buldukları koşullar onları merkezden kaçarak banliyöleşmeye itmektedir. İstanbul, İzmir ve Ankara'da bu olay belirgindir(Yavuz, Keleş ve Geray,1973:29-30).

1965-70 döneminde Karabük, Batman ve Kırıkkale'nin büyümesi çok fazladır. Bunlar sırasıyla % 7.2, % 8 ve % 11.8 oranında büyümüştür(Yavuz, Keleş ve Geray,1973:31). Bu kentlerden inceleme alanımız olan Kırıkkale'nin nüfusu ise 1985 yılına kadar artmış fakat bu yıldan sonra durağanlaşmıştır. Bu konuya ileride değineceğiz.

Türkiye'de 1970 yılında % 38,5 olan kentleşme oranı 1980'de % 43,9'a, 1990'da % 58,4'e ve 2000 yılında % 65'e yükselmiştir. 1997 yılındaki kentleşme oranında 2000 yılına gelindiğinde bir değişim olmamıştır. Türkiye nüfusu ise sürekli olarak artmıştır.

Türkiye, genel nüfusu hızlı artan, nüfusunun bir bölümü şehirlere yönelen ve yapısal değişmeler gösteren bir ülkedir. Şehirli nüfusun büyümesi yanında yerleşme merkezlerinden birçoğunun gelişerek buralarda tarımsal faaliyetlerin azaldığı ve şehir fonksiyonlarının arttığı izlenilmektedir. Tarım dışı faaliyetler önem kazanmakta, şehir karakteri ticaret, resmi hizmet, sanayi, küçük zanaatlar şeklinde gelişmektedir(Emiroğlu,1975:142).

Şehirlerle ilgili gelişmelerde yerel ve bölgesel koşullar arasında önemli ilişkiler bulunmaktadır. Şehirlerin büyümeleri açısından doğal koşulların da azalan veya artan oranda etkileri bulunur. Coğrafi bölgelerin özelliklerinin şehrsel gelişmeye etkileri

gözlenmektedir.Genel bir deyimle şehir sayısının ve büyük yerleşim merkezlerinin fazla olduğu bölgelerde şehirli nüfus oranı daha yüksektir. Türkiye'deki göçler daha çok buralara yönelmektedir(Emiroğlu,1975:142).

Türkiye'de şehirleşme, fonksiyonel veya sanayiye bağlı olarak gelişen bir şehirleşme değil, şehirlere nüfusun yığılması şeklinde olmaktadır. Göçler bütün şehirlere olmaktan çok büyük şehirlere doğru olmuştur. Sonuçta şehirlerin çevresinde altyapısı olmayan, spekülatif hareketlere açık, uygun arazi kullanımının yapılmadığı yerler oluşmuştur(Avcı,1993:252).

1965'ten itibaren şehirlerdeki nüfus artışında kısmi bir azalma vardır. Çeşitli hükümetlerce tarım ürünlerinin taban fiyatlarıyla desteklenmesi sonucu kırsal alanların en azından daha az itici olması, enflasyonun şehirlerdeki yaşamı pahalı hale getirmesi ve 1975-80 arasında şehirlerdeki şiddet olayları bunun nedenleridir(Avcı,1993:255).

Sayıca artmalarına rağmen küçük şehirlerin Türkiye şehir nüfusundaki payı sürekli azalmıştır. Büyük şehirlerin yanındaki küçük şehirler çoğunlukla kademeli göçlere katılanların durak yerlerini oluşturmaktadırlar(Avcı,1993:256).

1950-80 dönemi yoğun ve plansız kentleşmenin hızlandığı, gecekonduların yaygınlaştığı, yüksek yoğunluklu, altyapısı eksik apartman mahallelerinin benimsendiği dönemdir. Yine de kentleşme modernitenin bir desteği olarak görülmüştür. 1957-60 arasında Adnan Menderes'in İstanbul ve Ankara'da uyguladığı imar operasyonları ilk kez modernitenin yıkıcı yüzüyle karşılaşılmasına yol açmıştır. Kentleşmenin önemli sorunlar doğurması ile Türkiye'de artık kapsamlı-rasyonalist planlama anlayışı belirlenmesine ve kent planlamanın mimarlığın dışında sosyal, ekonomik ve hukuki yönüyle de ele alınarak bir bilim dalı şeklinde kurumsallaşmasına neden olmuştur. 1980 sonrası dönem ise popülist dönemdir. Devlet yönlendiriciliğinin etkisi azalmış, çıkarılan aflarla gecekondu yapımı adeta teşvik edilmiş, kentsel dönüşüm modernite temelinden uzaklaşmıştır. Kent planlarından yeterince yararlanılmamakta, iş keyfiyete bırakılmakta, kent planları organik bütünler olmaktan çıkarak mevzi plan kolajları haline gelmişlerdir(Tekeli,2001:19-33).

BÖLÜM 2: Kırıkkale Şehri'nin İlk Kuruluş Yeri ve Gelişmesi

“Kırıkkale” adının kaynağı hakkında birçok araştırmacının farklı görüşleri vardır. Kimi araştırmacılara göre “Kırıkkale” adı, bugün Şehir ile MKE Fabrikaları arasında bulunan Kaletepe'nin hemen yanına kurulan fabrikalar arazisinin Kırıkköyü'ne ait olması, köy ile tepenin adlarının birleştirilmesine yol açmıştır. Kaletepe'de kaleyi andıran sur yoktur. Tepe, bir toprak yığını görünümündedir(Foto 1). Tepeye kimler tarafından kale süsü verildiğine dair bilgi yoktur. Yapımına bakıldığında Etiler zamanında yapılan site şehirlerini andırıyorsa da kesin bir bilgi yoktur. Fakat şimdiki fabrikaların trafo binası olarak kullandığı mağaranın bulunması, tepenin Etiler'ce yapıldığı kanısını vermektedir. Yerini Kırıkkale'ye terk eden Kırıkköy, Karakaya Tepesi sırtlarında kurulmuştur. Zamanımıza kadar gelen söylentilere göre köy halkı 16.yüzyılda salgın bir hastalık tahminen sıtma geçirmiş, köy halkının çoğu ölmüştür. Bu nedenle köyün asıl adı olan Ortaköy, yerini kıran geçirmiş anlamındaki Kırıkköy'e bırakmıştır(Yıldırım,1966:10-12).

Aslıyüce'ye göre “Kırıkkale” adı, bölgede yaşayanlarca yakıştırılmıştır. Kırıkköy'ün belgeye dayalı tarihi varlığına ilk olarak bir gazetede rastlıyoruz. 22 mart 1875 tarihli Basiret Gazetesi , Kırıkköy'ün bulunduğu bölgenin ciddi bir kıtlık geçirdiğini bildirmektedir. 1873'de 400 olan nüfus bir yıl sonra 200'e inmiştir. 140 kişi açlıktan ölürken, 60 kişi de köyü terk etmiştir. Aynı şekilde hayvanların da telef olduğu 50 çift sığırdan 5 çift kaldığı öğrenilmektedir. Kaletepe'de 1935-40 yıllarında yapılan kazılarda mezar taşları, çanak çömlek, kabartma taşlar ve mermer heykeller çıkarılmıştır. Bu ipuçları Etiler'in başkenti Hattuşaş'a seksen km'lik mesafede olan Kaletepe'nin tarihi bir nitelik taşıdığı ihtimalini kuvvetlendirmektedir(Aslıyüce,1974:19-21).

Peköz'e göre ise Kırıklı Cemaati'nin buraya yerleşmesiyle cemaatin ismine binaen Kırık köyü ismi verilmiştir. Osmanlı belgelerinde Kırıklı Cemaati'nden bahsedilir. Bunun yanında Osmanlı arşiv vesikalarındaki bilgilere göre en azından 300-400 yıldır bu bölgeye Kırıkkala denilmektedir. 16. ve 17. yüzyıllarda Doğudan gelen çeşitli Türk aşiret ve oymakları bilhassa Orta Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Bunlardan biri de Oğuz adıyla bilinen büyük bir oymaktır ve Ankara yakınlarındaki Kırıkkala

yerleştirildikleri bilinmektedir. Bu durumda Kırıkkale adının buradan geldiğinin kabul edilmesi daha bilimsel olmaktadır.Zaten bu ismin sadece Kırıkkale şehrinin bulunduğu yer için kullanıldığı bellidir(Pekgöz,2002:1-2).

Kırıkkale il yıllığında da isimin halk tarafından yakıştırıldığı kanaatinin yaygın olduğu söylenmekte, Osmanlı arşiv belgelerinde de ismin Kırıkkale olarak geçtiğinden ve buraya yerleştirilen aşiretlerden bahsedilmektedir. Bölgeye Kırıkkal adının verilmesinde Kaletepe'nin sivri olmaması, pek kaleye benzememesinin etkili olabileceği belirtilmektedir(Kırıkkale Valiliği,1999:9).

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kırıkkale adına rastlanmamaktadır. Bölgeyle ilgili birçok tarihi belgede olduğu gibi Seyahatname'de de Keskin(Türkmen Keskini) adı geçmektedir. Çünkü Keskin 1930'lara kadar Kırıkkale Yöresi'nin en büyük ve önemli yerleşmesiydi ve 1925'e kadar da Kırıkkale adı kullanılmamıştır. Fakat Osmanlı belgelerinde 17. yüzyıldan itibaren Kırıkkal'a adının geçtiği bilinmektedir. Ayrıca Kırıkköy, Keskin'e bağlı bir köydü. Seyahatname'de Keskin, Bozok Sancağı içerisinde gösterilmekte ve komşuları Engürü(Ankara), Konya, Çorum ve Kırşehir sancaklarından bahsedilmektedir. Burada önemli bir nokta Keskin'in Türkmen Keskin'i olarak bahsedilmesidir. Demek ki başka bir Keskin daha vardır. Bu ifade Kırıkkale adının bölgeye 16. Yüzyıl'da yerleşen Türkmen aşiretlerince verildiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir(Çelebi,1965,Cilt:3,Sayfa:876).

Görüldüğü gibi birçok araştırmacı ve kurum, Kırıkkale ismi hakkında bilgiler ortaya koymakta ve farklı şeyler iddia etmektedirler. Bu durum birçok çelişki yaratmakta ve kafa karıştırmaktadır. Bugün halk arasındaki en yaygın kanı, Kırıkköy ile Kaletepenin birleştirilmesi sonucu Kırıkkale adının ortaya çıktığı yönündedir. Oysa burada önemli olan şey Kırıkköy isminin nasıl ve ne zaman ortaya çıktığıdır.Halk bunu bilmemekle birlikte bunu açıklayan bir belgeye de ulaşamamıştır.

Kırıkkale yöresinin eskiçağ tarihini aydınlatacak il coğrafyası içinde sistematik bir arkeolojik kazı henüz yapılmamıştır. Ancak mevcut yüzey buluntularına dayanarak bölgenin Anadolu'yla paralel eski bir tarihe sahip olduğu söylenebilir. Japonların 1990-1991 yılları arasında Kırıkkale il merkezi ve ona bağlı köyleri kapsayan araştırmalarda 21 höyük saptanmıştır. Bu kazılar sonucu bölgenin Kızılırmak kavsi dışındaki alanında

Neolitik çağa, bu kavis içindeki alanda ise Kalkolitik, Eski Tunç çağı, Asur ticaret kolonileri, Eski Hitit çağı, Hitit İmparatorluk çağı, Frig, Helenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait yerleşim birimleri ve kalıntılar bulunmuştur. Merkez ilçe sınırları içinde bulunan en eski kalıntılar Kalkolitik Çağa (M.Ö. 5000-1200) aittir. Bu bilgiden bugünkü Kırıkkale'nin yakın çevresinin 7 bin yıllık yerleşme tarihi olduğunu söyleyebiliriz. İlkçağda Ankara'yı Yozgat yöresine bağlayan yol üzerinde olması ve bu yolun önemini Osmanlılar döneminde de koruması burayı hep önemli kılmıştır(Metin,1997:1). Roma Dönemi'nde Kapadokya Eyaleti'nin başkenti Kayseri'ye bağlı bir bölge olduğu tahmin edilmektedir. 830 yılında Abbasiler'in bölgeyi ele geçirmesinden itibaren burası ilk kez Müslümanların eline geçmiş oluyordu. Bundan sonra da Anadolu Selçuklularına kadar bölge Bizans ile Türkler arasında çatışma alanı olmuştur. Ankara'nın Türklerin eline ilk kez 1073 yılında geçtiği düşünülürse Kırıkkale yöresinin de genel olarak aynı yıllarda Türkleşmeye ve İslamlaşmaya başladığı söylenebilir. Selçuklular döneminde bölgeye birçok cami, türbe, han ve köprü yapılmıştır. Bugün de ayakta duran Çeşnigir Köprüsü de Selçuklularca yapılmış olup Köprüköy Kasabası ile Karakeçili İlçesini bağlamaktadır. Bölge, Anadolu beylikleri arasında el değiştirdikten sonra kesin olarak 1398'den itibaren Yıldırım Beyazıt döneminde Osmanlıların egemenliğine girmiştir. Tarihte Keskin denildiğinde bugünkü Kırıkkale ilinin % 80-90'lık kısmının Osmanlı dönemindeki genel adıdır. Keskin, Selçuklulardan itibaren 1940'lara kadar (Ankara hariç) Kırıkkale yöresinin en büyük yerleşmesiydi. Bölge önemli bir Türkmen yerleşim yeri olup Osmanlıda çeşitli aşiretler arasındaki iskan sorunlarına mekan olmuş sürekli adı geçen, problemlili bir bölgeydi. Keskin, bir nahiye iken 16. yüzyılda Kal'acık'tan ayrılarak bir kaza olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında Keskinin önemli bir kaza merkezi olduğu, 189 köyünün bulunduğu ve önemli bir ticaret merkezi olduğu 1908 tarihli Ankara Vilayeti salnamesinden öğreniyoruz(Pekgöz,2002:2-19).

Kırıkkale Şehri, genç bir yerleşmedir. Bir Cumhuriyet şehri olduğu kabul edilmektedir. Kırıkkale'nin kuruluşu 1925-27 yıllarına uzanır. Sanayi buraya gelmeden önce bugünkü yerleşim alanı kısmen tarım alanı, kısmen de bataklıktı. Şehir Merkezi'ne en yakın yerleşim birimi bugün Kırıkkale ile birleşmiş durumda olan Kırıkköy idi. Başkent Ankara'nın alt bölgesi olması, hem demiryolu hem karayolu bağlantısının

sağladığı ulaşım kolaylığı, savunma açısından stratejik konumunun uygunluğu ve Kızılırmak'a yakınlığı nedeniyle sanayi kuruluşlarının bölgede kurulmasına karar verilmiştir. 1925'de ilk teşebbüs olarak Kaletepe'nin güney eteğine Askeri Mühimmat Fabrikası kurulmuştur(Foto 26). Orta Anadolu Petrol Rafinerisi, Kızılırmak'ın batısındaki tek sanayi kuruluşudur. Kentin ilk gelişme bölgesi sanayi bölgesidir. Daha sonra buna bağlı gelişen konut bölgesi ile arasından geçen demiryolu hattı iki bölgeyi birbirinden ayırır(Harita 2 ve 5). Kentin ilk kuruluş yıllarında Kaletepe'nin kuzeyinde bulunan birkaç han, bakkal ve az sayıda hizmet birimi bulunur. Konut alanlarının genişlemesinden sonra burası kent merkezini oluşturmuş ve önce İstasyon Mahallesi, sonra da bugünkü Yeni doğan Mahallesi adını almıştır. Sanayi kesimine ait lojman ve sosyal tesisler aynı yerde gelişerek Fabrikalar Mahallesi adını almıştır. Nüfusun giderek artmasıyla gelişigüzel mahalleler ortaya çıkmıştır. 1945 yılından sonra konut alanları Ankara-Samsun Karayoluna ulaşmış ve on yıl sonra yolun kuzeyinde de konutlar oluşmaya başlamıştır. 1970 yılında mahalleler Kırıkköy ile birleşmiştir. Daha sonra konut alanları sanayi kesiminin güneyine taşmış ve burada da iki mahalle kurulmuştur. Bugün konut alanları kuzeyde Kırıkköy tepelerine uzanırken batıda Yahşihan'la, doğuda Mahmutlar Köyü ve güneybatıda ise Bahşılı ile birleşme yolundadır(Güven,1992:62-64)(Harita 5 ve 7).

Kırıkkale Şehri, tamamıyla sanayi fonksiyonuna bağlı çektiği göç sonucu doğmuştur. Buraya ilk göç edenler fabrikaların teknik elemanları ve asker işçilerdir. İlk yıllarda fabrikalar yakınında büyük bir yerleşme olmadığı için çok göç olmamıştır. Daha sonra işçilerin buraya konut yaparak ailelerini getirmeleri ile bir çekirdek oluşmuştur. Sonrasında ise giderek büyümesi ve bir kent havasına bürünmesi ile kırdan (kır dışındaki küçük kentlerden de) çok göç almıştır. 1927'deki nüfus sayımında Kırıkkale'nin adına rastlanmazken 1929'da bazı sanayi dallarının kurulup üretime geçmesiyle birlikte nüfus birikimi olmuş ve aynı yıl Kırıkkale, Keskin'e bağlı bucak durumuna gelmiştir. 1935 sayımında nüfusu 4599 idi. 1940 yılında belediye kurulmuştur. 1944'de Ankara İline bağlı ilçe statüsüne kavuşmuş ve Keskin ile Kalecik'e ait köylerin bir kısmı buraya devredilmiştir. 1955'de 88 köyü mevcuttur. Kırıkkale, 21 Haziran 1989'da 3578 sayılı yasa ile il merkezi olmuştur. Halen merkez ilçe dışında 8 ilçe, 19 belde ve 178 köye sahiptir. 1990 sayımında merkez nüfusu

185.431 idi. Aynı yıl şehir nüfusu ile Türkiye sıralamasında 22. büyük şehirdi. Daha detaylı nüfus gelişim ve yapısının incelemesini ileriki bölümlerde yapacağız.

Kırıkkale Şehri 1925'e kadar 12 haneli bir köydü. İstiklal Savaşı esnasında Kayseri'de kurulmasına karar verilen İmalat-ı Harbiye Fabrikası'nın yeri 1921'de Yahşihan yakını olarak önerilmiştir. Yapılan incelemeler sonunda burada kurulması kabul edilmiştir. Kurtuluş Savaşında Eskişehir, Ankara ve Keskin'in silah ve cephane üretim merkezleri olması, Kuvay-ı Milliye karşıtı Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın tutuklanmasını sağlayan ve Mustafa Kemal'i Ankara'da çok iyi karşılayan bölge halkının yararlılıklarından dolayı Mustafa Kemal'in gönlünde bölgeye karşı farklı bir hissiyatının olması- en güzel örneği Ankara'nın başkent yapılmasıdır- ve ek olarak inceleme heyetinin tetkiki sırasında Kırıkköy muhtarı Hüseyin Kahya'nın tüm köy arazisini fabrikalara bağışlayarak yaptığı jest fabrikaların kuruluş yeri olarak buranın seçilme nedenleridir. Yahşihan köyünün öğretmeni Hüseyin Avni Bey'in de bu olaya yardımcı olduğu belirtilmektedir(Kırıkkale Valiliği,1999:11-12).

1931-1941 döneminde Kırıkkale'ye 6 mahalle daha eklenmiştir. Bunlar Ovacık, Yenidoğan, Hüseyin Kahya, Gürler, Kurtuluş ve Tepebaşı Mahalleleridir. Daha sonra Çalılıöz, Güzeltepe ve Sanayi Mahalleleri de kurulur. 1950'lere gelindiğinde Kırıkkale "büyük köy" imajı kazanmıştır. Bu yıllarda Karşıyaka ve Kızılırmak Mahalleleri kurulmuştur (Kırıkkale Valiliği,1999:12)(Foto 4).

Yer seçimi için görevlendirilen Askeri Fabrikalar Müdürü Asım Paşa, Keskin ve Kızılırmak civarında incelemeler yaparken Kırıkköyü muhtarı Hüseyin Kahya tarafından iyi karşılanmış ve muhtar fabrikalar için arazi bağışlamıştır. Eski bir hikaye gibi görünen bu olay belki de Kırıkkale'nin varoluş sebebidir. Bugün Hüseyin Kahya adı bir mahalleye ve bir parka verilmiş olup bir de büstü dikilmiştir(Esirci,1991:40).

Bütün bu gelişmeler plansız olmuştur. Belediye hizmetleri daima nüfusun gerisinden gitmiş, planlama yerine mahalleler geliştikten sonra bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Nüfus artışı daima belediye planlarını aşmıştır. Caddeler kendiliğinden oluşmuş, doğu-batı yönlü Cumhuriyet Caddesi, Doğu Caddesi, güneyden kuzeye Hürriyet ve Zafer Caddeleri ana caddeler olmuşlardır. Yeni kurulan bir kentin düzenlemesi daha kolay yapılabilecekken son 10-15 yıl öncesine(1970'lere) kadar hiçbir etkili çalışma yapılmamıştır(Atalay,1983:61-65).

Kırıkkale’de 1925 yılında başlayan fabrikaların kurulması 1939’a kadar devam eder. 1928’de mühimmat, pirinç fabrikası ve kuvvet merkezi, 1932’de çelik, 1933’de barut, top ve silah fabrikası açılır. 1972’de ise çelik çekme boru fabrikası kurulur. 1950’de fabrikalar MKE altında toplanmıştır. Bölge Müdürlüğü burada kurulmuştur. Bu arada kiremit, tuğla, un, oto yedek parça, kereste, şarap, gazoz, çivi, deri, dokuma, lastik ürünleri, metal eşya, kolonya, gaz dolmuş tesisleri, tarım makineleri, mobilya, çimento, gazlı beton fabrikalarının varlığı da nüfus çekerek şehirleşmeyi hızlandırmıştır (Atalay, 1983:61-65).

1987’de Orta Anadolu Petrol Rafinerisi, 1989’da il olan Kırıkkale’de 1992’de Kırıkkale Üniversitesi ve Organize Sanayi Bölgesi kurulmuştur. 1985’de ise küçük sanayi sitesi açılmıştır. 1989’da faaliyete geçen Kapulukaya Barajı’nın hem sanayi için gerekli elektriği, hem de Kırıkkale’ye gerekli içme ve kullanma suyunu sağlaması şehirleşmeye olumlu katkı yapmıştır (Kırıkkale Valiliği, 1999:90-92) (Harita 2 ve 5).

Tüm bunlar şehirleşme yolunda ilerleyen Kırıkkale’ye mutlaka önemli katkılar yapmışlardır ama halkın da düşüncesi odur ki Kırıkkale yöneticileri geçmişten beri çok hatalar yaptıkları veya bir şey yapmadıkları için Kırıkkale bugün hak ettiği konumda değildir. Kırıkkale Şehri, temelde Türkiye’deki diğer kentler gibi şehirleşmiştir. Türkiye’deki kentleşme ile Kırıkkale’nin kentleşmesinin benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak bunu daha iyi açıklayabiliriz.

Türkiye’de kentleşme tam manasıyla 1950’lerden itibaren gelişmiştir. Bu tarihe kadar var olan kentler pek büyümemiştir. Oysa Kırıkkale’de 1930’lardan itibaren hızlı bir kentleşme görülür. Bunun 1970’lere kadar ne derece kentleşme olduğu tartışılır. Çünkü kimilerine göre 1970’lere kadar Kırıkkale köy karakterindeydi. Evlerde hayvan besleniyor, sokaklarda hayvan sürüleri geziyordu. İnsanlar evinin bahçesinde sebze yetiştiriyordu. 1960’lara kadar kent içinde asfaltlı yol yoktu, hatta ana arterler dışında yollar belli değildi. Kırıkkale Şehri’nin 1956 yılında çekilmiş hava fotoğrafında bu durum görülmektedir (Foto 32). Tüm bunlar 1970’lere kadar belediye hizmetlerinin yapılmamasından ve plansız, keyfi yapılaşmadan kaynaklanmaktadır. Aynı sorunlar Türkiye’nin birçok kentinde görülmektedir fakat Kırıkkale Kenti, neredeyse sıfırdan bugünlere gelirken yoğun şekilde aldığı göçlerle yapay ve altyapısız, plansız şekilde gelişmiştir. Buraya gelenler arsa sıkıntısı

olmadığı için istediği yerden arsa alıp gelişigüzel ev inşa etmişlerdir. Göç beraberinde kozmopolitleşmeyi ve hemşehriciliği getirmiştir. İnsanlar kendi akraba ve hemşehrileri ile sosyal ilişki içinde olmuşlardır. Yaşadıkları yeri sahiplenmemişler, oraya para kazanmak için mecburen gelinen yer diye bakmışlardır. Bu da şehir bilincinin ve şehirli hayat tarzının oluşmasını geciktirmiştir. Yukarıda söz edilen nitelikler Türkiye'deki ve Kırıkkale'deki kentleşmenin ortak özellikleridir.

2000 yılı nüfus sayım sonuçlarına göre Türkiye'de kentli nüfus oranı % 65 iken Kırıkkale İli'nde % 74 idi. Aslında bu rakamlar aldatıcıdır. Çünkü kent diye nitelediğimiz yerleşmelerin ne kadar kent olduğu ve kent olsa dahi orada yaşayıp tarım dışı bir sektörde çalışan herkesin kentli olup olmadığı tartışılır. Bu durum hem Türkiye'de hem de Kırıkkale İli'nde geçerlidir. Günümüzde yaşadığı kentin önemli fonksiyon alanlarını hiç görmemiş insanların varlığı bunu kanıtlamaktadır.

Kırıkkale Kentindeki şehirleşmenin Türkiye'deki şehirleşmeden bazı noktalarda ayrıldığı görülmektedir. Bunun nedeni Kırıkkale'nin tıpkı Karabük veya Batman gibi kendine has gelişme koşullarına sahip olmasıdır. Söz konusu kentlerin tümü kamu sanayi yatırımlarına bağlı olarak aldığı göçle hızla, plansız ve sağlıksız şekilde kentleşmişlerdir. Kırıkkale'deki şehirleşme Türkiye'nin birçok kentine ters şekilde yani önce nüfus çekip sanayinin sonra gelişmesi şeklinde değil önce sanayi sonra nüfus artışı ve kentleşme şeklinde olmuştur. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da da kentleşme böyle gelişmiştir. Türkiye'nin en erken ve en hızlı kentleşen şehirlerinden olan Kırıkkale, tamamen kamu yatırımlarıyla kentleşmesiyle de Türkiye'deki kentleşmeden ayrılır. Türkiye'deki kentleşmeden bir farkı da gelişme hızı olarak o'ndan daha hızlı başlayıp 1980'lere kadar gelmesi fakat son yıllarda Türkiye'deki kentleşme hızının altına düşmüştür(bugünkü kentli nüfus oranına göre değil). Kırıkkale Şehri, eskisi gibi göç almamaktadır. Kent nüfusu durağanlaşmıştır. Oysa Türkiye'de nüfus ve kentleşme hızla artmakta, iç göç devam etmektedir. Kırıkkale'deki bu durumu temelsiz ve plansız, insan yığılması şeklindeki şehirleşmeye, şehrin varlığının 1990'lara kadar tek kaynağa(MKE) dayanmasına ve yanlış, popülist politikalara, geçmiş idarecilerin görevlerini yapmamalarına bağlayabiliriz.

BÖLÜM 3: Kırıkkale’de Şehirleşmeyi Etkileyen Faktörler

3.1 Doğal Faktörler

3.1.1 Coğrafi Konum

Kırıkkale ili, batıdan Ankara, doğudan Çorum ve Yozgat, güneyinden Kırşehir ve Ankara ve kuzeyden Çankırı ile komşu olan 4600 km² alana sahip olan bir İç Anadolu ilimizdir. İl alanı, 33° 10’ - 34° 11’ doğu boylamları ile 39° 27’ – 40° 21’ kuzey enlemleri arasındadır(Güven,1992:30) (Harita 1).

Kırıkkale İli, tarihin ilk dönemlerinden beri önemini korumuş bir ulaşım noktasındadır. İl, bugünkü konumunda Karadeniz Bölgesi, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illerimizi başkent Ankara’ya ve ülkenin batı kısımlarına bağlayan bir kavşaktır. Bu bakımdan özel konumunun sağladığı avantajının yanı sıra denizden uzak olması ve başkente yakınlığı, Kırıkkale’ye beraberinde stratejik önemi de kazandırmıştır. Ayrıca tarihten gelen bir önemi de Kurtuluş Savaşı’nda bölge halkının yaptığı büyük işler, fedakarlıklar ve Mustafa Kemal’e gösterdikleri misafirperverlik ve sadakat ve Kırıkköyü muhtarının MKE’ye arazi bağışlamasından kaynaklanmaktadır.

İl toprakları genellikle akarsu vadileri ile parçalanmış orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşur. Türkiye’nin en uzun akarsuyu olan Kızılırmak’ın 92 km.lik kısmı il sınırları içinden akmakta ve aynı zamanda Ankara – Kırıkkale il sınırını oluşturmaktadır(Yaylı,1998:44).

Kırıkkale Şehri, İç Anadolu Bölgesi’nin Orta Kızılırmak Bölümü’nde yer almaktadır. Ankara-Samsun ve Ankara- Kayseri- Malatya karayolları ile Ankara- Erzurum demiryolu güzergahında kurulmuştur. Ankara’ya karayolu ile 76 km, demiryolu ile 93 km mesafededir.Doğudan, güneyden ve Karadeniz’den gelen yolların düğüm noktasını oluşturan bir yerdedir(Güven,1992:30). Bu özelliği ile ülke içinde 43 ilin batıya açılan kapısı olarak nitelendirilmektedir(Foto 27).

Kırıkkale Şehri, kuzeyden Çamlıca ve Karakaya tepeleri ve güneyden Denek Dağı ile doğuda Koçu Dağı (1279m), batı ve güneybatıda ise Küre Dağı (1555m) ile çevrelenmiştir(Güven,1992:31).Fakat Küre Dağı ile Koçu Dağı Kırıkkale’ye uzaktır. Kızılırmak vadi tabanı düzlüğü, doğu batı yönünde akan Çoruhözü Deresi boyunca

uzandığı için bu doğrultuda Kırıkkale Şehri için doğal bir yükselti engeli yoktur. Kızılırmak, Kırıkkale Şehri'nin 3-4 km kadar batısından geçmektedir. Kızılırmak'ın doğusunda, ırmak vadisinde bir platoda yer alır. Rakımı 730 m civarındadır. Kızılırmak, burada dirsek şeklindedir. Kırıkkale Şehri, merkezden güney ve kuzeyin hafif meyilli tepelerine doğru yayılmıştır. Kızılırmak vadi tabanı düzlüğü her yönden meyilli tepelerle çevrilmiştir ve Kızılırmak'a doğru genişlemektedir. Çevrede en yüksek tepe güneyde 1700 m yükseklikteki Denek Dağı'dır. Vadi tabanı'nın tam ortasında sayılabilecek bir yerde Kaletepe vardır. Kızılırmak'a dik uzanan vadi tabanında tek akarsu Çoruhözü Deresi'dir ve vadi tabanının bitiminde Kızılırmak'a karışır(Atalay,1983:59).

En önemli düzlük kuzeydeki tepelerle güneydeki Denek Dağı arasında bulunan Kızılırmak vadi tabanı düzlüğü'dür(Foto 28). Düzlük, kuzeyde Çamlıca, Karakaya ve Kırıkkale tepeleri, güneyde ise Denek Dağı'nın doğu-batı istikametine kadar uzanır. Kuzeydeki tepeler vadi tabanına tatlı bir meyille inmekte ve birleşmektedirler. Kırıkkale Şehri işte bu meyil üzerinde, yan derelerce yarılmış olan bir plato üzerinde bulunmaktadır (Aslıyüce,1974:22).

İl merkezi veya merkez ilçe olarak Kırıkkale, doğuda Delice İlçesi, güneyde Keskin, güneybatıda Bahşili, batıda Yahşihan ve kuzeyde Sulakyurt ve Balışeyh ilçeleri ile çevrilidir.

Kırıkkale Şehri'nin gelişmesinde sahip olduğu coğrafi konumun etkisi büyüktür. Şehrin, Başkent Ankara'ya yakın olması, Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan ve ülke güvenliği için çok önemli olan MKE fabrikalarının buraya inşa edilmesine sebep olmuştur. Bu fabrikaların işçi ihtiyacını karşılamak için çevre il ve ilçelerden Kırıkkale'ye göç eden insanlar yanlarında ailelerini de getirmişlerdir. Böylece Kırıkkale'nin nüfusu kısa sürede hızla artmış, yerleşme mekansal olarak büyümüştür. Kırıkkale'nin Ankara'ya yakınlığı beraberinde ulaşımın gelişmesini sağlamıştır. Ayrıca Kızılırmak gibi önemli bir su kaynağının Kırıkkale'nin yakınından geçmesi MKE ve Orta Anadolu Petrol Rafinerisi gibi sanayi kuruluşlarını buraya çekmiştir. Sanayi kuruluşlarında çalışmaya gelenlerle Kırıkkale bir şehir havasına bürünmüştür.

1992 yılında kurulan Kırıkkale Üniversitesi ve daha önceden kurulan Kırıkkale I. Organize Sanayi Bölgesi'nin gelişmesinde de ulaşımın, dolayısıyla şehrin

konumunun olumlu etkileri olmuştur. Kızılırmak gibi büyük bir su kaynağının, Ankara- Samsun Karayolu, Ankara- Kayseri Karayolu ve Ankara- Erzurum Demiryolu'nun kesiştiği noktada yer alması Kırıkkale'ye sanayi tesislerinin kurulmasını kolaylaştırmıştır. Kurulan sanayi tesislerinin buraya çektiği nüfus, zamanla Kırıkköy'ü bir şehir haline dönüştürmüştür.

3.1.2 Jeoloji ve Jeomorfoloji

Kırıkkale Şehri'nin kuzeyindeki ve güneyindeki dağların granitlerden meydana geldiğini görmekteyiz. Şehir'den Delice Çayına kadar olan sahada görülen granitler büyüklü küçüklü kütleler halindedir. Granit, bu bölgenin jeolojik yapısında önemli yer tutmaktadır. Bu granitlerin yaşı Uludağ'ın granitlerinden yeni olup muhtemelen Jura-Krateseye aittir(Aslıyüce,1974:23).

Yöre volkanik olayların meydana geldiği Keskin, Hirfanlı, Kesikköprü, Kırıkkale ve Kızılırmak boyunca uzanan Kırşehir Masifi içinde yer alır. Granit, siyenit, kuvarslı diyorit, pegmatitler mevcuttur. Bunlar Kırıkkale'de de görülmektedir. Fakat mevcut maden rezervleri, ekonomik olarak kullanılabilir değildir. Demir, kurşun, linyit, pirit, bakır, çinko, uranyum, tuz, mermer, manyezit, krom gibi pek çok madene sahip olmasına karşın bunlar rezerv ve cevheri ekonomik olarak yeterli olmadığından üretim yapılmamaktadır. Bir dönem kurşun üretimi yapıldığı bilinmektedir(www.kirikkale.gov.tr).

Kırıkkale Şehri'nin yakın çevresinde tespit edilen maden rezervlerinin ekonomik olmaması sebebiyle şehirde madencilğe dayalı sanayi gelişmemiştir. Şehir'de madeni hammadde kullanan sanayi kuruluşları hammaddeyi başka illerden veya bölgelerden temin etmektedirler.

Kırıkkale Şehri'nin jeolojisinde yöredeki aktif fayların rolü önemlidir. Şehrin birinci derece deprem kuşağı içinde yer alması bunu göstermektedir. Buradaki deprem riskinin dikkate alınıp binaların dayanıklı yapılması gerekirken bugüne kadar böyle olmamıştır. Şehrin yer yer eğimli ve kaygan-yumuşak bir jeolojik yapıya sahip olduğu göz önüne alındığında olası bir depremin yıkım etkisi daha fazla olacaktır.

Şehrin doğusundaki Koçudağı'nın en yüksek noktası 1278 m ile Yığıltepe'dir. Kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanır. 4 km genişliğe ve 7 km uzunluğa sahiptir. Şehrin güney ve güneydoğusunda Denek Dağı bulunur. En yüksek yerleri 1742 m ile Gavur Tepesi ve 1577 m ile Bozkaya Tepesi'dir. Denek Dağları, Çoruhözü Vadisi'nin güneyinde Keskin ile İzzetinköy arasında 44 km uzunlukta ve 30 km genişlikte uzanır. Bölgenin en uzun ve en yüksek silsilesini oluşturur. Şehrin kuzeyinde Karagüney Dağı 1441 metrelik yüksekliği ile kuzeydoğu-güneybatı istikametinde, Mahmutlar kışlası ile Aydın şeyh arasında 14 km uzunlukta ve 5 km genişlikle uzanır. Batı ve kuzeybatıda ise Küre Dağı'nın en yüksek yeri 1450 metrelik Güre Tepesidir. Sarıkayalar ile Kılıçlar arasında 18 km uzunluk ve 5 km genişlikle uzanır. Kentin güneyindeki Kaletepe ise 950 m yükseklikindedir(Harita 4 ve 6).

Kırıkkale Şehri'nin güneyindeki Kızılırmak vadi tabanı düzlüğü il sınırları içindeki en önemli düzlüktür. Kuzeyde Çamlıca ve Karakaya Tepeleri ile güneyde Denek Dağı arasında uzanır. Düzlük, batıya doğru genişler. En geniş yeri Çoruhözü Deresi'nin, Kızılırmak'a karıştığı yerdir. Bu ovidan başka düzlükler görülse de pek önemli değildirler. Çünkü akarsu yataklarıyla tepelerin yükselti farkı fazladır. Dağlar her yönden aşınmak suretiyle açılmış, derin vadilerle de parçalanarak yuvarlak ve bazen de sivri tepeler haline gelmişlerdir(Pehlivanlı,1987:27; Başal M., Yılmaz O.,2004:51).

Kırıkkale Şehri, genellikle dalgalı – düz olarak tanımlanabilecek bir morfoloji gösteren tersiyer oligo-miosen, neojen örtü tabakaları üzerinde yer almaktadır. Jeolojik yapı Türkiye'deki genel sedimanter havzalarla benzerdir. Alpin dağ oluşum evresinin Taramiyen döneminden sonra başlayan yeni sedimantasyon evresinde çökelmiş olan kum, çakıl, mil ve çamur yığınlarından oluşan alüvyonlu bir yapıya sahiptir. Özellikle Kızılırmak ve Çoruhözü Deresi boyunca uzanan alanlar çakıl, kil, kum içeren 25-30 cm kalınlığında alüvyonal zeminlerdir(Özcan,2000:36)(Harita 3).

Çipideresi Köyü civarındaki mermerler Orta Anadolu kristalin masifinin üst seviyelerine ait metamorfik kayalardır(Güven,1992:37).

Kırıkkale Şehri, kuzeyde Çamlıca, Karacakaya ve Kırık Tepeleri, güneyde Çoruhözü Havzası ve Denek Dağı, doğuda Koçubaba Dağı ve batıda sönmüş volkanik dağlar arasında yer almaktadır. Kent, kuzeyde ortalama 950-1000 metrelik tepelerden, güneyde doğu-batı yönünde uzanan Çoruhözü Havzasına doğru alçalan eğimlerde derin vadiler

zinciri üzerinde uzanır. Şehrin güneyindeki Çoruhözü Deresi batıya doğru genişleyerek Kızılırmak vadi tabanı düzlüğünü oluşturur. Kent içindeki en önemli yükselti merkezin hemen güneyinde yer alan ve yapılan kazılar sonucu Hitit döneminden kalma bir höyük olduğu anlaşılan, 950 metre yükseklikteki Kaletepe ile kentin batısındaki 800 metre yüksekliğindeki Devebağirtan Tepesidir(Özcan,2000:35)(Harita 6).

Kızılırmak Vadisi'nin Kırıkkale civarındaki taban genişliği 4200 metredir. Yamaç yükseklikleri 750-800 m, vadi derinliği ise Hacılar Köyünde 100 m, Bahşili'de 75 metredir. Vadi yamaçları simetrik oluk tipindedir(Güven,1992:40).

Kırıkkale Şehri'nin oturduğu sit alanının jeoloji ve jeomorfolojisinin ortak etkisiyle burada heyelan ve taşkın tehlikesi belirmiştir. Plansız ve dengesiz yapılaşmanın da bu riski artırdığı bir gerçektir. Şehir, bir yamacın vadi tabanı düzlüğüne kavuştuğu eğimli alana oturmuştur. Burada ovaya inen dönemlik dereler oluşmaktadır. Bunlar zaman zaman taşkına yol açmaktadırlar. Maalesef dere yataklarına konutlar inşa edilmiştir. Ayrıca eğimli topografyasının, jeolojik özellikleri (aktif fayların varlığı ve neojen kaygan örtüleri) ile birleşmesi sonucu Kırıkkale'nin kuruluş yerinden dolayı heyelan riski özellikle ani yağışlar esnasında yüksektir. Batıdan Kızılırmak'a yakın mahallelerle, güneyden Çoruhözü Deresi'ne yakın mahallelerde ani sağanak yağışlı zamanlarda taşkın tehlikesi görülebilir. Bir de kentin kuzey ve batı kısımlarındaki dönemlik dere yataklarının bulunduğu yerleşim alanları da su baskını riskine sahiptirler. Kızılırmak, Bahçelievler, Yuva, Fatih ve Selim Özer mahalleleri birinci derece taşkın alanıdır. Sanayi ve Gündoğdu mahallelerinin de bir kısmı birinci derece taşkın alanıdır.

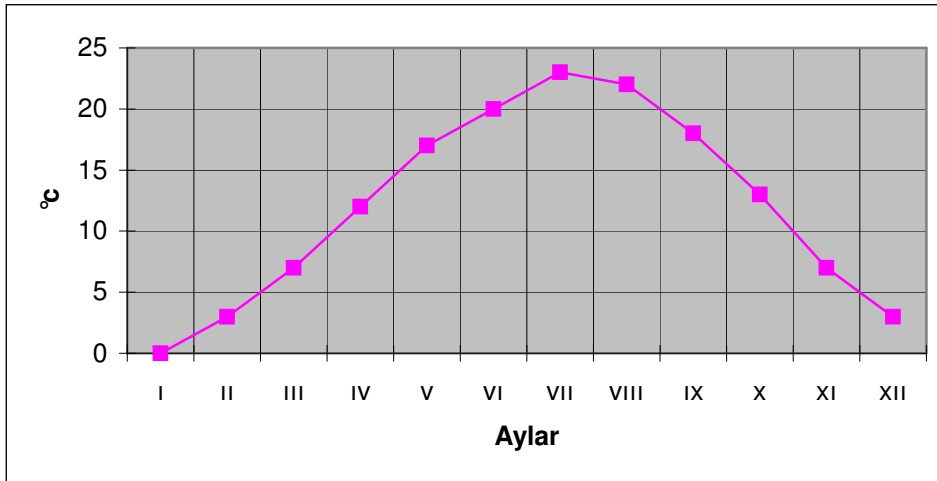
Şehir içinde tepelik ve eğimli alanlar çok olduğu için yine kuzey tepe ve eteklerle batıdaki Devebağirtan Mevkii'nde özellikle Yenimahalle, Çalıöz ve Yaylacık mahallelerinde heyelan riski en yüksektir.

3.1.3 İklim

Kırıkkale, tüm İç Anadolu'ya hakim olan karasal - step iklim kuşağı içinde yer almakta olup onun karakteristik özelliklerini taşır. Kışları oldukça soğuk ve kar yağışlı, yazları ise sıcak ve kurak geçer. Ancak Kızılırmak Havzası ve Kapulukaya Baraj Gölünün kısmi ılımanlaştırıcı etkisinden söz edilebilir.

Yıllık sıcaklık ortalaması 11- 12 °c civarındadır(Grafik 1). En sıcak aylar olan temmuz – ağustos ortalaması 23 °c, en soğuk aylar olan ocak – şubat ortalaması ise -8 °c'dir. Kırıkkale'de bugüne kadar tespit edilmiş en düşük sıcaklık 5.2.1942 tarihinde - 24.9 °c, en yüksek sıcaklık ise 1.8.1954 tarihinde 40 °c'dir.30 °c'nin üzerindeki tropikal gün sayısı 47.1, 25-30 c arasındaki yaz günleri sayısı 113 ve şiddetli don olaylarının olduğu gün sayısı ise 11.6'dır(Tablo 4).

Grafik 1: Kırıkkale'de ortalama sıcaklıklar

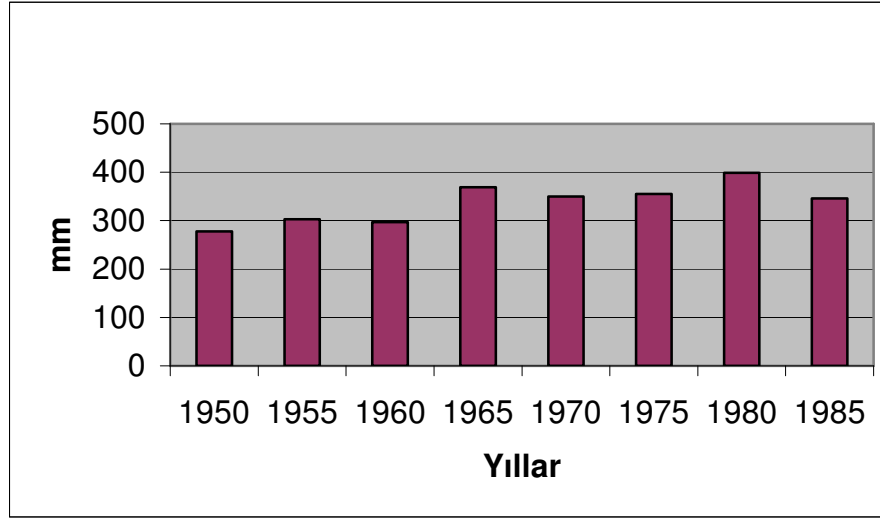

Kaynak: Başal M., Yılmaz O. ve diğerleri, 2004; 65

Yıllık yağış ortalaması 359.8 mm civarındadır. Yağışlar en çok ilkbahar mevsiminde, özellikle nisan – mayısta genellikle kırk ikinci yağışları şeklinde olmaktadır. Kışın ise yağışlar çoğunlukla kar şeklindedir. Günlük en fazla yağış aralık ayında 69.8 mm, karlı

gün sayısı 14.8 ve ortalama karla örtülü gün sayısı 21.7 olarak ölçülmüştür. En yüksek kar örtüsü kalınlığı 33 cm olarak belirlenmiştir(Grafik 2).

Grafik 2: Kırıkkale’de yıllık ortalama yağış

Kaynak: Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı ,1999

Tablo 4: Kırıkkale’nin meteorolojik değerleri

	A y l a r					Yıllık Ort.
	<u>I</u>	<u>III</u>	<u>V</u>	<u>VIII</u>	<u>XI</u>	
Ort. Karla örtülü gün sayısı	7.9	1.3	-	-	2.5	18.3
En yüksek kar örtüsü kalınlığı cm	3.5	25	-	-	30	40
Ortalama sisli günler sayısı	3.9	0.8	-	0	4.1	13.4
Ortalama donlu günler sayısı	0.1	0.3	0.3	0	0.1	2.3
Ortalama kırağılı günler sayısı	6.1	3.2	-	0	7.8	30.2
Ortalama rüzgar hızı m/s	1.2	1.5	1.5	1.4	1.3	1.4
Ortalama fırtınalı günler sayısı	0.5	0.9	1.1	0.6	0.4	8.3
En hızlı esen rüzgar hızı m/s	21.1	28.1	28	20	18.6	28.1

Kaynak: Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı, 1999

Nispi nem oranı yıllık ortalama olarak % 0.60 gibi çok düşük bir seviyededir. Kış aylarında nispi nem oranı daha yüksektir.

Kırıkkale Şehri'nin deniz seviyesinden olan yüksekliği fazla olduğundan 700-750 mb basınç seviyesi de genelde yıl boyunca düşüktür. Yıllık basınç ortalaması 683.3 mb'dir. Basınç etkisi yaz aylarında kış aylarına göre daha düşük ve buna bağlı olarak da yazın depresyonlar daha azdır.

Kırıkkale'de hakim rüzgar kuzeydoğudan ortalama 3.5 m/sn hızla esen poyraz olup kuzey menşeli olduğundan soğuk karakterlidir. Kışın dondurucu, kar getirici etki yaparken, yazın ise serinletici etki yapar. Esen en hızlı rüzgar lodos olup güneybatıdan ortalama 29.6 m/sn hızla esmektedir. Ortalama fırtınalı gün sayısı ise 7.5tir(Özcan,2000:38).

Orta Anadolu iklimini göstermesine rağmen çevredeki tüm ilçelerden daha yumuşak bir havası vardır. Hatta Kızılırmak'ın kenarında sahil havası hissedilir (Atalay,1983:60).

Çok sınırlı ve yerel mahiyetteki topografik faktörler yüzünden bambaşka karakter gösteren iklim adacıkları vardır. Yağışların bazı bölgelerde yağarken bazı bölgelerde yağmadığı görülür ve bu durum halk arasında "yağışların sınır sürmesi" şeklinde tabir edilir ve hatta Ankara-Kırıkkale arasında seyahat etmekte olan bir kişi bir bölgede kar fırtınasına yakalanırken bir bölgede karın tanesine dahi rastlamayarak hayretler içinde kalabilir. İşte bu gibi durumlar iklim adacıklarının varlığından kaynaklanır (Pehlivanlı,1987:28-29).

Yağışların mevsimlere dağılımı % 36 ilkbahar, % 35 kış, % 14 sonbahar ve % 11 yaz şeklindedir. En az yağış sonbahar ve yaz aylarındadır. Soğuk aylarda artan yağış sebebiyle Doğu Akdeniz yağış rejimi görülür(Güven,1992: 51).

Yaz ve sonbahar mevsiminde yağışlardaki azalmadan dolayı kuraklık görülürken Kızılırmak'ın da akımı iyice azalmaktadır. Fakat yine de Kızılırmak, yaz aylarında şehrin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılayan en önemli kaynak durumundadır.

Emberger yağış-sıcaklık indisine göre Kırıkkale biyolojik açıdan yarı kurak alt soğuk Akdeniz iklim tipinde olduğunu göstermektedir. Bu iklim yağışların kış aylarında toplanması ve ekstrem yaz kuraklığı ile karakterize edilir(Güven,1992: 54).

3.1.4 Su Kaynakları

Kırıkkale Şehri ve çevresinin en önemli su kaynağı Kızılırmak ve onun üzerine kurulmuş olan Kapulukaya Baraj Gölü'dür.

Kızılırmak, Sivas'ın Zara ilçesinin doğusundaki dağlardan doğar ve Karadeniz'e dökülür. Tüm uzunluğu 1182 km.dir. Kırıkkale Şehri'nin 3 km batısından kuzey-güney istikametinde geçer. Çoruhözü Deresi, İzzettin Köyü'nün yukarisından doğar ve Kırıkkale güneyinden geçerek Kızılırmak'a kavuşur. Uzunluğu 48 km olan bu dere güzergahı dahilindeki tarım alanlarına büyük sulama imkanları sağlar. Ahılı, Beyobası, Kuruçay dereleri de mevsimlik dereler arasındadır(Pehlivanlı,1987:28)(Harita 6).

Sivas ili sınırları içindeki Kızıldağ'ın eteklerinden doğan ve Kırıkkale Şehri'nin yaklaşık 4 km batısından geçen Kızılırmak, Kırıkkale'nin en önemli yer üstü su kaynağıdır. Kızılırmak'ın bir yan kolu olan ve doğu-batı yönünde Kırıkkale'nin tüm güney sınırını kat eden Çoruhözü Deresi ise ikinci en önemli yer üstü su kaynağıdır. Okun Deresi ise Elmadağ'ın güneyinden akan suların meydana getirdiği Balaban ve Sarılıöz Çayı Kılıçlar köyü arazisinde birleşerek Okun Deresini meydana getirirler ve dere daha sonra Kızılırmak'a kavuşur. Bunların dışında özellikle Kırıkkale'nin kuzeyindeki yüksek eğimli tepelerden doğarak, bugün yerleşim alanları içinde kalmış olan derin vadiler içinden geçerek güneydeki Çoruhözü Deresine bağlanan mevsimlik kuru dere niteliğinde bir çok dereler vardır. Yer altı su seviyesindeki değişimlere ve yağışlara bağlı olarak akımı değişiklik gösteren bu derelerin başlıcaları Çamlıca Deresi, Araba inişi Deresi, Hacıbey Deresi, Devebağırtan Deresi ve Cin Deresidir(Özcan,2000:36).

Kırıkkale'de doğal göl yoktur. İl sınırları içindeki Kapulukaya Baraj Gölü yapay göldür.

Yıldırım, 1966 yılında Kırıkkale'ye içme suyunun şehrin doğusundaki Işıklar Köyü'nden borularla getirildiğini, bunun yanında Kızılırmak'tan ve Irmak kenarındaki kuyulardan su temin edildiğini söylemektedir(Yıldırım,1966:19).

Kırıkkale ve çevresindeki su kaynakları akarsular, kaynaklar, sığ kuyular ve sondaj kuyularıdır. Kırıkkale'ye 6 km mesafedeki Yahşihan köprüsünde bulunan rasat

istasyonunda yapılan ölçümlere göre 15 yıllık rasat süresi içinde Kızılırmak'ın ortalama akım değeri 72.3 m³/sn'dir.

Kızılırmak üzerinde Kırıkkale Şehri'nin yaklaşık 15 km güneyinde Kapulukaya Barajı bulunmaktadır. 1987de işletmeye açılan baraj, Orta Anadolu Rafinerisine sanayi suyu, Kırıkkale için de kullanma ve içme suyu sağlamaktadır. Baraj, Kızılırmak üzerinde akışları kontrol altında tutarak daha önce sık görülen taşkın ve kurumalar da kontrol altına alınmıştır(Güven,1992:48).

Kent çevresinde boşalımı 1 lt/sn'nin üzerinde olan altı kaynak bulunmaktadır. Bu kaynakların tümü alüvyonda su tabakasının yükselmesi ile akarsu yatağına boşalmakta ve boşalma noktasından itibaren devamlı akarsuları oluşturmaktadırlar. Kent çevresinde 43 adet keson ve çakma sığ kuyu ile içme ve sulamada kullanılmak üzere açılmış 23 adet derin sondaj kuyusu tespit edilmiştir(Güven,1992:50).

Kızılırmak vadi tabanında yer altı suyu akımı kuzeydoğudan güneybatıya doğrudur. Çoruhözü'nün yan kollarında ise akım yönü ana vadiye doğrudur. Kızılırmak vadisi'nde ırmağın akış yönüne uygun olarak güneyden kuzeye doğru bir akım söz konusudur. Alanda yağış – yer altı suyu ve akarsu arasında yakın ilişki bulunmaktadır. Yağış çok kısa sürede yer altına geçmekte, yer altı suyu da akarsu yatağına boşalarak yüzeysel suların debilerini etkilemektedir. Yer altı suyu beslenişi akiferlerle doğrudan doğruya yağış, yüzeysel akış ve içten akışla, boşalım ise akarsuya ve çekimle olmaktadır(Güven,1992:51).

Söz edilen tüm yer üstü ve yer altı su kaynaklarının Kırıkkale'nin nüfusunun artarak bir şehir haline gelmesinde önemli payı vardır. Başta Kızılırmak olmak üzere su kaynakları Kırıkkale'ye hem sanayi hem de nüfus çekerek şehirleşmeye hız katmışlardır. Çünkü Kırıkkale'ye göç eden insanların çoğu kırsal kesimden geldiği için uzun süre evinin yanındaki toprağı ekmiş, ağaç dikmiş ve hayvan beslemiştir. Bunları yapmak için suya ihtiyaç vardır. Kızılırmak'ın varlığı insanları buraya göç etme konusunda cesaretlendirmiştir. Bugün dahi Kırıkkale'nin Kızılırmak'a yakın vadi tabanında yer alan güney mahallelerinde tarım yapılmaktadır. Burada üretilen ürünler şehirdeki haftalık pazarlarda pazarlanmaktadır. Bu olay şehrin ekonomisine olumlu bir katkı yapmaktadır.

3.1.5 Bitki Örtüsü

Bölgede yaygın olarak görülen kserofitik step formasyonları iklimin özelliklerinin göstergesidir. Kırıkkale, İran – Turan floristik bölgesinin İran-Anadolu ön bölgesinin İç Anadolu sektöründe yer alır. Yurdakul tarafından yapılan bir araştırmada 347 bitki türü toplanmış ve bunların % 63.4'ü İran-Turan florasına yerleştirilmiştir. Bu bitkilerin % 21'ini endemik bitkiler oluşturmaktadır. İkinci sırayı % 14.7 ile Akdeniz floristik bölgesi elemanları alır. Avrupa-Sibirya bitkileri çok az yer kaplamaktadır. Kırıkkale, Kalecik ve Elmadağ üçgeninde yapılan araştırmaya göre mevcut vejetasyon tipik dağ stepi karakterindedir. Bölgede tahriplerden dolayı step formasyonlarının homojen, saf ve karakteristik topluluklarına çok ender rastlanmaktadır. Bu nedenle step vejetasyonunun çeşitli tiplerini görmek mümkündür. Düz ve derin topraklı arazilerde ova stepi, daha yüksek kısımlarda ise alçak dağ stepi egemendir (Güven,1992: 55-60).

Şehrin doğal bitki örtüsü, karasal iklim kuşağının karakteristik bitki örtüsü olan step – bozkır bitkilerinden oluşmaktadır. Kırıkkale çevresinde yetişen bitkilerin çoğu kuraklığa dayanıklı ve kendiliğinden yetişen yabancı bitkiler olup başlıcaları geven, üzerik, deve diken, yavşan otu, sütleğen, nane, papatya, madımak, ebe gümece, meyan otu, ısırgan otu, kekiktir. Orman varlığı oldukça sınırlı olmakla beraber İl Orman Müdürlüğüne yoğun bir ağaçlandırma çalışması sürdürülmektedir. Kentin ormanlık alanı kuzeydeki Kırıkköy yakınlarındaki ardıç ağaçlarından oluşan küçük bir ormanlık alandan ibarettir. Bunun dışında Kırıkkale Üniversitesi kampus alanında yapılan ağaçlandırma ile kentin güneyindeki alanda yeni oluşturulan bir ağaçlandırma alanı vardır. MKE bünyesindeki sosyal tesislerin büyük bir yeşil alanı mevcuttur. Kent bütünündeki orman varlığını oluşturan ve yaygın olarak ekim-dikimi yapılan ağaç türleri sedir, ardıç, çam, dişbudak, akça ağaç türleridir(Özcan,2000:38).

Kırıkkale Şehri ve çevresi doğal bitki örtüsü olarak İç Anadolu'nun step vejetasyonuna sahip olduğundan ağaçlandırılmaya muhtaçtır. Kırıkkale Üniversitesi, MKE ve askeri kurumlarca zaman zaman lokal ağaçlandırmalar yapılsa da yeterli değildir. Şehrin etrafında bir yeşil kuşak oluşturulmalıdır. Bu yapıldığı takdirde

Kızılırmak'ın etrafındaki mesire ve rekreasyon alanları daha çok rağbet görecektir, yöresel rekreasyon-su sporları çekim merkezi olma yolunda hız kazanacaktır.

3.1.6 Topraklar

Kırıkkale Şehri çevresinde en yaygın olarak kahverengi ve kırmızı kahverengi topraklar görülmektedir. Bunlar ABC profilli zonal topraklardır. Pekişmemiş kireçli tortullar üzerinde oluşmuşlardır ve bütün profilleri kireçlidir. Mineralce zengin verimli topraklardır. Kırmızı kahverengi topraklar ısının daha yüksek olduğu kısımlarda görülür. Hemen hemen tüm özellikleri yönünden kahverengi topraklarla benzerlik gösterirler yalnız fazla ısının topraktaki demir oksidasyonunu artırması nedeniyle rengi daha kırmızıdır.

Akarsu boylarında alüvyal topraklar bulunur. Az miktarda da olsa görülen bir diğer toprak türü ise kolüvyal topraklardır. Yan derelerin taşıyıp eğimin bittiği yerde depoladığı topraklardır. Problemleri, bünyelerinin kaba oluşu, taşlılıkları, taşkına maruz kalmaları ve meyilli olmalarıdır. Kırıkkale'nin kuzeydoğusunda ise kahverengi orman toprakları görülür. Meyilli, orman örtüsü altında bulunan organik maddece zengin topraklardır. Kırıkkale'nin güneyinde ise kireçsiz kahverengi topraklar da görülür. Bunlar fazla taşlı, sarp eğimli topraklardır(Güven,1992:41-43).

Kırıkkale Şehri'nin güneyinde ve batısında görülen verimli alüvyal toprakların bir kısmı MKE fabrikaları ve konutlar tarafından işgal edilmiştir. Bir kısmı ise tarım amaçlı kullanılmaktadır. Kırıkkale'nin güneyindeki Ahılı, Hasandede, Yuva gibi beldeler de alüvyal topraklar üzerinde yer almaktadırlar. Buralarda üretilen tarım ürünleri de yörenin en büyük yerleşmesi olan Kırıkkale'de pazarlanmaktadır. Dolayısıyla Kızılırmak vadi tabanında yer alan alüvyal topraklar Kırıkkale'nin ekonomisine katkı yaptığı gibi fiziksel genişlemesine de imkan vermektedir.

3.1.7 Doğal Afet Riskleri

Deprem riski olarak il topraklarının bir kısmı birinci derece, bir kısmı ikinci derece ve kalan kısmı da üçüncü derece deprem kuşağında yer almaktadır. Kırıkkale, Kuzey Anadolu Fay Hattı'nın yaklaşık 150-200 km güneyinde yer alır. İl merkezi birinci derece deprem alanı içindedir. Jeoloji haritasında görüldüğü üzere Kırıkkale Şehri'nin batı ve kuzey batısında bugüne kadar büyük deprem üretmeyen fakat potansiyel risk içeren faylar vardır(Harita 3).

MKE Fabrikalarının kentle iç içe olmasından dolayı patlama ve yangın riski de mevcuttur. Savunma sanayi fabrikalarının kullandığı ve imal ettiği kimyasal hammadde ve ürünler ufak bir dikkatsizlik veya ihmal sonucu bir patlamaya neden olabilirler. Nitekim 1997 temmuz ayında MKE Mühimmat Fabrikasında bir patlama yaşanmıştır. Patlamada en çok zarar gören mahalleler ise fabrikalara yakın olanlardı. Bahçelievler, Karşıyaka, Yenimahalle, Yenidoğan, Fabrikalar, Kızılırmak Mahalleleri patlamada en fazla hasarı almışlardır.

Kırıkkale Şehri'nin kuruluş yerinden dolayı taşkın riski de vardır. Batıdan Kızılırmak'a yakın mahallelerle, güneyden Çoruhözü Deresi'ne yakın mahallelerde ani sağanak yağışlı zamanlarda taşkın tehlikesi görülebilir. Bir de kentin kuzey ve batı kısımlarındaki dönemlik dere yataklarının bulunduğu yerleşim alanları da su baskını riskine sahiptirler. Kızılırmak, Bahçelievler, Yuva, Fatih ve Selim Özer mahalleleri birinci derece taşkın alanıdır. Sanayi ve Gündoğdu mahallelerinin de bir kısmı birinci derece taşkın alanıdır(Harita 6).

Kent içinde tepelik ve eğimli alanlar çok olduğu için yine kuzey ve batı kesimlerde özellikle Yenimahalle, Çalılıöz ve Yaylacık mahallelerinde heyelan riski en yüksektir.

Tüm bu riskler kentin yapılaşma ve gelişiminde dikkate alınmalıdır.

3.2 Beşeri ve Ekonomik Faktörler

3.2.1 Nüfus

3.2.1.1 Nüfusun Gelişimi

Nüfusun büyüklüğü ve özellikleri, kalkınma planlarının üzerine bina edildiği temel verileri oluşturmaktadır. Nüfus, gelir ile birlikte bir ekonomide mal ve hizmetlere olan talebin kompozisyonunu ve miktarını belirler. Nüfusun büyüklüğü, yapısı, bilgi ve beceri düzeyi üretim sisteminin temel girdisini oluşturur. Gelişen bir ekonomide nüfus ve nüfusun özellikleri kaynakların sosyal ve ekonomik sektörler arasındaki dağılımını büyük ölçüde etkiler. Kaynakların bu şekilde dağılımı da ekonominin büyüme hızını, istihdam düzeyini, sektörel üretim artış oranları ile ihracat ve ithalat oranlarını etkiler(DPT,2001:3).

Nüfus artış hızı, ekonomik gelişme temposu içinde işgücü artışını, sermaye birikimini, teknolojik gelişmeyi ve doğal kaynakların kullanılmasını etkileyen önemli bir unsurdur. Nüfus artışı bir yandan doğrudan doğruya, öte yandan ekonomik gelişme yoluyla kentleşmeye yol açarak konut, sağlık ve eğitim harcamalarını da etkiler. Konut, eğitim ve sağlık harcamaları da ekonomik faaliyeti etkilediği gibi nüfusun sosyal ve kültürel gelişmesini de etkilemektedir(DPT,2001:5).

Nüfus ve yerleşme gibi iki önemli olgunun ekonomik ve toplumsal yapının değerlendirme ve planlamasındaki tutarlılığı özellikle coğrafya ve coğrafyacının da katılımıyla daha sağlam temeller üzerine oturtulabilir. Özellikle ulaşılan yapısal gerçekleri belirleyen faktörler içerisinde coğrafya dikkate alınmaksızın sağlıklı değerlendirme yapma olanağı kısıtlıdır. Hızlı kentleşme sürecinin yarattığı sorunların çözümlenemediği kırsal ve kent ilişkilerinin nesnel boyutlarının belirlenmesinde ilkelerin konulamadığı ülkemizde kent yerleşmelerinin kontrolsüz bir gelişim ve değişime terk edildiği malumdur. Bu bağlamda kentlerimiz nüfus yığılmalarının olduğu birimler konumundadırlar(DPT,2001:37).

Tablo 5: Kırıkkale şehri nüfusunun gelişimi(1935-2000)

<u>Yıllar</u>	<u>Nüfus</u>	<u>5 Yıllık Artış (%)</u>
1935	4599	-
1940	11484	150
1945	14496	26
1950	15760	8,7
1955	27807	76,5
1960	42904	54
1965	57669	34
1970	91658	59
1975	137874	50
1980	178401	29
1985	208 018	15
1990	186 688	-8
1995	187 041	3
2000	205 403	9

Kaynak: Atalay,1983:70 ve DİE Türkiye İstatistik Yıllığı-2002

1927 nüfus sayımında Kırıkkale ismine rastlanmaz. 1929'da bazı sanayi kuruluşları üretime başladığı için nüfus birikimi olmuş ve Keskin'e bağlı bucak durumuna gelir. 1955'de 88 köyü vardır(Atalay,1983:69).

1935'de 4599 nüfuslu olan Kırıkkale, 1980'de 178.401 nüfusa ulaşmıştır. 1940 - 1980 dönemindeki kırk yılda Kırıkkale'de olağanüstü bir nüfus artışı olmuştur. Bu derece artış hızını Türkiye'de başka hiçbir şehirde göremiyoruz. En yüksek artış hızı ilk kuruluş yıllarındadır. Bu kadar yüksek nüfus artışını 1935-1940 döneminde göremiyoruz. Aynı dönemde Karabük ve Batman da sanayiye bağlı yüksek nüfus artışına sahiptir. Fakat yine de nüfus artışı bu kadar yüksek değildir. Türkiye genel nüfus artış hızına göre Kırıkkale Şehri en başta gelmektedir. Kırıkkale'ye göçün azaldığı 1975-80 yıllarında Türkiye genel nüfus artış yıllarında %o 3 civarındadır. 1955-60 arasındaki artış ise ikinci en yüksek dönemdir(Atalay,1983:70).

Tablo 5'te görüldüğü gibi 1950-1985 döneminde MKE fabrikaları ve Orta Anadolu Petrol Rafinerisi'nin kurulması ile Kırıkkale Şehri'nde yaşanan nüfus artışı, 1985-1990 döneminde düşüşe geçmiştir. 1980 sonrası uygulamaya konulan liberal ekonomi politikaları, özelleştirmeler MKE'nin küçülerek işçi kaybetmesine neden olmuştur. Bu olay, Kırıkkale Şehri'nin cazibesini azaltmıştır. Bu tarihten itibaren Şehrin nüfus artışı, 1980 öncesine göre çok düşmüştür. Fakat son yıllarda Kırıkkale Üniversitesi'nin ve organize sanayi bölgelerinin kurulması nüfus artışını biraz yükseltmiştir. 1995 yılında % 3 olan nüfus artışı, 2000 yılında % 9'a yükselmiştir.

Kırıkkale Şehri nüfusunun büyük kısmı çevre illerden, Kırıkkale'nin kendi ilçelerinden ve köylerinden gelmiştir. Bu nedenle şu önemli noktayı da belirtmek gerekir ki; nüfus sayımlarının gerçek nüfusu yansıtmadığı, çünkü sayım günlerinde çevre köy, il ve ilçelerden gelenlerin memleketlerine gittikleri nüfus memurluğunca da söylenmektedir. Hatta Kırıkkale'deki hemşehri derneklerinin organizasyon yaparak bu insanları oralara taşıdıkları bilinmektedir. Bu durum da burada Kırıkkalelilik bilincinin gelişmediğini göstermektedir. Bazı vatandaşlar Kırıkkale nüfusunun yeterince arttığını ve memleketlerine giderek oraya olan borçlarını ödediklerini söylemişlerdir. 1980 sayımında Kırıkkale nüfusu 178 401 iken, kent nüfus kütüğüne kayıtlı kişi sayısı 36 792'dir. Yani buraya göç eden nüfusun ¼'ü kaydını buraya aldırmıştır. Bu durum insanların kendilerini Kırıkkaleli olarak hissetmediklerini ve geldikleri yer ile bağlantılarını koruduklarını göstermektedir(Atalay,1983:71).

Kırıkkale, göçlerle kurulmuş bir şehirdir. Ağırlıklı kendi yakın çevresinden olmak üzere yurt dışından bile göç almıştır. Atalay'ın 1983'de burada uyguladığı ankette 35 ayrı il, bir yabancı ülke, 74 ilçe ve 160 köy dağılımı görülmüştür. Bu durum nüfusun ne kadar kozmopolit olduğunu göstermektedir. Kırıkkale İstanbul kadar çeşitlilik gösterir durumdadır. Yakınlıktan dolayı göç eden nüfusun ilk geliş yeri Ankara'dır. İkinci sırayı Kırşehir, Çorum ve Yozgat alır. Daha sonra Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi gelir. Kırıkkale yakın çevresindeki köylerden de çok fazla göç almıştır. Kırıkkale yakınındaki iki köy tamamen boşalmıştır. 52 köyünden toplam 3466 aile gelmiştir(Atalay,1983:72).

Kırıkkale nüfusunun büyük kısmı köy doğumlulardan oluşmaktadır. Atalay'ın anketine göre nüfusun % 63'ü köy, % 28'i ilçe ve % 7.7'si de il kökenlidir. Emekli

ve işçilerde köy kökenli oranı en yüksek, ticari kesimde ise en düşüktür(Atalay,1983:72).

Kırıkkale Şehri'ne fabrikaların kurulduğu ilk yıllarda köylerden işçi bulmakta zorluk çekiliyordu. Köyünü terk etmek isteyen azdı. Kırıkkale'deki barınma sorunu ve gelişmemiş olması, köylülerin fabrika için yeterince vasıflı olmaması nedeniyle bu durum vardı. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında nüfusun hızla artması sonucu, toprakların az ve bölünmüş olması, gelir yetersizliği, iş ve eğitim talepleriyle birlikte Kırıkkale'ye göç hızlanmıştır. Bu yıllara kadar yavaş bir göç hızı görülmüştür. İşçi ihtiyacının çoğu ise askerlerden karşılanmıştır. Atalay'ın anketinde görüldüğü gibi göç edenlerin geliş yıllarına bakıldığında % 48'lik kısmın 1946 – 1970 arasında geldiği açıktır. Gelenlerin baba mesleğine bakıldığında % 55.3'ünün çiftçi, % 15'inin esnaf, % 10.7'sinin işçi ve % 7.5'inin din adamı- öğretmen olduğu görülür. Memleketlerinden göç etme nedeni olarak % 34'ü arazi azlığı, % 27'si işsizlik, % 12'si akraba – hemşeri etkisi gösterilmiştir. Kente gelenlerin % 53.6'sı hemen iş bulmuştur. İş bulamayanların ise işi garantiye almadan göç etmedikleri, gelip giderek yerlerini hazırladıkları bilinmektedir.

Kırıkkale'ye ilk göç edenler fabrikaların teknik elemanı ve asker işçilerdir. İkinci grup ise kısmen zorla köylerinden getirilen, kısmen teşvikle gelen sivil işçilerdir. Bu grup içinde işi terk edip köyüne dönenler de olmuştur. İlk sivil işçiler 7-8 kişinin bir arada kaldığı bekar odalarında kalıyorlardı. Bu işçilerden çok yaşlı olan üçü ile görüşülerek bilgi alınmıştır: “ O zaman vadide çok sivrisinek vardı, geceleri dışarı çıkılmaz. Bir iki tane han ve birkaç bakkaldan başka yapı yoktu. Tamamen yakın köylerden gelen sivil işçiler hafta sonları köyelerine giderek yiyecek getiriyordu. O zaman kimse gelip buraya yerleşmeyi düşünmüyordu”. 1930'lardan sonra konut yapımı artmış, ailesi ile gelenler olmuştur. Buna rağmen Kırıkkale uzun süre bekar erkek şehri olarak kalır. Kentin giderek gelişmesi, kent havasına bürünmesi ile göç artar. Ailenin yardımı ile arsa alınır ve tek katlı kerpiç ev yapılır. Yoğun gel git devresidir. İhtiyaçların çoğu köylerden getirilir. Bu yıllarda ticarete atılanlar Kırıkkale'nin bugünkü köklü ve üst gelir grubuna ait aileleridir. İlk gelenlerin % 35'i yalnız gelmiş, % 27'si ana babasını getirmiş, % 18'i eş ve

çocuklarını, % 32'si eş ve çocuklarının yanında diğer akrabalarını da getirmiştir. Ankete katılanların % 11.5'i Kırıkkale doğumludur(Atalay,1983:79).

Sanayileşme etkisi ile göçü kendi üzerine yoğunlaştıran Kırıkkale 1980'lere kadar Ankara'ya özellikle doğudan gelen göçleri kısmen kendine çekerek bir "baraj kent" görevi görmüştü(Atalay,1983:4).

Tablo 6: Kırıkkale komşu illerinin nüfusu

<u>Komşu İller</u>	<u>2000 Yılı Nüfusu</u>
Kırıkkale	383 508
Yozgat	682 919
Kırşehir	253 239
Ankara	4 007 860
Çorum	597 065

Kaynak: DİE Türkiye İstatistik Yıllığı - 2002

1985-1990 yılları arasında gerek kent, gerekse il nüfusunda azalma görülmektedir. Özellikle il merkezinde azalma olmuştur. 1985 -1990 arasındaki azalan nüfus miktarı 15 862'dir. Bu durumu 1990 nüfus sayımında Kırıkkale nüfusunun ilk kez azalmış olması da ispatlamaktadır. 1985'de merkez ilçe nüfusu 228 984 iken 1990 yılında bu miktar 206 688'e inmiştir. Yani %o 20.4'lük azalma olmuştur. 1980 sonrası başlayan ekonomik liberalleşme politikaları sonucunda birçok savunma gereçlerinin ithalatına yönelinmiş, buna bağlı olarak da MKE fabrikalarında kapasite kullanımı düşürülmüş, emekli olanların yerine yeni işçi alınmamıştır. Böylece Kırıkkale'nin cazibesi azalınca çektiği göç ve nüfus artışı neredeyse durmuştur.

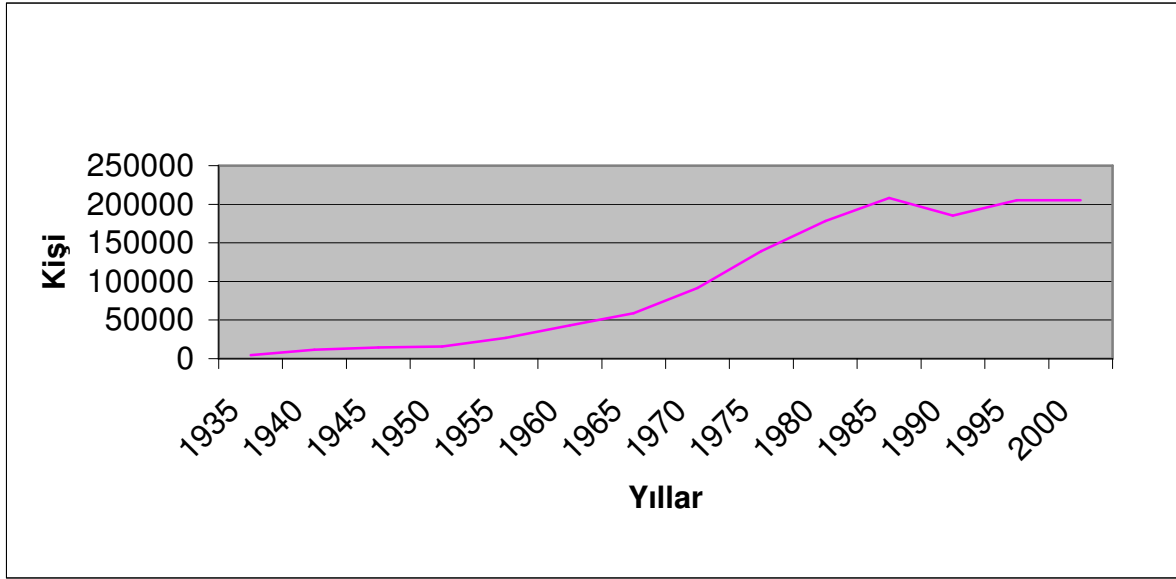
Kırıkkale Şehri'nde ilk nüfus sayımı köyden bucak statüsüne yükseldiği için 1929 yılında yapılmıştır. Bu yılda nüfus miktarı 3000'dir(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:23).

Kırıkkale 1925'e kadar on iki haneli bir köy iken 1999 yılı itibarıyla nüfus sıralamasında Türkiye'nin 24. büyük kenti olmuştur. 1945 yılında Ankara'nın ilçeleri arasına giren şehrin nüfusu 14 496'dır. 1950'de 15 750'ye, 1960'da 42 904'e, 1970'de

91 658'e ve 1985'de 208 018'e ulaşmıştır. 1950 ile 1970 arasında nüfus altı kat artmıştır. Kırıkkale Şehri nüfusundaki en yüksek artışı 1970 yılında % 59'luk artış ile göstermiştir(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:23). Şehir'de nüfus artışı 1997-2000 döneminde %o 10,1 olmuştur.

Kırıkkale Şehri nüfusunun gelişim grafiğinde dört farklı aşama görebiliyoruz. 1935-1955 döneminde nispeten durağan bir nüfus artışı yaşanmıştır. Kırıkkale'ye göç eden insanlar 1955'e kadar buraya yerleşmeyi düşünmüyorlardı. Çünkü burada neredeyse hiçbir altyapı donanımı yoktu. Bu yıla kadar kısıtlı bir nüfus almıştır. 1935'te 4599 olan nüfus, 1955'te 27 807'ye ulaşmıştır. 1955-1970 döneminde ulaşımın kolaylaşması ve Kırıkkale'nin altyapı yönünden gelişmesi, en azından barınma için gerekli temel ihtiyaçları karşılayabilecek duruma gelmesi ile nüfus artışı hızlanmıştır. 1970'te nüfus 91 000'e ulaşmıştır. Bu nüfus artışı en yüksek dönemini 1970-1985 arasında yaşamıştır. 1985 yılında Kırıkkale Şehri, bugüne kadar resmi rakamlara göre en yüksek nüfusuna (208 018) ulaşmıştır. 1980'den itibaren devletin kamu sanayi kuruluşlarında kapasite küçültmesine gitmesi sonucu MKE, işçi azaltma yoluna gitmiştir. Bu dönemde Kırıkkale'den dışarıya göç edenler olduğu gibi Kırıkkale'nin çektiği nüfusta da azalma olmuştur. 1985'ten itibaren şehir nüfusu, 1992'ye kadar azalmıştır. 1989'da il merkezi olması da şehir nüfusunun azalmasını önleyememiştir. İl merkezi yapılması şehrin nüfusunda fazla bir artışa neden olmamıştır. 1990-1995 döneminde Kırıkkale nüfusu durağan bir seyir izleyerek 187 000'de kalmıştır. Bu tarihten sonra 1992 yılında Üniversite'nin ve I. Organize Sanayi Bölgesi'nin açılmasının da etkisiyle 1995-2000 döneminde nüfusta % 9'luk bir artış gerçekleşmiştir. Üniversite ile organize sanayinin kurulması şehir nüfusunu çok fazla olmasa da, kısmen artırmıştır. Alt yapı ve sanayi yatırımlarının devam etmekte olduğu düşünülürse Kırıkkale Şehri nüfusunun yavaş da olsa artmaya devam edeceği söylenebilir(Grafik 3).

Grafik 3: Kırıkkale şehri nüfusunun gelişimi (1935-2000)

Kaynak: Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999 ve DİE 2000 Yılı Kırıkkale Nüfusun Sosyoekonomik Yapısı

3.2.1.2 Nüfusun Sosyal Yapısı(Yaş, Cinsiyet, Eğitim)

Kırıkkale Şehri'nde kadın – erkek nüfusun toplam nüfustaki payları birbirine daima yakın kalmıştır. Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ve bu grupların toplam nüfustaki payına bakıldığında 18-64 yaş grubunun en fazla olduğu görülür. 65 yaş üzeri grubun çok az olmasında ise Kırıkkale'nin henüz yeni bir kent olmasının ve yakın zamana kadar aldığı yoğun göçün (göç edenlerin iş bulma amacıyla gelen 20-50 yaş grubu olduğu düşünüldüğünde) büyük etkisi vardır(Güven,1992:64).

Kırıkkale İli'nde yaşayanların doğum yerlerine göre dağılımına bakıldığında ilk yedi sırada yer alan iller sırasıyla Ankara, Kırşehir, Çankırı, Yozgat, Sivas, Çorum ve Kayseri'dir.

Tablo 7: Kırıkkale şehri nüfusunun ana yaş gruplarına dağılımı (2000)

Yaş Grubu	Oran(%)
0-14	30,7
15-64	64,6
65+	4,7

Kaynak: DİE, 2000 Genel Nüfus Sayımı,2003

Kırıkkale Merkez ilçe nüfusu 225 005, şehir nüfusu 205 403'tür. Aradaki fark bucak ve köylerin 19 927 kişilik nüfusundan kaynaklanmaktadır.

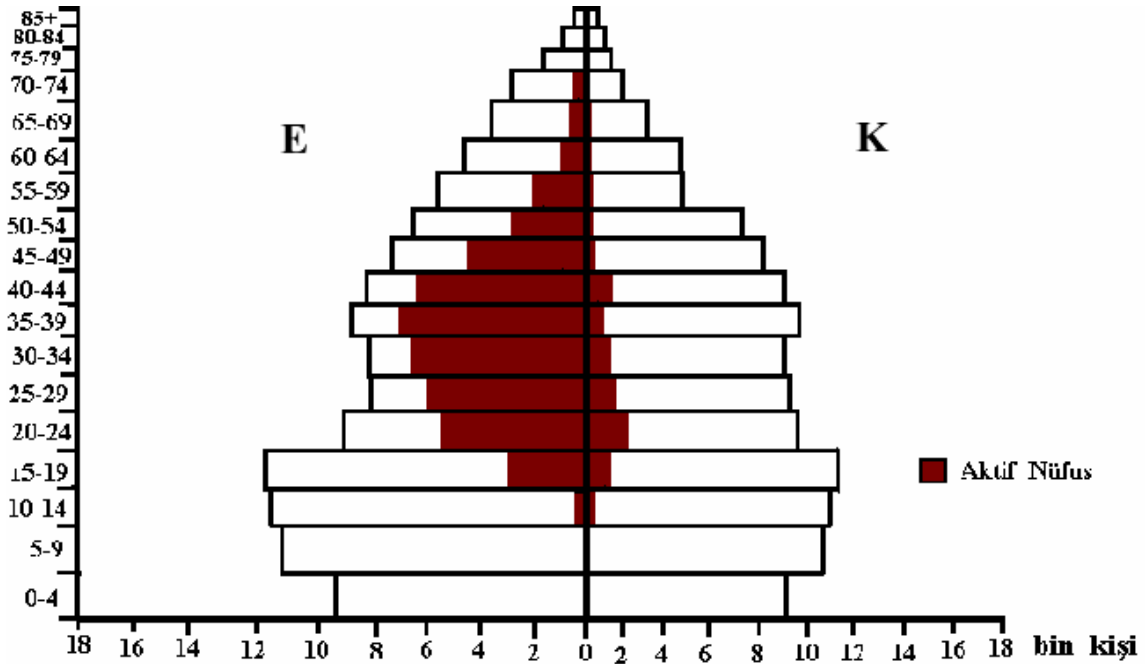
Merkez ilçe alanı 312 km² ve nüfus yoğunluğu 721 kişi/km²dir.

Okuma – yazma oranı % 91 ile % 87,3 olan Türkiye ortalamasının üzerindedir. 15 748 kişi okuma-yazma bilmemekte, 40 bin kişi bir okul bitirmemiş ve 9 069 kişi üniversite bitirmiştir.

Tablo 7'de Kırıkkale Şehir nüfusunun 2000 yılına ait üç ana yaş grubuna ait payları verilmiştir. 0-14 yaş grubunun payı % 30,7, 15-64 yaş grubunun payı % 64,6 ve 65+ yaş grubunun payı % 4,7'dir. Şehir nüfusunun 2/3'ünün 15-64 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Nüfusun 1/3'üne yakın kısmı ise 0-14 yaş grubuna aittir.

2000 yılına ait nüfus piramidine bakıldığında 0-4 yaş grubunun miktarı, 5-9 yaş grubuna mensupların miktarından daha az olduğu görülür. Bu durum doğum oranının, yani doğal nüfus artışının azalmakta olduğunu göstermektedir. 15-19 yaş grubunun en fazla nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu grubu 10-14 yaş grubu, 5-9 yaş grubu ve 35-39 yaş grubu izlemektedir. Onlu yaşlardan yirmili yaş grubuna geçişte önemli bir düşüş görülmektedir. Bu azalma piramidin en ucuna kadar 35-39 yaş grubu haricinde devam etmektedir. 0-14 yaş grubu 62 935 kişiyi, 15-64 yaş grubu 132 430 kişiyi ve 65 üzeri yaş grubu ise 9635 kişiyi temsil etmektedir. 65 yaş üzeri grubun miktarının az olmasını Kırıkkale'nin genç bir şehir olmasına ve emekli olanların bir kısmının geldikleri yerlere dönmelerine bağlayabiliriz. 0-15 yaş grubunda erkeklerin sayıca kısmi fazlalığı, orta yaş grubunda genel bir denge ve 65 yaş üzerinde ise kadın nüfusun fazlalığı dikkati çekmektedir(Grafik 4).

Grafik 4: Kırıkkale şehri nüfus piramidi (2000)

Kaynak: DİE, 2000 Yılı Nüfus Sayımı, Kırıkkale Nüfusunun Sosyo-Ekonomik Nitelikleri,2003

3.2.1.3 Nüfusun Ekonomik Yapısı (Aktif Nüfus)

Piramitteki aktif nüfusa bakıldığında en genç faal nüfusun 10-14 yaş grubuna, en yaşlı faal nüfusun ise 70-74 yaş grubuna ait olduğunu görürüz. Aktif nüfusa sahip en büyük yaş grubu 20-49 yaş aralığıdır. Aktif nüfusta dikkati çeken çok önemli bir nokta da faal nüfus miktarındaki kadın – erkek nüfus arasındaki büyük eşitsizliktir. Buradan kentteki kadın işsiz oranının daha fazla olduğu ve faal nüfusun çok büyük kısmının 2/3ünden fazlasının erkeklerden oluştuğu ortaya çıkmaktadır.

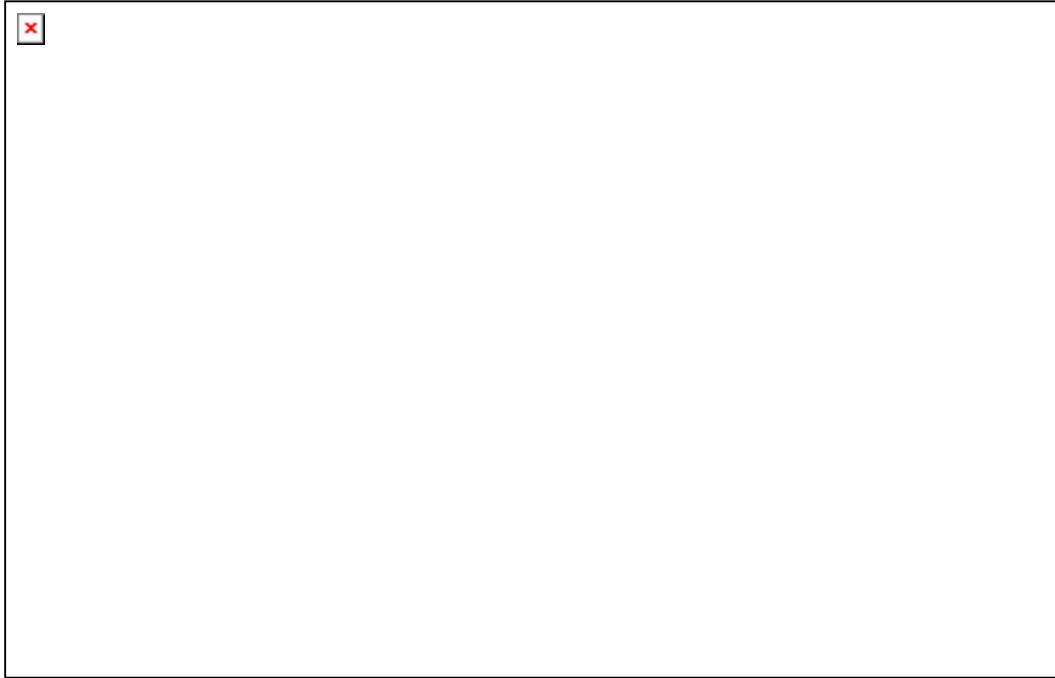
Merkez ilçedeki aktif nüfusun sektörel dağılımında % 67,7 (26 543 kişi) ile hizmetler sektörü ilk sırada gelirken, % 29,7 (11 635 kişi) ile sanayi sektörü ikinci ve % 2,6 (932 kişi) ile de tarım sektörü üçüncü sırada gelmektedir. Şehir nüfusu 2000 yılı sayımına göre 205 403'tür. Bunun 106 225'i istihdam dışı yani bağımlı nüfustur. Bağımlı nüfusun 72 bini ev kadını, öğrenci, emekli, işsiz ve irad sahibinden(aktif nüfusa dahil olmayıp sahip olduğu gayrimenkul geliri ile geçinen kimse)

oluşmaktadır. Bağımlı nüfusun 10 413 kişisini işsizler oluşturmaktadır. 49 500 ise kişi faal nüfusa dahildir.

İşsizlik oranı aktif nüfus içindeki % 21'dir. İl dahilinde köylerde erkeklerin işsizlik oranı % 18 kadınlardan fazla, buna karşın kentte ise kadınların işsizlik oranı % 40 ise erkeklerden daha fazladır. Erkek nüfusun işgücüne katılım oranı % 56'dır.

2000 yılında şehir nüfusunun % 50.3'ü erkek, % 49.7'si kadındır. İl merkezinde erkek nüfusun istihdam oranı % 56. il merkezinde 27 500 öğrenci, 57 030 ev hanımı ve 13 500 emekli var.

Aktif nüfusun sektörel dağılımını gösteren üçgen grafik incelendiğinde % 67,7 ile ilk sırada hizmetlerin geldiği, onu % 29,7 ile sanayi ve % 2,6 ile tarım sektörü izlemektedir. Bu tablo Kırıkkale'nin öteden beri anıldığı gibi bir sanayi şehri değil hizmetler şehri olduğunu göstermektedir. İkincil ağırlıklı olarak hizmet-sanayi özelliğine yakinken, üçüncü olarak sanayi özelliğine yakındır(Grafik 5).

Grafik 5: Kırıkkale Aktif Nüfusunun Sektörel Dağılımı

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı – Nüfusun Sosyoekonomik Nitelikleri

1990-2000 döneminde ildeki şehir nüfusu yıllık binde 15,9 arttı. 2000 yılında il nüfusunun % 74'ü (285 294) şehirliydi. Bu oran 1990'da % 70 (243 378) idi. İl içerisinde on yılda şehir nüfusunda % 4'lük artış olmuştur.

3.2.1.4 Nüfusun Mahallelere Dağılımı

Kırıkkale Kenti, bugün 25 mahalleye sahiptir(Harita 7). Kırıkkale kentinde Kaletepe Mahallesi nüfusu en çok olan mahalledir(19.757 kişi).Kaletepe Mahallesini sırasıyla Yenimahalle 18 434, Sanayi 18270, Çalılıöz 16458, Yaylacık 13272, Bağlarbaşı 12545, Etiler 11539 ve Gündoğdu Mahallesi 10400 takip etmektedir. Bunlar nüfusu on binin üzerinde olan mahallelerdir. Bahçelievler, Gürler, Güzeltepe, Karşıyaka, Kurtuluş, Ovacık, Selim Özer ve Tepebaşı mahalleleri de nüfusu beş bin ile on bin arasında olan büyük mahallelerdir. Kırıkkale'nin yakın tarihlerde kurulan kenar mahalleleri ve merkezi iş alanındaki mahallelerin en düşük nüfusa sahip mahalleler oldukları görülür. Bunun nedeni kenar mahallelerin yeni kurulmakta olması ve altyapı yönünden yetersiz durumda olmaları, merkezi iş alanının ise ikamet amacıyla pek kullanılmamasıdır. Nüfus istatistiklerinde ikametgahın kayıtlı olduğu yer esas alındığı için durum böyledir(Tablo 8).

3.2.1.5 Nüfusun Mahalle Bazında Sosyo-Ekonomik Yapısı

Mahallelerin yaş gruplarına göre sahip oldukları nüfus genç ve yaşlı nüfusun tespiti açısından önemlidir. Tabloya bakıldığında en genç nüfusa salt miktar olarak (kendi içinde oranlandığında değişebilir) sahip mahalle Sanayi mahallesidir. Onu Yenimahalle, Kaletepe ve Çalılıöz mahallesi izler. 0-14 yaş grubundan sadece 67 kişinin yaşamakta olduğu Fatih mahallesini en yaşlı mahalle olarak niteleyemeyiz. Çünkü 65 yaş üzeri nüfus da burada çok azdır 10 kişi. Tıpkı en genç mahalle olarak 65 yaş üstü 8 nüfusa sahip olan Osman Gazi mahallesini 0-14 yaş nüfusu da düşük olduğu için nitelendiremeyeceğimiz gibi. Miktar olarak 65 yaş üzeri nüfusu en fazla olan, en yaşlı mahalle ise Kaletepe mahallesidir 99. Onu Yenimahalle 797, Çalılıöz 791 ve Sanayi 725 mahalleleri izlemektedir(DİE, Kırıkkale Mahalle Bazında Nüfus Değerleri,2000).

Tablo 8: Kırıkkale şehri mahalle nüfusları (2000)

<u>Mahalle</u>	<u>Nüfus</u>	<u>0 – 14 Yaş Nüfus</u>	<u>65+ Nüfus</u>
Akşemsettin	516	147	22
Bağlarbaşı	12 545	4014	639
Bahçelievler	6666	2184	299
Çalılıöz	16458	5263	791
Etiler	11539	3860	538
Fabrikalar	4568	1069	121
Fatih	202	67	10
Gündoğdu	10400	3530	378
Gürler	8945	2840	426
Güzeltepe	8034	2247	401
H. Kahya	5210	1642	244
Kaletepe	19757	5723	999
Karşıyaka	9975	2793	355
Kızılırmak	685	189	23
Kimeski	1129	335	45
Kurtuluş	6185	1789	355
Osman Gazi	581	223	8
Ovacık	7455	2052	323
Sanayi	18270	5964	725
Selim Özer	7071	2324	344
Tepebaşı	6346	1961	350
Yaylacık	13272	3889	618
Yenimahalle	18434	5765	797
Yenidoğan	4168	954	143
Yuva	666	2311	260

Kaynak: DİE, Kırıkkale Mahalle Bazında Nüfus Değerleri,2000

Mahalleler içinde okuma- yazma bilmeyen nüfusun ez az olduğu mahalleler Fatih, Osman Gazi, Akşemseddin ve Kimeski mahalleleridir. En fazla okuma – yazma bilmeyen nüfusa sahip mahalleler ise Kaletepe, Sanayi, Yenimahalle, Bağlarbaşı ve Çalılıöz mahalleleridir. Okuma- yazma bilmeyenlerin en fazla olduğu mahallelerin en sık nüfuslu mahalleler olduğu görülür.

Mahalleler içinde en fazla yüksek okul mezununa sahip olanlar Yaylacık, Yenimahalle ve Çalılıöz iken en az yüksek okul mezunu nüfusa sahip olanlar ise Akşemseddin, Fatih, Kızılırmak ve Kimeski mahalleleridir. Dikkat edilirse okuma- yazmanın da az olduğu bu mahalleler son kurulan kenar mahalleler olup kırdan yeni göçmüş insanların yaşadığı yerlerdir. Burada dikkat edilecek bir husus bu tespitlerin mahallelerin kendi içinde nüfusuyla oranlanarak değil her mahalledeki salt miktar alınarak yapıldığıdır.

Mahalleler bazında aktif nüfusun sektörel dağılımı incelendiğinde sektörlere göre ilk sıralarda yer alan mahalleler şöyledir:

Tablo 9: Kırıkkale şehri mahallelerinin ana ekonomik sektörlerde sahip oldukları aktif nüfusa göre sıralaması

<u>Tarım</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Hizmetler</u>
1. Bağlarbaşı Mah.	Karşıyaka Mah.	Yenimahalle
2. Kaletepe Mah.	Sanayi Mah.	Yaylacık Mah.
3. Sanayi Mah.	Yenimahalle	Kaletepe Mah.
4. Yenimahalle	Kaletepe Mah.	Çalılıöz Mah.
5. Çalılıöz Mah.	Çalılıöz Mah.	Sanayi Mah.
25. Fatih Mah.	Fatih Mah.	Fatih Mah.

Kaynak: DİE, Kırıkkale Şehri'ne Ait Mahalle Bazında Göstergeler,2000

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi tarım nüfusunun en fazla olduğu mahallelerin bir kısmı Çoruhözü Deresi boyunca sıralanmışlardır. Sanayi nüfusunun en çok olduğu mahalleler Karşıyaka, Sanayi, Yenimahalle, Kaletepe ve Çalılıöz'dür. Bu

mahalleler genelde şehrin sanayi kısımlarına yakın güney bölümüne daha yakındırlar. Yenimahalle, Kaletepe, Sanayi ve Çalılıöz mahallelerinin her üç sektörde de ilk sıralarda yer aldığı görülür. Bu mahalleler nüfus olarak en kalabalık olan ve merkezi iş alanının hemen çevresindeki mahallelerdir. En son kurulan mahallelerden olan ve şehrin doğu kenarında kalmış Fatih Mahallesi'nin her üç sektörde de en son sırada yer aldığı görülür. Dolayısıyla en az gelişmiş mahalle veya şehrin ekonomisine en az katkısı olan mahalle olarak Fatih mahallesini gösterebiliriz. Toplam nüfusun da en az olduğu mahalle de Fatih mahallesidir.(Tablo 9).

Mahallelerdeki işgücünde olmayan(pasif, bağımlı) nüfusa (emekli,ev hanımı, öğrenci, irad sahibi, işsizler toplamı) bakıldığında Çalılıöz, Kaletepe, Sanayi ve Yenimahalle'nin en fazla işgücü dışındaki nüfusa sahip olduğu görülür. Akşemseddin, Fatih, Kızılırmak, Kimeski ve Osmangazi mahalleleri ise işgücü dışındaki nüfusun en az bulunduğu mahallelerdir(Harita 11). Görüldüğü gibi işgücünde olmayan nüfusun en fazla olduğu mahalleler aynı zamanda nüfusun en fazla olduğu mahallelerdir. Bu mahallelerde öğrenci, emekli, ev hanımı, işsiz veya irad sahipleri de en fazladır. Fatih mahallesi burada da en sonda yer almaktadır. Bunun nedeni nüfusunun da en az olmasıdır.

Mahallelerdeki kendi hesabına çalışan aktif nüfus miktarı en az Fabrikalar, Kızılırmak, Yenidoğan ve Yuva Mahalleleri'ndedir. Buraların bir kısmı kentin kenar mahallesiyken bir kısmı ise merkezi iş alanı olduğu için buraya kayıtlı nüfus azdır. İkametten çok iş amaçlı kullanılmaktadırlar.Bahçelievler, Kaletepe, sanayi, Yaylacık ve Yenimahalle'de ise en çoktur. Fakat buralarda işyerleri vardır. Bu rakamlar sadece kayıtlı nüfusa, ikametgaha göredir(Harita 9).

Ücretli/yevmiyeli çalışanların miktar olarak mahalleleri en az Kızılırmak, Tepebaşı ve Yuva'dır. En çok ise Çalılıöz, Kaletepe, Karşıyaka, Sanayi ve Yaylacık, Yenimahalle'dir (Harita 8).

Mahallelere göre istihdam en çok Yenimahalle, Sanayi, Kaletepe ve Çalılıöz'dedir. En az ise Akşemseddin, Fatih ve Osmangazi Mahallesi'ndedir(Harita 10).

İşsiz nüfus en az Akşemseddin, Fatih, Kimeski ve Osmangazide; en çok ise Yenimahalle, Sanayi, Kaletepe ve Çalılıöz Mahalleleri'ndedir. Görüldüğü gibi genelde nüfusu çok olan mahallelerde diğer değerler de yüksektir. Bu durum nüfus miktarı ile direkt bağlantılı olduğu için söz ettiğimiz tespitler ortaya çıkmaktadır. Bunlar kesin sonuç veren tahliller olmasa mahallelerin sosyo-ekonomik yapıları ile kent içindeki konumları hakkında fikir edinmemizi sağlamaktadırlar(Harita 12).

3.2.2 Eğitim

Araştırmamızda kullandığımız istatistiki bilgilerin bir kısmı Kırıkkale İli bazında verilerdir. Çünkü bu verilerin istatistikleri şehir bazında tutulmadığı için elde edilememiş, bunun yerine merkez ilçe veya il istatistikleri kullanılmıştır. Eğitim Bölümü'nde de il istatistiklerinden yararlanılmıştır.

Kırıkkale İli eğitim istatistikleri incelendiğinde okur yazarlık oranının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu, fakat üniversite mezunlarının nüfusa göre az olduğu, okul öncesi ve ortaöğretim okullaşma oranlarının yetersiz olduğu görülür. Kırıkkale'de gelişen savunma-metal ve petrol sanayine bağlı olarak, onların desteği ile ilerleyebilecek mesleki-tekniik eğitimde okullaşma oranı maalesef düşüktür. Oysa bu alana ağırlık verilerek gençlere meslek edindirilebilir. Kırıkkale İli'nin Türkiye'de eğitim alanında 35. sırada olması, Kırıkkale'de eğitimin geliştirilmeye muhtaç olduğunu göstermektedir(DPT,2003).

Kırıkkale İl Merkezi'nde bulunan 76 adet ortaöğretim kurumu ve il merkezinin 8 km kadar dışındaki Kırıkkale Üniversitesi'ne ek olarak dönemlik yaygın eğitim veren kurslar, sayıları onu aşkın özel dersaneler, sürücü kursları, yabancı dil ve bilgisayar kursları ve engellilere yönelik eğitim-rehabilitasyon kurumları eğitim kurumlarıdır.

3.2.4.1 İlköğretim ve Ortaöğretimde Okullaşma

Kırıkkale Merkez İlçesi'nde okul öncesi, ilk öğretim ve orta öğretim okullarının toplam sayısı 76'dır. Son yıllarda çok çeşitli ortaöğretim kurumları açılmıştır. İletişim, güzel sanatlar, sağlık meslek, ticaret meslek, teknik meslek liseleri bunlardan bazılarıdır.

Kırıkkale Şehir Merkezi'ndeki eğitim kurumlarının (üniversite dışında) kapladığı alan 84.4 hektardır(Özcan,2000:56). Bu eğitim kurumlarının kapladığı alanın diğer kullanımlarla kıyaslandığında payının % 2 olduğu görülür(Harita 5).

Kırıkkale İli'nde okul öncesi dönemde okullaşma oranı % 8'dir. Bu oran çok düşük olup ailelerin, çocuklarını ilkokula hazırlamaya önem vermediklerini

göstermektedir. Kırıkkale’de 2002-2003 öğretim yılında okul öncesi eğitimde 5 yaş grubu 7952 öğrenci, 6 yaş grubu 6325 öğrenci olmak üzere toplam 14 277 öğrenci mevcuttur. Ancak okul öncesi eğitime katılan öğrenci sayısı 1747’de kalmıştır. Kırıkkale’nin okul öncesi öğretiminde okullaşma oranı 2002-2003 öğretim yılında % 12,2’ye yükselmiştir(Çelik-İş Sendikası,2003:279).

İlkokul okullaşma oranı il bazında % 78,8 iken, aynı oran İç Anadolu Bölgesi’nde % 92,9 ve Türkiye’de % 98,1’dir. Ortaöğretimde okullaşma oranı ise % 39,5 ile Türkiye ortalamasının ilerisinde fakat İç Anadolu ortalamasının gerisindedir. Mesleki teknik okullaşma oranı ise % 19,5’tir. Bu oran İç Anadolu Bölgesi’nde % 21,6 ve Türkiye’de % 20,4’tür. Okullaşma oranı genelde İç Anadolu Bölgesi ile Türkiye’nin gerisindedir. Bu değerlerin yükseltilmesi gerekmektedir(Tablo 10).

Tablo 10: Kırıkkale ili’nde okullaşma oranı (%)

Okul öncesi okullaşma oranı	8,0
İlköğretim “ “	78,80
Ortaöğretim “ “	39,60
Mesleki ve teknik liseler	19,52

Kaynak: DPT İllere Göre Göstergeler,2002

Kırıkkale İli’ndeki genel okur yazarlık oranı ile kadın okur yazarların oranı açısından bakıldığında Türkiye ortalamasından yüksek bir değer görülür. Fakat 22 yaş üzerindeki grubun üniversite bitirme oranına bakıldığında durum terstir. İl’de bu yaş grubunun sadece % 6’sı üniversite mezunudur. Aynı şekilde ilkokul okullaşma oranı da Türkiye’ninkinden düşüktür. Kırıkkale İli’nin sahip olduğu sanayi kuruluşları ve Ankara’ya yakınlığı nedeniyle çevre illerden aldığı göçün ve bir kısım kız çocuklarının özellikle kırsal kesimde okula gönderilmemesinin ilkokul okullaşma oranının düşük olmasında etkisi vardır.

Tablo 11: 2000 yılı eğitim istatistikleri (%)

	<u>Kırıkkale İli</u>	<u>İç Anadolu Bölgesi</u>	<u>Türkiye</u>
Okur yazar oranı	89,12	90,12	87,30
Okur yazar kadın nüfus/top.kadın	82,85	84,96	80,62
Üniv. Bitirenler/22+nüfus	6,05	10,31	8,42
İlkokul okullaşma	78,80	92,95	98,01
Liseler okullaşma	39,57	41,8	36,92
mesleki-teknik okullaşma	19,52	21,62	20,49

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı,2003

Kırıkkale İli'ndeki % 89,12'lik okur yazar oranı, İç Anadolu Bölgesi değerinden düşük fakat Türkiye ortalamasından yüksektir. İlerideki bölümlerde açıklandığı gibi Kırıkkale Merkez İlçe'deki % 91,3'lük okur yazar oranı, İl'in okur yazar oranından yüksektir. Bu fark Kırıkkale Şehri'nin, Merkez İlçe'de bulunmasından dolayı oluşan ve bir bakıma il çapındaki kırsal nüfus ile merkez ilçedeki şehirli nüfus arasındaki farktır(Tablo 11).

Kırıkkale İli'nin ortaöğretim ve ÖSS sınavındaki başarı sırasını vurgulamak fikir verici olabilir. İl'in ortaöğretimde Türkiye çapındaki başarı sıralamasında 33.dür. Yani orta sıralarda yer almaktadır. Üniversiteye giriş sınavındaki başarı ise % 13,5 gibi düşük bir orandadır. ÖSS'de Türkiye başarı ortalaması olan % 18,1'lik oranın dahi altında yer alması, ortaöğretimde bazı problemlerin olduğunu göstermektedir(Tablo 12).

Tablo 12: Kırıkkale ili'nin ortaöğretim ve öss sınavlarında başarı sırası

İl başarı	sıralaması
33'üncü	
ÖSS başarısı	%13.5
Türkiye Ortalaması	% 18.1

Kaynak: Çelik-İş Sendikası,2003:279

Kırıkkale Şehri'nin bugün bulunduğu bölgedeki yerleşmelerde Cumhuriyet kurulana kadar Osmanlı eğitim sisteminin var olduğunu görüyoruz. Cumhuriyet'in ilanından sonra çevre köy ve kasabalarda ilkokullar açılmıştır. Bugün Kırıkkale Merkez İlçesi sınırları içinde yer alan yerleşmelerden ilk olarak Ahılı Kasabası'nda ilkokul açılmıştır(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999;31).

Tablo 13: 2004-2005 öğretim yılı istatistikleri

Okul Türü	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Derslik Sayısı
Okul Öncesi	73	1914	83	11
İlköğretim	141	43308	2085	1569
Liseler	49	15698	1121	542
Toplam	263	60 920	3289	2122

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

2004-2005 öğretim yılı itibarıyla Kırıkkale İl Merkezi'ndeki toplam okul sayısı 263, öğrenci sayısı 60.920, öğretmen sayısı 3289 ve derslik sayısı 2122'dir. Her sınıfa ortalama 29 öğrenci, her okula 232 öğrenci ve her öğretmene ortalama 19 öğrenci düşmektedir. Bu değerler Türkiye şartlarına göre iyi olsa da ilk ve ortaöğretimde önemli sorunlar vardır. Bunlar aşağıda sıralanmıştır(Tablo 13).

Kırıkkale İl Merkezi'nde ilköğretim okulu sınıflarında öğrenci yoğunluğu 34, il genelinde 29 kişidir. Bu sayının azaltılması için merkezde yeni okul ve dersliklerin yapılması çalışmalarına ağırlık verilmiştir. 1997-2004 arasında il merkezinde 63 okul binasına 830 adet derslik yaptırılmıştır. İnşaatı devam eden 4 okuldaki 64 derslik tamamlandığında toplam 789 yeni derslik kazanılacaktır.

Kırıkkale’de ilk ve orta öğretimde yaşanan başlıca sorunlar şunlardır:

- Okulların çoğundaki fiziki yetersizlikler
- Sınıf mevcutlarının standartların çok üzerinde olması
- İkili eğitim yapılan okullar
- Yardımcı personelin görev tanımı ve ücretlendirme sorunları
- Bazı öğretmenlerin mezun oldukları branşta görev yapmaması
- Rehberlik ve Danışma hizmetlerindeki yetersizlik
- Mali sıkıntılar
- Vekaleten görev yapan müdürlerin verimsizliği
- Okul-veli işbirliğinde yetersizlik
- Ders dışı boş vakitleri değerlendirecek sosyal ve sportif faaliyetlerin yetersizliğidir(Çelik-İş Sendikası,2003:285).

2004-2005 öğretim yılında yaygın eğitim faaliyetlerine önem verilmiştir. 298 kurs açılarak 4115 öğrencinin katılımı sağlanmıştır. Kırıkkale ve Keskin’deki mesleki eğitim merkezlerinde 931 kişi eğitilerek meslek sahibi yapılmıştır(www.kirikkale.gov.tr)

İl çapında nakış, biçki-dikiş, trikotaj, ev ekonomisi, daktilo, el sanatları gibi yaygın eğitim kursları da verilmektedir. 1997-98 öğretim yılında 8 branşta düzenlenen 289 kurs sonunda 3414 öğrenciye sertifika verilmiştir.

Tablo 14: Kırıkkale şehri'nde dönemlik yaygın eğitim kursları

Kursun Adı	Açılan Kurs Sayısı	Öğrenci Sayısı
Biçki Dikiş Kursu	87	1099
Makine-Nakış Kursu	60	1005
Daktilograf	4	49
El Sanatları	2	45
Boyama	5	110
Trikotaj	5	30
Ev Ekonomisi ve Beslenme	2	40
Kal. Ateşçiliği	5	140
Sosyal ve Kültürel Kurslar	56	967
Toplam	226	3385

Kaynak: Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:39

3.2.2.2 Kırıkkale Üniversitesi

3 temmuz 1992 tarihinde kurulan Kırıkkale Üniversitesi kuruluş kanununa göre Fen-Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik ve Veteriner fakülteleri, Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri Enstitüleri ile Ankara Üniversitesinden devralınan Kırıkkale Meslek Yüksekokulundan oluşmuştur. Yani 4 fakülte, üç enstitü ve bir adet yüksek okulla eğitime başlamıştır. 1994-1995 öğretim yılında Keskin'de 3 programlı bir yüksekokul daha açan Üniversite'ye 1995'te Tıp, Hukuk ve Eğitim Fakülteleri ile 1998 yılında Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu eklenmiştir(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:43).

-Fen-Edebiyat Fakültesi: 13 bölüm ve 50 anabilim dalından oluşan fakülte 170 öğretim elemanına ve 528 öğrenciye sahiptir. Öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının 9-10 gibi az bir miktar olması nedeniyle eğitim daha verimli yapılmaktadır.

- İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi: Dört bölümden (kamu yönetimi, uluslar arası ilişkiler, işletme, iktisat) oluşan fakültenin 86 öğretim elemanı ve 551 öğrencisi bulunmaktadır. Bazısı araştırma görevlisi olan toplam 30 lisans üstü öğrencisini yurt dışına mastır ve doktora yapmaya göndermiştir. Fakültede aynı anda 50 kişinin yararlanabileceği içinde 10 bin kitap bulunan bir kütüphane mevcuttur.

- Mühendislik Fakültesi: Üç bölümden(makine, inşaat ve elektrik-elektronik mühendisliği) oluşan fakültede 316 öğrenci ve 46 tane öğretim elemanı vardır.

-Eğitim Fakültesi: Fakülte dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar ilköğretim sınıf öğretmenliği, eğitim bilimleri, Bilgisayar ve öğretim teknolojileri ile Beden Eğitimi bölümleridir.

-Hukuk Fakültesi: 1997-98 öğretim yılında 56 öğrenci olarak eğitime başlamıştır. Fakülte, kamu hukuku, özel hukuk, maliye ve ekonomi hukuku bölümlerinden oluşmaktadır.

- Tıp Fakültesi: 1998-99 sezonunda 30 öğrenci ile eğitime başlayan fakülte 25 öğretim elemanına sahiptir. Üç bölümden ve 13 anabilim dalından oluşmaktadır.

- Veteriner Fakültesi: 1992 yılında kurulan üniversitenin ilk dört fakültesinden biridir. 30 öğrenci ile eğitime başlayan fakültede toplam 9 öğretim elemanı vardır. Dört bölümden oluşmaktadır.

- Kırıkkale Meslek Yüksek Okulu: 1992 yılında Ankara Üniversitesi'nden devralınan yüksek okul tekniker ve meslek elemanı yetiştirmektedir. 24 programda toplam 2177 öğrencisi ve 43 öğretim elemanı ile eğitim vermektedir.

-Keskin Meslek Yüksek Okulu: 1994-95 sezonunda Keskin Belediyesinin tahsis ettiği

bir binada eğitime başlamıştır. Yüksek okulun tek olan bir özelliği de zabıta eğitimi vermesidir.

- Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bir anabilim dalında doktora ve 8 anabilim dalında yüksek lisans eğitimini sürdürmektedir. Enstitüde 1999 itibarıyla 49 öğretim elemanı

vardı. O yıldaki öğrenci sayısı 130 idi. Enstitünün anabilim dalları işletme, iktisat, kamu yönetimi, tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyoloji, Doğu Dilleri, Uluslar arası İlişkiler ve kamu hukukudur.

- **Fen Bilimleri Enstitüsü:** Makine, inşaat, kimya, fizik, matematik, biyoloji, elektrik-elektronik ve endüstri anabilim dallarından oluşmaktadır.

-**Sağlık Bilimleri Enstitüsü:** 1992 yılında kurulan enstitüde eğitim ancak 1998'de başlayabilmiştir(İl Yıllığı,1999:45-46).

Kırıkkale Üniversitesi, Ankara-Kırıkkale Karayolu üzerinde 14 bin dönüm büyüklüğünde bir alana sahiptir. 1999 yılı itibarıyla bu alanın yarısına kurulacak merkez binanın master planı ve yedi binanın projesi tamamlanmış ve inşaatları sürmekteydi.

Üniversite bünyesinde üç ayrı kütüphane mevcuttur. Bunlar Keskin Meslek Yüksek Okulu kütüphanesi, Merkez kütüphane ve İktisadi-İdari Bilimler Kütüphanesidir. Kütüphanelerde toplam 26.364 cilt kitap ve ciltli 381 dergi bulunmaktadır. Üniversitede öğrenci başına beş kitap düşmektedir.

Üniversite barınma imkanları açısından da uygundur. Kampusta Kredi ve Yurtlar Kurumuna bağlı yurtlarda 1999 yılı itibarıyla toplam 1802 öğrenci bulunmaktaydı. Keskin kampusunda da 120 kişilik bir erkek öğrenci yurdu vardır.

Sağlık yönünden de üniversitede bir doktor, bir dış doktoru ve yeterince yardımcı personel bulunmaktadır.

Sosyal ve sportif etkinlikler açısından zengin olanaklara sahiptir. Kampusta bir futbol sahası, iki halı saha, üç voleybol sahası, iki basketbol sahası ve soyunma odaları ile bir spor kompleksi vardır. Bir de kondisyon merkezi mevcuttur. Üniversitede 17 tane kulüp vardır. Bunlar Türk Sanat müziği, Türk Halk müziği, folklor, spor, satranç, fotoğrafçılık, tiyatro, matematik, felsefe, işletme, edebiyat, tarih, gezi, sinema, siyaset bilim ve sosyal hizmetler kulüpleridir(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:47-48).

Kırıkkale Üniversitesinde bugün 8 fakülte, 3 yüksek okul, 4 araştırma merkezi ve 3 enstitü mevcuttur. 2003 yılında Üniversitenin öğrenci sayısı 12.549 ve öğretim elemanı sayısı 812'ye yükselmiştir(Tablo 15). Üniversitenin 512 adet idari-teknik personeli vardır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu Kırıkkale dışından gelmektedir.

Kampus içinde inşaatları devam eden binaların tamamlanmasıyla birlikte öğrenci sayısının 2010 yılında 20 bini aşacağı tahmin edilmektedir. Kampusun kente 8 km kadar uzak olması sonucu Kırıkkale Kentini görmeden birçok öğrenci sabah üniversiteye gelip akşam Ankara'ya dönmektedirler. Bu durum kent ekonomisine üniversite öğrencilerinin yapacağı katkıya darbe vurmaktadır. Yaptığımız ankete verilen cevaplardan da görüldüğü gibi kent halkı, Üniversitenin Kırıkkale'nin doğusuna kurulması gerektiğini, böylece öğrencinin kente olan bağlantısının ve sosyo-ekonomik katkısının artacağından söz etmişlerdir. Şehir'de kalan az sayıdaki öğrencilerin Kırıkkale'ye katkısı en fazla kent-kampus ve Ankara-kampus arası ulaştırmaya olmaktadır. Eskiye göre yine de esnafa (gıda, eğlence, kırtasiye, giyim alanlarında) katkıları fazladır.

Kırıkkale Üniversitesi'nin kurulduğu yıldan itibaren Kırıkkale'ye öğrenci çekmesi buranın ekonomisine olumlu katkı yapmıştır. Üniversite öğrencilerinin büyük bir kısmı Ankara'dan gününbirlik olarak gelip, Şehre girmeden geri dönmektedirler. Fakat yine de Şehir'de kalan öğrencilerin Kırıkkale çarşısına canlılık getirdiğini, esnafın işlerinin Üniversite kurulmadan öncesine göre daha iyi olduğu yapılan ankette Kırıkkale esnafı tarafından da dile getirilmiştir. Üniversite'nin hem kısmen nüfus artışına, hem ekonominin canlanmasına etki ettiği gerçektir. 1980-1990 döneminde Kırıkkale Şehri nüfusunda görülen azalmanın, 1995'ten itibaren tekrar artışa geçmesinde Üniversite'nin payı vardır. Sosyal yönden de Kırıkkale Üniversitesi, Şehir hayatına etki yapmıştır. Tipik bir Anadolu şehri olan Kırıkkale'ye büyük şehirlerden öğrencilerin gelmesi sosyal dokuyu değiştirmiştir. Üniversite'nin kurulması, Kırıkkale'nin şehirleşmesini sosyal, ekonomik ve demografik yönden hızlandırarak olumlu etki yapmıştır.

Tablo 15: Kırıkkale üniversitesi fakültelerinin öğretim üyesi ve öğrenci sayısı

Fakülte/Yüksekokul Adı	Öğretim Üyesi Sayısı	Öğrenci Sayısı
Fen – Edebiyat Fak.	194	2452
Mühendislik Fak.	65	1484
İktisadi-İdari Bil. Fak.	72	1831
Hukuk Fak.	43	251
Eğitim Fak.	33	1110
Tıp Fak.	223	185
Veteriner Fak.	42	165
Diş Hekimliği Fak.	12	0
Kırıkkale Meslek Y.Okulu	51	3879
Keskin Meslek Y. Okulu	9	349
Beden Eğitimi Y.Okulu	3	453
Fen Bil. Enst.	0	180
Sosyal Bil. Enst.	0	202
Sağlık Bil. Enst.	0	8
Rektörlük	65	0
Toplam Öğrenci Sayısı	812	12.549

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

3.2.2.3 Engellilerin Eğitimi

Kırıkkale İl çapında 2003 yılı itibarıyla tüm yaş gruplarındaki engelli sayısı 5681 idi. Engellilerin % 14'ü zihinsel, % 18'i görme, % 40'ı bedensel ve geri kalanları da % 16 oranındadır(Tablo 16). İlde özürlü eğitimi için toplam 7 okul bulunmaktadır. Bunların 5'i özel ve 2'si devlete bağlıdır. Özel okulların doluluk oranı

% 69 iken Milli Eğitime Bağlı okulların doluluk oranı % 63'tür. Milli Eğitime bağlı iki okuldan biri işitme engelliler için, diğeri ise zihinsel engelliler içindir.

Tablo 16: Kırıkkale'de engellilerin yaş gruplarına göre dağılımı(2003)

Özürlü Grubu	Yaş Grupları				Toplam
	0-4	5-18	19-40	40+	
Zihinsel	18	236	393	149	796
Görme	22	162	390	453	1027
İşitme	11	120	147	335	613
Bedensel	58	289	880	1061	2288
Diğer	22	176	382	377	957
Toplam	131	1114	2192	2375	5681

Kaynak: Çelik-İş Sendikası,2003:293

UNICEF'in verilerine göre kalkınmakta olan ülkeler için özürlülük oranı nüfusun % 8-10 arasındadır. Buna göre Kırıkkale İli bazında (383.000 nüfuslu) 30.000- 35.000 arasında özürlü olması gerekirken resmi kayıtlarda 5681'dir. Özürlü derneklerine üye olma konusunda da sıkıntılar vardır(Çelik-İş Sendikası,2003:294).

Günlük hayatta ulaşım araçlarında, yol ve kaldırımlarda engelliler düşünülmemektedir. Yerel ve merkezi idareler onlarla yeterince ilgilenmemekte, eğitim, istihdam ve sosyal hayata katılmalarında büyük eksiklikler görülmektedir. Kamu kurumlarında yasal bir kural olan % 3 oranında engelli istihdamına uyulmamaktadır. Engellilere uygun meslek edindirme kursları verilip onlara meslek kazandırılabilir. Özellikle sosyal hayata katılmaları noktasında belediyelere büyük iş düşmektedir. Özürlü derneklerine destek sağlanmalıdır. Kentin fiziksel altyapısı onlar düşünülerek yapılmalıdır. Tüm bunlar engellilerin bizlerden bir farkının olmadığını görüp onları topluma kazandırmak için yapılmalıdır.

3.2.3 Sağlık

Kırıkkale İli'nde toplam 4 devlet hastanesi, bir ihtisas hastanesi, bir üniversite hastanesi, bir kadın-doğum ve çocuk hastanesi, bir ssk hastanesi, 43 sağlık ocağı, 49 sağlık evi, bir sağlık merkezi, bir dispanser, bir halk sağlığı merkezi ve 7 adet acil yardım merkezi vardır(Tablo 17). Bunların çoğu İl Merkezi'ndedir. Üç devlet hastanesi dışındaki bütün hastaneler İl merkezindedir. Ayrıca son yıllarda özel sağlık kuruluşları da görülmeye başlamıştır.

Kırıkkale'de sağlık hizmetlerinde personel, doktor ve donanım eksikliği mevcuttur. İhtisas hastanesi görevini tam olarak yerine getirememektedir. Birçok vakalar Ankara'ya sevk edilmektedir.

Tablo 17: Kırıkkale ilindeki sağlık kuruluşları

Devlet Hastanesi	4 adet
Yüksek İhtisas Hastanesi	1 adet
K. Üniv. Tıp Fak. Hastanesi	1 adet
Kadın Doğum ve Çocuk Hast.	1 adet
SSK Hastanesi	1 adet
Sağlık Merkezi	1 adet
Sağlık Ocağı	43 adet
Sağlık Evi	49 adet
Dispanser	1 adet
Halk Sağlığı Merkezi	1 adet
A.Ç.S.A.P Merkezi	2 adet
Acil Yardım İstasyonu	7 adet

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

Tablo 18: 2000 yılı sağlık istatistikleri

	<u>İl</u>	<u>İç Anadolu</u>	<u>Türkiye</u>
Bebek ölüm oranı (%0)	34	41,77	43
Onbin kişiye düşen hekim	11,60	17,22	12,70
Onbin kişiye düşen diş hekimi	1,10	2,86	2,22
Onbin kişiye düşen eczane	1,54	3,12	2,94
Onbin kişiye düşen hastane yatağı	15,91	26,29	23,04

Kaynak: DİE, 2000 Yılı Nüfus Sayımı, 2003

Yukarıdaki sağlık istatistiklerinden görüldüğü gibi Kırıkkale’de de Türkiye genelindeki gibi bebek ölüm oranı Dünya standartlarının çok üzerindedir. Kırıkkale’deki bebek ölüm oranı(%o 34), Türkiye ortalamasından %o 9 daha düşüktür. Aynı şekilde İç Anadolu ortalamasından da düşüktür. Kırıkkale’de on bin kişiye düşen hekim sayısı, kişi başı diş hekimi, eczahane ve hastane yatağı değerleri Türkiye ve İç Anadolu Bölge ortalamasından düşüktür. Kırıkkale İli’nde on bin kişiye düşen hekim sayısı, İç Anadolu Bölgesi değerinden oldukça düşüktür. Yine on bin kişiye düşen diş hekimi sayısı, İç Anadolu Bölgesi değerinden neredeyse üç kat düşüktür. Eczane ve hastane yatağı sayısında da Kırıkkale’nin sahip olduğu değerler, İç Anadolu Bölgesi ve Türkiye ortalaması rakamlarından oldukça düşüktür(Tablo 18).

Kırıkkale İl çapındaki bebek ölüm oranı %o 34 iken, Kırıkkale Merkez İlçe’de %o 33,7’dir. İl ile merkez ilçe arasında pek fark yoktur. İç Anadolu Bölgesi’nin bebek ölüm oranı %o 41,7 ve Türkiye’nin bebek ölüm oranı %o 43’tür. Bebek ölüm oranı yönünden Kırıkkale, İç Anadolu Bölgesi’nden %o 7,7 oranında ve Türkiye ortalamasından %o 9 oranında daha düşüktür.

Üniversite hastanesi, SSK Hastanesi, Yüksek İhtisas ve Kadın-Doğum ve Çocuk Hastanelerinin en belirgin ortak sorunu yardımcı personel eksikliğidir. Yüksek ihtisas hastanesinde uzman öğretim üyesi ve donanım eksikliğinden dolayı ihtisas verilememektedir. Kadın - Doğum ve Çocuk Hastanesi, Devlet Hastanesinin şehir içindeki binalarından birini kullanmakta, diğerleri atıl vaziyette durmaktadır. Üniversite

Hastanesi ise küçük bir mekanda yer sıkıntısı çekmektedir(Çelik-İş Sendikası,2003:245).

İl Sağlık Müdürlüğü'nün 2003 yılı verilerine göre nüfus artış hızı binde 6.8'dir. Kaba doğum hızı il bazında binde 10.8 ve kaba ölüm hızı binde 12.4'tür. Her iki değer de Türkiye ortalamasının altındadır.

Kırıkkale İli, Türkiye illeri içinde sağlık sıralamasında 34. Sırada yer almaktadır(DPT,2003). Bu gelişmişlik sırası daha yukarılara çekilmelidir.

Çalışanların 49.075'i sosyal güvenlik kurumlarına bağlı, 28.265'i ise emeklidir. İl genelinde 129.572 SSK, 38.266 Bağkur, 39.589 Emekli Sandığı ve 47.190 yeşil kartlı olmak üzere toplam 254.617 kişi poliklinik ve hastane hizmetlerinden yararlanmaktadır. 20.043 vatandaş ise sosyal yardım almaktadır. Böylece il nüfusunun % 76'sı devlet güvencesi altında sağlık hizmeti alabilmektedir.

İl'deki sağlık kurumlarında 211 uzman doktor, 118 asistan doktor, 220 pratisyen doktor olmak üzere 549 doktor bulunmaktadır. Toplam 220 ebe, 378 hemşire, 558 sağlık memuru, 62 diş hekimi ve 78 eczahane vardır.

Türkiye'de 820 kişiye bir hekim düşerken Kırıkkale'de 651 kişiye bir hekim düşmektedir. İl'de diş hekimi başına 9131 kişi, eczacı başına 6087 kişi, sağlık memuru başına 749 kişi, ebe başına 1464 kişi ve hemşire başına 1045 kişi düşmektedir. İl çapında çeşitli kuruluşlara ait toplam 52 ambulans vardır. Sağlık kurumlarında toplam 830 adet hasta yatağı vardır. Türkiye'de 388 kişiye bir hasta yatağı düşerken Kırıkkale'de 393 kişiye bir yatak düşmektedir(Tablo 19).

Tablo 19: Sağlık göstergeleri (2000)

	<u>Kişi</u>
Hekim Sayısı	549
Diş hekimi Sayısı	62
Hemşire Sayısı	220
Ebe Sayısı	378
Sağlık Memuru	558
Ambulans Sayısı	52
Hastane Yatak Sayısı	830
Hekim Başına Düşen Nüfus	651
Diş hekimi Başına Düşen Nüfus	9131
Eczacı Başına Düşen Nüfus	6087
Sağlık Memuru Başına Düşen Nüfus	749
Hemşire Başına Düşen Nüfus	1045
Ebe Başına Düşen Nüfus	1464

Kaynak: DİE, 2000 Nüfus Sayımı – Nüfusun Sosyo ekonomik Nitelikleri,2003

İl çapında sağlık kuruluşlarının ciddi mali sıkıntıları vardır. Çeşitli branşlarda uzman doktor, pratisyen hekim, diş doktoru, eczacı, ebe, hemşire, sağlık memuruna ihtiyaç vardır. Standart kadroya göre toplam 4.000 adet personele ihtiyaç vardır(Çelik-İş Sendikası,2003:246).

Tablo 20: Kırıkkale şehri'ndeki hastanelerin yatak kapasitesi

Kırıkkale Üniv. Tıp Fak. Hastanesi	110
Yüksek İhtisas Hastanesi	300
Kadın Doğum ve Çocuk Hastanesi	200
SSK Kırıkkale Hastanesi	220

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

Kırıkkale’de özel sektöre ait sağlık hizmetleri gelişmeye başlamıştır. Mavi Tuna Sağlık Hizmetleri A.Ş.’ye ait magnetik rezonans merkezi ile Göloğlu Ltd.’e ait diyaliz merkezi son yıllarda açılan özel sektöre ait sağlık kuruluşlarıdır. Ayrıca zihinsel ve bedensel engelliler için özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri de kurulmuştur.

3.2.4 Sanayi

Kırıkkale Şehri, 1925 yılına kadar Kırıkköy’den ibaret bir yerleşme iken, bu tarihten itibaren burada devlet eliyle kurulmaya başlanan MKE fabrikalarının çektiği nüfusla büyümüş, bugün 200 000’i aşkın nüfusa sahip olan bir sanayi şehri haline gelmiştir. Kırıkkale Şehri’ni ortaya çıkaran etken sanayi olmuştur. MKE fabrikaları dışında 1987 yılında kurulan Orta Anadolu Petrol Rafinerisi’ni, 1991 yılında kurulan I. Organize Sanayi Bölgesi izlemiştir. Kırıkkale’nin güneyine Ankara – Kayseri Karayolu üzerinde yapılmakta olan II. Organize Sanayi Bölgesi’nin ise altyapı çalışmaları tamamlanmak üzeredir. Organize sanayi bölgelerinin kurulması ve Kırıkkale’nin kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınarak yatırım teşvikleri verilmesi, buradaki sanayinin altyapısı hazır olan organize sanayi bölgelerinde daha düzenli şekilde gelişmesini sağlamaktadır. Söz edilen sanayi kuruluşları ve sanayi bölgelerinin dışında, Şehir içinde bulunan Küçük Sanayi Sitesi’nde ağaç mamulleri sanayi, metal sanayi, tuğla-kiremit sanayi, tarım makine ve aletleri sanayi de yer almaktadır. Bunlardan başka Şehir içinde gıda, içki, yem, mobilya sanayine ait fabrika ve atölyeler vardır. Aşağıdaki tablolarda da başlıca sanayi kuruluşları yer almaktadır(Tablo 21).

1988-1997 döneminde MKE’de görülen küçülme sonucu Kırıkkale İli’nin Türkiye imalat sanayi iş yerleri toplamı içindeki payı % 0,21’den 0,13’e; istihdamı ise % 0,70’den 0,51’e gerilmiştir. Son yıllarda görülen eğilim, Zonguldak, Kırıkkale gibi kamu sanayi yatırımları temelinde gelişmiş illerin hem imalat sanayideki paylarının, hem GSYİH’ya katkıları bakımından bir gerileme içine olmalarıdır. Özelleştirme politikaları ve ithalat, kamu sanayi kuruluşlarının küçülmesine neden olmuştur. Yine de Kırıkkale İli, Türkiye çapında imalat sanayinde 16. sıradadır(DPT,2003).

Kırıkkale Şehri'ndeki sanayi tesislerini aşağıdaki sektörler başlığı altında açıklayabiliriz:

1. Metal Sanayi: Savunma sanayine yönelik üretimlerle, tarım aletleri, otomotiv yedek parça, çelik ve pik döküm demir üretimi yapılmaktadır.
2. Petrol Sanayi: LPG, benzin, motorin, gazyağı, asfalt, kükürt, nafta ve çamaşır suyu üretilmektedir.
3. Toprak Mamulleri Sanayi: Tuğla, kiremit, ateş tuğla, karo, mermer üretimi...
4. Ağaç Mamulleri Sanayi: Mobilya ürünleri, kereste...
5. Giyim Sanayi: Konfeksiyon ve trikotaj...
6. Gıda ve Yem Sanayi: Meşrubat, un, yem çeşitleri, sucuk, küçük çapta tavukçuluk...
7. Tarım Makineleri Sanayi: Tarım aletleri ve yedek parçalarının üretimi...(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:89-91)

Tablo 21:Kırıkkale’de 20 ve üzerinde istihdama sahip sanayi kuruluşları

Sanayi Tesisi	Sektörü	Kamu/Özel	İstihdam
MKE Silah Fab.	Savunma Sanayi	Kamu	654
MKE Pirinç Fab.	Savunma Sanayi	Kamu	377
MKE Çelik Fab.	Savunma Sanayi	Kamu	423
MKE Mühimmat Fab.	Savunma Sanayi	Kamu	1479
MKE Barut Fab.	Savunma Sanayi	Kamu	277
MKE Çelbor	Savunma Sanayi	Kamu	103
Tüpraş OAR	Petrol Ürünleri	Kamu	1101
Tekel Şarap Fab.	Alkollü İçki	Kamu	21
Aysaş Anadolu Yem Sanayi	Yem	Özel	47
AKS Koltuk San.	Mobilya	Özel	35
İbrahim Örs A.Ş.	Metal	Özel	102
Kırmaksan Ltd.	Otomotiv	Özel	50
Topal Ahmet A.Ş.	Metal	Özel	45
Özbesaş	Gıda	Özel	25
AKG Yalıtım	İnşaat	Özel	101
Anadolu Vana Sanayi	Metal	Özel	35
Prizma Eryapı	Mobilya	Özel	48
Bizimgaz A.Ş.	LPG Tüp Dolumu	Özel	25
Total Oil	LPG Tüp Dolumu	Özel	32
Bizimgaz	LPG Tüp Dolumu	Özel	25
Aygaz A.Ş.	LPG Tüp Dolumu	Özel	37
Milangaz	LPG Tüp Dolumu	Özel	31
Can Konfeksiyon	Konfeksiyon	Özel	35

Kaynak: Ticaret Odası,2004

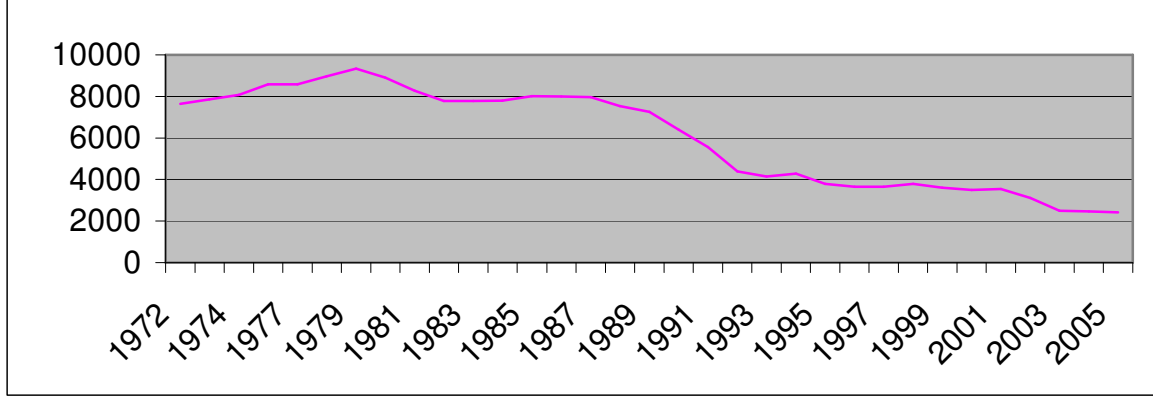
3.2.4.1 Makine ve Kimya Endüstrisi

MKE Fabrikalarının 1980'lere kadar Kırıkkale'de 20 000'e yakın işçisi varken fabrikaların küçültülmesine ve bugün işçi sayısı 3000 civarına inmesine sebep olmuştur. Kırıkkale'yi yaşatan en önemli güç adeta sönüştür(Grafik 6). Kırıkkale nüfusunda 1985'ten sonra yaşanan azalmanın önemli sebeplerinden biri MKE'deki bu küçülme politikasıdır. Bunun sonucunda Kırıkkale'ye olan iç göçte düşüş yaşanmıştır. Hem grafik 6'daki MKE işçilerinin sayısının 1980'den itibaren azalması, hem de grafik 3'teki Kırıkkale Şehir nüfusunda 1980-1995 döneminde görülen azalma incelendiğinde bu durum anlaşılmaktadır. Nitekim 1980'de 9 000 olan MKE'deki işçi sayısı sürekli azalarak bugün 3000'e düşmüştür. Kırıkkale Şehir nüfusu da 1985'te 208 018 iken, 1990'da 186 688'e düşmüştür. 1990 sonrasında ise MKE tesislerindeki işçi sayısı azalmaya devam ederken, Kırıkkale Şehir nüfusu yavaş da olsa artışa geçmiştir. Kırıkkale Üniversitesi'nin ve I. Organize Sanayi Bölgesi'nin 1990 sonrasında hizmete geçmesi burada nüfus artışına yol açmıştır.

MKE Kırıkkale Fabrikaları, Kırıkkale Bölge Müdürlüğü'ne bağlıdır. 1925 yılında kurulan müdürlüğün görevleri şunlardır:

- Elektrik enerjisinin iletim ve dağıtım
- Telekomünikasyon Hizmetleri
- Buhar üretimi ve dağıtım
- Ham ve tasfiyeli su üretim ve dağıtım
- Makine Onarımı
- İtfaiye hizmetleri
- Nakliye hizmetleri
- Sosyal hizmetler
- İnşaat Kontrolörlük hizmetleridir.

Grafik 6:Kırıkkale mke fabrikalarındaki işçi sayısı (1972-2005)

Kaynak: Makine ve Kimya Endüstrisi 1971 - 2004 Yılları Arası Faaliyet Raporları

Kırıkkale MKE bünyesindeki fabrikaları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1-Mühimmat Fabrikası: Kırıkkale'deki ilk sanayi kuruluşu ve MKE'nin buradaki ilk fabrikasıdır. 1929 yılında faaliyete geçen fabrika, mühimmat, hassas mekanik ve imla fabrikası diye üç kısma ayrılmıştır. 3 temmuz 1997'de meydana gelen patlamada henüz yeni yapılmış olan imla tesisi yok olmuştur. Kazanların patlamasıyla sabah 08:50'de meydana gelen yangın uçak bombaları ve TNT'lere sıçradı. Patlamada bir işçi hayatını kaybederken kentteki çoğu binaların camları kırılmıştır(www.kronoloji.gen.tr). Bugün 1479 personele sahiptir(Foto 26).

2- Silah Fabrikası: 1939 yılında kurulan fabrika mavzer tüfeği imalini izleyen II. Dünya Savaşı yıllarında kubuz üretimine yönelmişse de savaşın sona ermesiyle bu silahın üretiminden vazgeçilmiştir. Fabrikada 1946 yılında valter tipi tabanca ve 1949 yılında da av çiftlerinin imalatına başlanmıştır. 1968 yılında bugün halen üretimine devam edilen G3 piyade tüfeği ve MG3 makineli tüfeklerin imalatına başlanmıştır. Fabrikada ayrıca MP5 makineli tabanca, T40 bomba atar, 7.15 ve 9 mm.lik tabanca ile 12-16 kalibrelik av tüfekleri üretilmektedir. Fabrikanın 654 personeli bulunmaktadır.

Fabrika bünyesinde bir de silah müzesi vardır. 15-20. yüzyılları arasında Osmanlı ve Avrupa ülkelerine ait silahlar Tophaneden, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden

getirilerek teknik ve tarihi özellikleri tespit edildikten sonra burada sergilenmeye açılmıştır.

3- Pirinç Fabrikası: 1928 yılında hizmete açılmıştır. Demir dışı metal sektöründe ülkemizde kurulan ilk fabrikadır. Pirinç üretimi yanında askeri amaçlı olarak kovan ve kovan pulları, yüksükleri, sevk çemberleri de üretilmektedir. 377 personeli bulunmaktadır.

4- Barut Fabrikası(Nitrosan): 1939 yılında üretime başlayan fabrikada top, tabanca, havan, obüs, tüfek ve çeşitli mühimmat için barut üretimi yapılmaktadır. 277 personeli bulunmaktadır.

5- Çelik Fabrikası: Çeşitli tür ve kalitede çelik ürünleri üretilmektedir. 423 personeli bulunmaktadır.

6- Çelbor Fabrikası: 1974 yılında ilk üretime başlamıştır. Yüksek basınca dayalı dikişsiz çelik çekme boru üretmektedir. 103 personeli bulunmaktadır(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:107-121).

3.2.4.2 Orta Anadolu Rafinerisi

Kırıkkale Orta Anadolu Rafinerisi, İç Anadolu illerinin petrol ihtiyacını karşılamak üzere 1976'da yatırım programına alınmıştır. Yıllık 5 milyon ton petrol işleme kapasiteli olarak Kerkük petrolünü işletecek şekilde kurulmuştur. Petrol, Adana- Yumurtalık'tan 445 km'lik boru hattı ile Kırıkkale'ye ulaşmaktadır. Yer olarak Kırıkkale'nin 8 km güneyindeki Hacılar Kasabası seçilmiştir. Rafineri tamamen Türk işçi, müteahhit ve mühendisince inşa edilmiştir. Rafineri 1987 yılında üretime geçmiştir. Bugün binin üzerinde personele sahiptir.

Gerek OAR gerekse MKE Fabrikalarının kent ile sosyal ve ekonomik ilişkisi zayıftır. Sosyal ve ekonomik açıdan kente işçi ve emekli maaşları dışında bir şey katmamışlardır. Bu noktada yerel ve merkezi yönetimlerle birlikte özel sermayenin de ihmalleri vardır. Bu tesisler kentte kurulacak petro-kimya ve metal

yan sanayi tesisleri için çok iyi bir altyapı ve imkan oluşturmaktadırlar fakat bu potansiyel değerlendirilmemektedir(Çelik-İş Sendikası,2003:454).

Kırıkkale’de kurulan ilk sanayi kuruluşu 1929’da faaliyete geçen MKE Mühimmat Fabrikasıdır. Daha sonra MKE fabrikalarının sayısı artmıştır. Barut, silah, pirinç, çelik fabrikaları da kurulmuştur. 1987 yılında ise Tüpraş Orta Anadolu Petrol Rafinerisi kurulmuştur. Ancak kamu yatırımları dışında 1990’lı yıllara kadar özel sektöre ait sanayi yatırımı görülmemiştir. Özel sektöre ait birkaç orta ölçekli sanayi tesisi dışında diğer sanayi kuruluşlarının tamamı küçük ölçekli sanayi kuruluşlarından oluşmaktadır.

3.2.4.3 I. Organize Sanayi Bölgesi

Tablo 22: I.organize sanayi bölgesi

Adı	Alanı(hektar)	Parsel Sayısı	Üretim Geçen Tesis	İnşaat Aşamasında Tesis	Proje Aşamasında	Toplam	İstihdam
I.Org.San. Bölgesi	150	76	11	6	9	26	148
II.Org.San.Bölgesi	307	164	-	-	-	-	-

Kaynak:Kırıkkale Ticaret Odası,2004

Kırıkkale I. Organize Sanayi Bölgesi 1994 yılında yatırım programına alınmıştır.Bölgede hali hazırda üretime geçen firma sayısı 11, inşaat aşamasında olan tesis 6 ve proje aşamasında olan tesis ise 9 adettir(Tablo 22). I.OSB için sosyal ve idari tesisler hariç tüm altyapı için bugüne kadar yapılan harcama 4 trilyon TL’dir.

OSB’nin ihtiyacı olan 60 lt/sn su Kızılırmak kenarındaki sondaj kuyularından temin edilmektedir. Elektrik enerjisi Tedaş’a ait 34.5 kv’lık dağıtım merkezinden çift devre olarak yapılmaktadır(www.kirikkale.gov.tr).

Tablo 23: I.osb’de üretime geçen firmalar

Firma	Sektör	İstihdam
AKS Mobilya	Mobilya	100
Mispa mobilya	Mobilya	20
Palme İnşaat	Plastik	14
Ankara Yem Sanayi	Yem	-
Fiber Plastik Sanayi	Plastik	26
Kalecik Yem	Yem	37
Gündüz Orman Ürünleri	Ağaç Ürünleri	-
Yanar Kazan	Kazan	19
Akro Plastik	Plastik	15
Metal Grup Isı San.	Isıl Sistemleri	8
AK Makine Akaryakıt		7
Alfa Madencilik		19

Tablo 24:I.osb’de inşaat aşamasında olan firmalar

İnşaata Başlayan Firma	Sektör
Netay Ener Tur. A.Ş.	Makine
Demirağ İnşaat Makine	Makine
SBM Endüstri	Mermer
Meka Mühendislik	Makine
Yalçın Akü Sanayi	Dİ.
Metek	Dİ.

Tablo 25: I.osb’de proje aşamasında olan firmalar

Proje Aşamasındaki Firma	Sektör
Set. Makine	Makine
Kesimal Gıda Paketleme San.	Gıda
Nurel Plastik	Plastik
Liderler Mobilya Sanayi	Mobilya
İnci Bal	Gıda
Set Makine Sanayi	Makine
Çanga makine Sanayi	Makine
Emniyet Sanayi	Makine

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

2002/4367 sayılı Bakanlar Kurulu kararına göre destek unsurlarının uygulanması açısından iller, gelişmiş, normal ve kalkınmada öncelikli yöreler diye üçe ayrılmıştır. Kalkınmada öncelikli iller Yüksek Planlama Kurulu kararıyla yeniden belirlenebilmektedir. Kırıkkale İli de kalkınmada öncelikli iller kapsamındadır.

Yatırım teşvik belgesi kapsamında sınai yatırımlara uygulanan destek unsurları şunlardır: - Gümrük ve Toplu konut Fonu İstisnası

- KDV istisnası
- Vergi, resim ve harç istisnası
- Kredi tahsisidir.

DPT'nin illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmasına göre Kırıkkale İli, beş grup içinde 3. derece gelişmiş iller grubundadır. Gelişmişlik endeksine göre Kırıkkale merkez ilçe ise ilçeler içinde 2. derecede gelişmiş ilçeler grubundadır. Burada Kırıkkale il merkezinin kendi ilinin tümüne göre daha gelişmiş olduğu görülmektedir(Çelik-İş Sendikası,2003:512).

İl'in, devlet karayolu ve demiryolu yönünden merkezi konumda ve Ankara'ya 76 km'lik çift yol bağlantılı olması, eğitim olanakları, kalifiye eleman temininde çeşitli alanlardaki potansiyel il'de sanayi tesislerinin kurulmasını cazip hale getirmiştir(Foto 24 ve 25).

Kırıkkale Organize Sanayi Bölgesi tesisleri tamamen devreye girdiğinde yaklaşık 3 bin kişiye istihdam sağlayacağı tahmin edilmektedir.

I. Organize Sanayi Bölgesinin kendi içindeki arazi kullanım oranlarına baktığımızda sanayi parsellerinin % 34.4'lük bir alan kapladığı görülür. Geri kalan alan ise yeşil alan, yol, sosyal ve idari tesisler, spor alanı, altyapı alanı için ayrılmıştır.

Bölge içinde 4 adet parsel buraya ticaret merkezi kurulması için ayrılmıştır. Merkez'den sağlanacak kira geliri OSB'nin kaynağı olacaktır. Nakit sıkıntısından dolayı bu merkez mimari projesi hazır olmasına rağmen yapılamamaktadır(Çelik-İş Sendikası,2003:517).

Küçük Sanayi Sitesi: Sanayi ve Ticaret Bakanlığının desteği ile yapılmış olan Küçük Sanayi Sitesinin temeli 1985 tarihinde atılmıştır. Toplam 262.317 metrekarelik kapalı bir alana kurulmuş olup 376 adet işyeri mevcuttur. Burada otomobil makine servisleri, yedek parçacılar, yan sanayi, küçük metal sanayi ve tarım aletleri sanayi faaliyet göstermektedir.

3.2.5 Ticaret

Kırıkkale İli bazında 212 adet kooperatif olup, bunların 118 adeti konut yapı kooperatifidir. İl’de 136 tane anonim şirket ve 1178 adet limited şirketi vardır. Ticaret ve Sanayi Odasına 471 gerçek ve 1741 tane tüzel kişi olmak üzere toplam 2212 kişi kayıtlıdır. TESK’e kayıtlı 11.451 faal üye bulunmaktadır(www.kirikkale.gov.tr).

Kırıkkale Şehir Merkezi’nde ticarete çok önemli bir yere sahip olan bankacılık da gelişmiştir. Bugün Kırıkkale Şehri’nde yedi farklı bankanın, toplam sekiz tane şubesi bulunmaktadır(Tablo 26).

Tablo 26: Kırıkkale’de şubesi olan bankalar

Banka	Şube sayısı
Ziraat Bankası	2
Halk Bankası	1
Vakıfbank	1
Yapı Kredi Bankası	1
Oyakbank	1
Şekerbank	1
T.İş Bankası	1

Kaynak: Kırıkkale Ticaret Odası,2004

Tablo 27: Kırıkkale’deki şirketlerin cinsleri ve sayısı

Şirketin Cinsi	Sayısı
Şahıs Şirketleri	723
Kolektif Şirket	17
Komandit Şirket	2
Limited Şirketi	1178
Anonim Şirketi	136
Diğer	354
Toplam	2438

Kaynak: Kırıkkale Ticaret Odası,2004

Kırıkkale Ticaret Odası istatistiklerine göre, Kırıkkale Şehri’ndeki şirketlerin sektörlerine göre miktarları incelendiğinde ilk sırada “petrol-yedek parça-hırdavat-madeni yağ” sektörü gelmektedir.”İnşaat-nakliyat” sektörü ikinci sırada, “iletişim-mühendislik” sektörü üçüncü sırada gelmektedir. Dayanıklı ev aletleri ve “tarım aletleri-hayvansal ürünler-konfeksiyon” grubu sektörün de sahip olduğu şirket miktarı az değildir(Tablo 28).

Tablo 28: Sektörlere göre şirket sayıları

Sektör	Şirket Sayısı
Ambalaj,giyim, kundura	81
Dayanıklı ev aletleri	108
İletişim,Nakliyat,mühendislik	220
Mobilya,halı,giyim	39
Petrol,yedek parça, madeni yağ, hırdavat	260
Unlu mamuller ve gübre	110
İnşaat, Nakliyat, Hırdavat	256
Mimarlık-Mühendislik ve Orman ürünleri	82
Konfeksiyon, tarım aletleri, hayvansal ürünler	156
Banka,Sigorta, Finans	138

Kaynak: Kırıkkale Ticaret Odası,2004

Kırıkkale Esnaf ve Zanaatkarlar Odası'na kayıtlı üye sayıları Kırıkkale Şehri'nde hangi meslek grubundan kaç kişinin olduğunu ortaya koyması yönünden önemlidir. Çünkü esnaf ve zanaatkar sayısı hangi sektörlerin ağırlık kazandığını göstermektedir. Tablo 29'a bakıldığında nakliyat-akaryakıt grubuna ait üye sayısının en fazla olduğu görülür. Banka-sigorta-eczane grubu ikinci sıradadır. Gıda maddesi satanlar, inşaatçılar, ev eşyası-mobilya, zahire-hayvan tacirleri onları izleyen meslek gruplarıdır. Bu tablodan ortaya çıkıyor ki Kırıkkale Şehri'ndeki ticari kuruluşlar, temel ihtiyaçlar ve ev eşyası dışındaki sektörler dışında, buradaki metal ve petrol sanayinden çok etkilenmektedir. Tarım aletleri, oto yedek parçaları, madeni yağ, LPG, tüp gaz, akaryakıt, hırdavat, nakliyat, mobilya, ambalaj sanayi gibi sektörler buradaki sanayi ile sıkı ilişki içinde ticaretle işbirliği yapmaktadırlar.

Tablo 29: Kırıkkale Esnaf ve Zanatkarlar Odasına Kayıtlı Üye Sayısı

Meslek Grubu	Üye Şahıs Sayısı
Gıda maddesi Satanlar	50
Zahire ve Hayvan Tacirleri	42
Manifaturacı ve Tuhafiyeci	34
Konfeksiyon	32
Ev eşyası, mobilya	43
Nakliyat, akaryakıt	97
Hırdavat	37
Banka-Sigorta-Eczane	50
İnşaat	49
Hizmet Grubu	37

Kaynak: Kırıkkale Ticaret Odası,2004

Kırıkkale Şehri'nde tahıl, un ve çeltik alım-satım ve işlemlerini yapan bir kamu kuruluşu olan Toprak Mahsulleri Ofisi de ticarete önemli yere sahiptir. Toprak Mahsulleri Ofisinin Kırıkkale Şube Müdürlüğü 1986 yılında faaliyete geçmiştir. Müdürlük, Ankara merkez ve ilçelerinin, Kırıkkale merkez ve ilçelerinin, Çorum Yöresi ile Karadeniz Bölgesindeki bazı un fabrikalarının ekmeçlik buğday satışının yanı sıra Kırıkkale merkezdeki askeri birliklerin un ihtiyacını karşılamakta bunun yanında kurumca alımı yapılan çeltiğin işlendikten sonra elde edilen pirincin de halka satışını yapmaktadır.

Ofis'in kentin ilk kuruluş yerinde, Fabrikalar Mahallesi'ndeki Kaletpe'nin hemen yanında siloları bulunmaktadır. Belediyenin şu anda sürmekte olan katlı otopark projesinin hayata geçirilmesi için bu siloların yıkılması planlanmaktadır.

3.2.6 Ulaşım

Kırıkkale, İç Anadolu Bölgesi'nde denizden yüksekliği 700 metre olan, Orta Kızılırmak Havzası'nın en önemli kentlerinden biridir. Kırıkkale, Ankara'ya çift yol bağlantılı karayolu ile 78 km uzaklıkta olup, demiryolu bağlantısı ile de Ankara'nın doğu bölgelerine açılan kapısı durumundadır(Özcan,2000:29). Kırıkkale-Kırşehir Karayolu 2003 yılında 12.2 trilyon TL harcanarak bölünmüş çift yol haline getirilmiştir. Kırıkkale-Samsun Karayolu Balışeyh İlçesine kadar duble yol haline getirilmiştir(www.kirikkale.gov.tr).

Kent, Ankara-Samsun ve Ankara-Kayseri-Malatya karayolları ile Ankara-Erzurum demiryolu kavşağında yer almaktadır. Bu konumu ile Doğu ve Karadeniz illerinin batıya açılan kapısı noktasındadır(Güven,1992:30). İl çapında TCDD'ye ait beş istasyon vardır(Foto 19). MKE ve OAR'ın ürünleri önemli oranda demiryolu ile taşınmaktadır. İşte bu özelliği Kırıkkale'ye ulaşım alanında çok önemli avantaj sağlamaktadır. Başkent Ankara'ya yakın olması savunma sanayini buraya çekmiştir. Muhakkak ki bir ülkenin silahlı kuvvetleri ve savunma sanayinin çoğunluğunun stratejik olarak başkente yakın olması gerekliliği Kırıkkale'nin konumunun getirdiği ulaşım avantajı ile birleşerek Kırıkkale'nin oluşumuna en önemli katkıyı yapmıştır.

Ulaşım avantajı ve merkezi konumu savunma sanayi yanında buraya Tüpraş Orta Anadolu Petrol Rafinerisini de çekmiştir. İç Anadolu illerinin petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan rafineri için yer olarak Kırıkkale seçilmiştir. Böylece Kırıkkale'nin stratejik önemine enerji boyutu da eklenmiştir. Başkente yakınlık, merkezi konumu ve enerji dağıtım özelliği birbirini destekleyerek ilerletmişlerdir.

Kırıkkale, merkezi konumunun getirdiği ulaştırma avantajını kültür turizmi ve Kızılırmak üzerinde su sporlarında, eğitim, ticaret, kültürel faaliyetler(kongre, şenlikler, fuarlar) gibi farklı sektörlerde de kullanmalı, bu sektörlerle de yansıtmalıdır. Kırıkkale ve civarında trafik kazaları çok sık meydana gelmektedir. Demiryollarının Kırıkkale'ye katkısı taşınan yükler dışında çok azdır.

Bunun için gerek demiryollarının gerekse karayollarının iyileştirilerek hizmet kapasitesinin artırılması gerekmektedir.

Kırıkkale'nin hem ekonomik hem sosyal hayatı yakınlığından dolayı başkent Ankara'nın güçlü etkisi altındadır. Halkın günlük alış verişinden, eğitim, sağlık hizmetlerine, tüccarların aldığı mallara, sanayi için kente gelen hammaddeye kadar birçok alanda Ankara'dan yararlanılmaktadır.

Belde olmasından bugüne kadar idari statü değişikliklerinin Kırıkkale'ye çok kayda değer bir şey katmadığı hem yaptığımız ankette halk ve kent idarecileri tarafından söylenmekte hem de Kırıkkale'yi gezip gören tarafsız biri tarafından da kolayca görülebilmektedir.

Kırıkkale Şehri, nüfus miktarı ve yoğunluğu, etki alanı ve sanayi kuruluşları ile Türkiye şartlarında il merkezi statüsüne yükselebilecek durumdadır. Sosyal ve fiziksel altyapı bakımından, fonksiyonel açıdan ve şehir kültürü ve yaşam tarzı yönlerinden şu anki durumu itibarıyla şehir görüntüsünden uzaktır. Ankara'nın geniş il alanının getirdiği idari zorluklar da Kırıkkale Şehri'nin il merkezi olmasında etken olmuştur.

3.2.7 İdari Durum

Kırıkkale Şehri, 1929'a kadar Kırıkköy'den ibaretti. Bu tarihte bucak merkezi statüsüne yükselmiştir. Artan nüfusun ihtiyaçlarına cevap verilemediğinden 1941 yılında Kırıkkale, belde yapılmıştır. Kurulan belediye, 1950'li yılların ortalarına kadar Kırıkkale'nin sorunlarına çözüm üretememiştir. Devam eden nüfus artışı Kırıkkale'nin fiziksel olarak da büyümesine neden olmuştur. 1944'te ilçe merkezi statüsüne yükseltilmiştir. Bu tarihten itibaren bir kaymakam tarafından yönetilmeye başlanmıştır. İlçe merkezi olmasıyla beraber Kırıkkale'ye gelen bürokratlar ve müdürlüklerle yerleşmenin sahip olduğu donanımlar artmıştır. Hızla gelişen ve büyüyen Kırıkkale Şehri, 1989 yılında il merkezi statüsüne yükseltilerek, Ankara'dan ayrı bir idari yapıya kavuşmuştur. Tüm bu idari değişiklikler Kırıkkale'nin şehirleşmesine önemli katkılar yapmıştır.

Kırıkkale'nin diğer ilçelerine ve genel idari yapısına ikinci bölümde değindiğimiz için o konulara burada yer vermiyoruz. Kırıkkale Şehri'nin içinde bulunduğu

Kırıkkale Merkez İlçesi'nden biraz bahsetmek yerinde olacaktır. Merkez İlçe'deki belediye sayısı 6 ve köy sayısı 7'dir. Kırıkkale Belediyesi, Ahılı Belediyesi, Aşağı Mahmutlar Belediyesi, Çullu Belediyesi, Hacılar Belediyesi ve Hasan Dede Belediyesi bu altı beldenin belediyeleridir. Yaklaşık olarak birbirine olan en uzak mesafesi 10 km.yi geçmeyen bu beldelerin kullandığı sudan, çöplerini attıkları yere, karayollarından elektrik, haberleşme gibi diğer altyapılarına kadar birçok şeyleri ortaktır ve bu durum yetki paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar ortaya çıkarmaktadır. Kimileri bu belediyelerin tümünün tek bir çatı altında birleşmesini önermekteyse de belediyeler siyasi kaygılardan olsa gerek buna pek sıcak bakmamaktadırlar. Söz konusu belediyeler birleştirildiği takdirde idari ve altyapı sorunlarının azalıp koordinasyonun daha kolay olacağı gerçektir(Kırıkkale Valiliği İl Yıllığı,1999:24).

Kırıkkale Merkez İlçe sınırları içindeki köyler ise Dağevi, Kızıldere, Kazmaca, Karacaali, Pazarcık, Ulaş ve Yukarı Mahmutlar köyleridir. Bunlar Kırıkkale Belediyesi sınırları içinde değildirler.

3.2.8 Rekreasyon Alanları ve Kültür Varlıkları

3.2.8.1 Tarihi ve Turistik Değerler

1925 yılında Kırıkköy'ün hemen güneyinde kurulan MKE fabrikalarının işçi göçü çekmeye başlamasıyla hızlı bir yığılma süreciyle oluşan Kırıkkale Şehri, tarihi ve arkeolojik eser ve kalıntılar dışında pek fazla turizm değerine sahip değildir. Yıllardan beri turizme kayda değer bir yatırımın yapılmaması sonucu turizm gelişmemiştir. Aşağıda incelediğimiz tarihi ve arkeolojik eserlere de gereken önem verilmediğinden bu eserlerin tanıtımı ve bakımı yapılmamış, inanç ve kültür turizmine kazandırılmamışlardır.

Deniz, orman, göl, dağ, termal kaynaklar gibi doğal zenginlikler yönünden fakir olan Kırıkkale'nin tek doğal zenginliği Kızılırmak ve üzerine kurulan Kapulukaya Baraj Gölü'dür. Doğal değerlere dayalı bir turizm ve rekreasyon projesi olan "Yeşil Vadi Projesi" Kapulukaya Baraj Gölü ile yakınındaki Köprü Kasabasını içeren 24 km'lik alanı kapsamaktadır. Buranın fonksiyonel olarak zenginleştirilerek turizme kazandırılması hedeflenmektedir.

Kırıkkale'de çok az da olsa turizm olarak Ankara-Kayseri ve Ankara-Samsun Karayollarıyla şehirler arası transit yolcu taşımacılığı esnasında Kırıkkale'de kısa süreli dinlenmeden veya bir gecelik konaklamadan söz edilebilir. Buna bağlı olarak söz konusu güzergahlar üzerine kurulmuş motel, otel ve dinlenme tesislerinden ibaret bir turizm görülmektedir.

Kırıkkale ve yakın çevresinde tarihi ve arkeolojik değerlere sık rastlanırken şehir içinde genç bir Cumhuriyet şehri olması sonucu tarihi esere rastlanmaz. Bölge Hititler zamanından beri önemli bir yerleşim alanı olagelmıştır. Doğu ile Batı'yı bağlayan yolların üzerinde olması nedeniyle bölge önemli bir kavşak olarak ulaştırma bakımından ve sahip olduğu su kaynakları(Kızılırmak) ile verimli topraklarla hep arzu edilen bir yer olmuştur. Bölgedeki tarihi yapılar çoğunlukla Osmanlı Dönemine aittir. Selçuklulara ve tarih öncesi devirlere kadar inen eserler, höyükler, mağaralar vardır. Han, hamam, meydan, kervansaray gibi münferit veya anıtsal yapılar açısından potansiyel yoktur.

Kırıkkale'deki tarihi ve arkeolojik değerleri cami ve türbeler, köprüler, tarihi binalar, mağaralar ve hykler-arkeolojik sit alanları olarak beş başlık altında toplayabiliriz. Şehir içinde tarihi eski dönemlere uzanan camii yoktur. Ancak komşu kasabalarda ve ilçelerde mevcuttur. Camiler içinde en tanınmış Osmanlı Dönemi'nde yapılmış olan Koçubaba Camii'dir. Tarihi öneme sahip köprü olan yöredeki eşnigir Köprüsü, Keskin İlçesi Köprüköy Kasabası ile Karakeçili İlçesi arasında, eski Ankara-Kırşehir Yolunun 100. km'sinde, Kızılırmak üzerinde yer almaktadır. Yrenin korunarak kültür turizmine kazandırılması gereken en eski ve en önemli köprüsüdür. 13. yüzyıl başında Selçuklu döneminde burada görevli Emir Seyfettin eşnigir tarafından yaptırılmıştır. 110 metre uzunluğunda ve 6 metre genişliğinde olan köprü, Kızılırmak'ın daraldığı yerde sağlam kayalıklar üzerine oturtulmuştur. Bugün Kapulukaya Baraj Gölü'nün suları altında kalmak zerebilir ve tedbir alınmazsa köprü ileride yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bir Cumhuriyet şehri olmasından dolayı Kırıkkale Şehir Merkezi'nde tarihi binalara rastlanmasa da Keskin İlçesi'nde ve evre kasabalarda rastlanmaktadır. Keskin'deki Fişekhane Binası, tarihi binalara örnektir. Binanın 1907 tarihli Ankara Vilayet Salnamesinde Redif Taburu Binası olarak kullanıldığı kayıtlıdır. Kurtuluş Savaşı yıllarında fişek fabrikası olarak büyük hizmetler vermiştir. Keskin Kibrithane (Halk Eğitim Binası) diğer bir tarihi yapıdır. Bugün İlçe halk eğitim merkezi olarak kullanılmaktadır. Darül İnas (Kız) Mektebi, yine Keskin'de olan tarihi binalardandır. Bugün halk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Dönemi Mimarisini yansıtan Tarihi Türk Evleri'ne Kırıkkale şehir merkezinde rastlanmasa da diğer ilçe ve köylerde pek çok Osmanlı mimarisini yansıtan Türk evleri vardır. Balışeyh Beyobası Köyündeki "Tayyar Bey Konağı" bu evlere en güzel örneklerden biridir. Bu evlerin çoğu tadilat ve restorasyona muhtatırılar.

Yrenin doğa turizmine katkıda bulunabilecek mağaraları da vardır. Bunlar Kırıkkale Şehri'ne çok yakın olmamakla beraber turizme kazandırılmaları halinde Şehre katkılarının olması muhtemeldir. Keskin Sulu Mağara, bunlardan biridir. Aynı zamanda bir yer altı şehri olduğu tespit edilen mağaradan madencilik açısından da yararlanılmıştır. 50 yıl öncesine kadar mağaradan simli kurşun madeni ıkartılmaktaydı. Yapılan arkeolojik çalışmalar sonucu buranın erken Hıristiyanlık döneminde ait bir barınak olduğu da ortaya konmuştur. Mağaranın turizme uygun

olduğu uzmanlarca rapor edilmiştir. Keskin Ceritkale Köyü Kaya Yerleşmeleri ise M.Ö. 1500 yılında insanların yaşadığı bir yer olan mağara bir vadi içerisine oyulmuştur. “Üç İner mağarası” olarak da bilinmektedir. Keskin Sivri Mağarası, bir diğer mağaradır. Kırıkkale il merkezinin 15 km kuzeydoğusundaki Sivri Dağındaki mağaradır. M.Ö. 2000 yılına kadar inen tarihi bu yapının bir tapınak olarak kullanıldığını göstermektedir(Çelik-İş Sendikası,2003). Ahılı Kaya Mezarları ve Sulakyurt Delikli Mağarası da milattan önceki dönemlere aittir.

Kırıkkale Şehri çevresinde çeşitli dönemlerde tespit edilmiş pek çok höyük ve arkeolojik sit alanı vardır. 1990 ve 1991 yıllarında Japonlardan oluşan bir heyet tarafından incelenen alanda 22 höyük tespit edilmiştir. Tespit edilen başlıca höyükler şunlardır: Bekçitepe Höyüğü, Seydintepe Höyüğü, Malhöyük, Sarımusalı höyüğü, Hopağantepe Höyüğü, Beşiktepe Höyüğü, Kültepe Höyüğü, Alibaz Höyüğü, Sulucatepe Höyüğü, Acıözü Höyüğü, Kuzören Höyüğü, Öküztepe Höyükleridir(Çelik-Sendikası,2003:87-92). Söz edilen tüm tarihi ve arkeolojik değerler sit alanı içerisinde koruma altına alınıp kültür turizmine kazandırılabilir.

3.2.8.2 Parklar ve Yeşil Alanlar

Kırıkkale’de hızlı ve plansız gelişmeden yeşil alanlar da nasibini almıştır. Parklar ve yeşil alanlar hem nicelik ve nitelik olarak yetersiz, hem düzensiz dağılımlıdır.

Kırıkkale’deki planlanmış yeşil alanların bugün ancak % 6’sı hizmettedir. Kent merkezinde ve yüksek yoğunluklu konut alanlarında yeşil alanlar çok yetersizdir. Buna karşılık kentin çevresinde yeni gelişen toplu konut alanlarında yeşil alanlar-parklar daha yeterlidir (Özcan,2000:49).

Kentin doğusunda Ankara-Samsun karayolu ile Çoruhözü Deresi arasında kalan bölgede 30 hektarlık rekreasyon ve fuar alanı proje aşamasındadır.

Yeşil alan grubuna giren mezarlıklar kentlerin önemli ve korunması gereken noktalarıdır. Kırıkkale’de üç tane sivil mezarlık ve bir tane şehitlik bulunmaktadır. Kentin kuzeyindeki Kırıkköyü mezarlığı, batıda Yahşihan Mezarlığı ve güneyde

Yuva mahallesi mezarlığı ile Kızılırmak mahallesindeki şehitlik bulunmaktadır. Bunların tamamı 8,3 hektarlık alan kaplamaktadır(Harita 5).

Kentin merkezi iş alanının hemen güneyinde bulunan Kaletepe, MKE'nin alanı içinde yer alan ve savunma sanayi fabrikalarına hakim konumda bulunan askeri sakıncalı bölgedir. Ağaçlandırıldığı için pasif yeşil alan kabul edilmektedir(Özcan,2000:50).

Tablo 30: Kırıkkale şehri'ndeki parklar

Park Adı	Alan(metrekare)
Adnan Menderes Parkı	5000
Ağabey Pehlivanlı Parkı	3500
Atatepe Parkı	58
Atatürk Parkı	4380
Güzeltepe	2200
Hüseyin Kahya Parkı	3500
Kaletepe Parkı	33500
Kimeski Parkı	2300
Cumhuriyet Meydanı Parkı	6500
Mehmet Akif Parkı	600
Hasan Polatkan Parkı	600
Paşa Cebeci Parkı	4900
Şehit Ramazan Parkı	2700
Yunus Emre Parkı	2260
50.Yıl Parkı	2260
Belediye Sera Parkı	3000
Toplam Park Alanı	135.200

Kaynak: Özcan,2000:53

Meydanlar kentlerin toplanma noktaları, hatta semboller olmaktadır. Yeşil alana dahil edilen meydanların sosyo-kültürel işlevleri çok önemlidir. Kırıkkale'de tek meydan idari merkez konumunda olan Cumhuriyet Meydanı'dır. Buradaki ağaçlandırma yetersizdir. Meydandaki tek yeşil alan Cumhuriyet Meydanı'dır.

Yine pasif yeşil alanlardan olan kent içindeki refüjler, kara ve demiryolları kenarları, kavşaklar ve su kanalları ağaçlandırılmaktadır. Buralardaki ağaçlandırma koruma bandı vazifesi gördüğünden, gürültü ve görüntü kirliliğini azalttığından dolayısıyla trafik kazalarının azalmasına yardımcı olacağından önemlidir.

Şehrin kuzeyinde, Kırıkköyü yakınlarında ardıç ağaçlarından oluşan küçük bir ormanlık alan mevcuttur. Kentin belli bölgelerinde heyelan, su taşkını tehlikesinden ve askeri sakıncalı alanların varlığından dolayı lokal ağaçlandırmalar yapılmaktadır.

Kırıkkale Şehri'nde yeşil alanların ve parkların bir kısmı(parklar, meydan ve yollar, çocuk bahçeleri, mezarlıklar)belediyeye aitken, MKE ve OAR gibi kamu kurumlarının kendine ait yeşil alanları da vardır. Bunlar dışında Çoruhözü Deresi ve Kızılırmak gibi akarsu yüzey ve kenarlarındaki mesire ve rekreasyon alanları mevcuttur.

Yukarıdaki parklar içinde Celal Bayar Parkı ve Atatepe Parkı büyük parklardır. Atatürk ve Adnan Menderes Parkları orta büyüklükteki parklardır. Diğerleri ise küçük parklardır. Konum olarak ise sadece Atatepe Parkı merkezi konumdadır(Foto 13 ve 14). Diğer parklar daha kenarlarda bulunmaktadır.

Kırıkkale Şehri'nin en eski parkı Hüseyin Kahya Parkı'dır. Bu park bugün tamamen ticaret alanı (merkezi iş alanı) içinde kalmıştır. Park, gündüz kısa süreli dinlenme amaçlı olarak kullanılmaktadır.

Celal Bayar Parkı, Kırıkkale Şehri'nde en büyük alana sahip olan parktır. Şehir merkezinden biraz uzakta Kızılırmak kenarında bulunmasına rağmen en yoğun olarak kullanılan parklardan biridir. Sağladığı rekreasyonel aktiviteler yönünden diğer parklara göre

Zengindir. Kır kahvesi, aile çay bahçesi, çocuk bahçesi, halı saha, lunapark, piknik alanı sahip olduğu fonksiyonlardır. Park kenarından geçen Kızılırmak, bir kolla içeriye alınmış ve üzerinde küçük bir yapay ada oluşturulmuştur. Park, daha çok piknik ve mesire alanı olarak hafta sonları kullanılmaktadır.

Diğer parklar küçük parklar olup genelde hepsi çay bahçesinden veya çocuk oyun bahçesinden ibarettir. Bu parklarda yoğun kullanım görülmemektedir.

Parkların dışında yer alan müstakil çocuk oyun bahçelerinin sayısı 10 kadardır. Parkların içindeki çocuk oyun parkları dahil edildiğinde bu miktar 20'ye ulaşmaktadır(Güven,1992:108-130).

Kırıkkale'nin yeşil alanlar kapsamındaki en büyük projesi “Yeşil Vadi Turizm ve Rekreasyon Alanı Projesi”dir. Proje, Kızılırmak Vadisi üzerindeki Kapulukaya Barajı ve yakınındaki Köprüköy kasabası dahil olacak şekilde 24 km'lik alanın sanayi atıklarından temizlenerek su sporlarına ve balıkçılığa uygun hale getirilmesini, ırmak kenarlarına mesire yerleri, piknik alanları, çocuk oyun alanları, restoranlar yapılmasını öngörmektedir.

Rekreasyonel amaçlı yapılacak olan bir diğer önemli proje de kentin doğusuna Ankara-Samsun Karayolu üzerine yapılacak olan “rekreasyon ve fuar alanı”dır. Burası hizmete girdiğinde kentin hem ticaretine, ekonomik hayatına, hem de eğlence ve kültür hayatına önemli katkı yapacaktır.

3.2.8.3 Spor Alanları

Kırıkkale Şehri'nde 2 adet kapalı spor salonu, 2 tane stadyum (Fikret Budak Stadı ve Başpınar Şehir Stadı) ve inşaatı devam eden bir olimpiik yüzme havuzu bulunmaktadır. Bunlar dışında MKE'nin iki tane yüzme havuzu ve mini golf sahası ile semtlerdeki toprak sahalar vardır.

İl çapındaki spor faaliyetleri İl Gençlik ve Spor Müdürlüğü'nce yürütülmektedir. İl temsilcilikleri hakem, antrenör ve sporcu yetiştirmek amacıyla kurs ve seminerler düzenlemektedirler. Bugün sürdürülen sportif faaliyetler 15 branşta yapılmaktadır. Bunlar futbol, basketbol, voleybol, hentbol, atletizm, boks, güreş, tekvando, bisiklet, atıcılık, karate, satranç, bilardo, masa tenisi ve herkes için spor branşlarıdır.

Kırıkkale İli'nde 2 profesyonel ve 27 tane amatör spor kulübü vardır. Kırıkkalespor da iki profesyonel kulüpten birisidir. Kırıkkalespor, en çok futbol dalında gelişmiştir. Futbolda Türkiye 3. Futbol Ligi'ne kadar yükselmiştir.

Ayrıca yaz dönemlerinde yapılan kamplarla sporun sadece bedensel gelişimi değil, aynı zamanda zihinsel ve ahlaki gelişimi de sağladığı düşünülerek sporun farklı amaçlara da hizmet etmesi sağlanmaktadır(İl Yıllığı,1999:170-171).

2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusun % 19'u 6-13 yaş grubunda, % 15'i 14-19 yaş grubunda ve % 10'u 20-24 yaş grubunda (yani % 44'ü 24 yaşın altında) yer

almaktadır(Çelik-Sendikası,2003:311). Bu genç nüfusun spor ihtiyacı yüksektir fakat yetkili kurumların bu konuya yıllardır eğilmemesi ve tesis yetersizliği sporun Kırıkkale’de gelişmemesine neden olmuştur. Aynı eksiklik sosyo-kültürel faaliyetlerde de görülmektedir.

Kırıkkale’de spor eğitimine MKE Kurumunun önemli katkısı vardır. Önce MKE Kırıkkale Spor kurulmuş ve boks ile futbola önemli katkılar yapmıştır. Daha sonra boksa olan ilginin azalmasıyla futbol tek kalmıştır. Bugün atletizm ve halterde de eğitim ve çalışmalar devam etmektedir(Çelik-Sendikası,2003:312).

3.2.9 Teknik Altyapı

Kırıkkale Şehri’nde belediye teşkilatı 1941’de kurulmuştur. 1950’lere kadar kurumda bir teşkilatlanma görülmemiştir. 1954 yılından itibaren imar planı çalışmaları yapılmış fakat altyapı çalışmalarına daha uzun yıllar eğilinmemiştir. Belediyenin içinde bulunduğu imkansızlıklardan dolayı kanalizasyon v.b. altyapı tesislerini halk birleşerek yapmaya çalışmıştır. 1972 yılında yapılan imar planına fabrikaların güneyindeki mahalleler dahil edilmemiştir. Bu mahallelere altyapı hizmetleri de gitmemiştir. Bugüne kadar belediye hizmetleri hep ihtiyacın gerisinde kalmıştır (Güven,1992:89).

3.2.9.1 İçme Suyu, Kanalizasyon ve Arıtma Tesisi

1980 yılına kadar problem olan su dağıtımı bu yıldan itibaren DSI’nin devreye girmesiyle kentin her bölgesine su ulaştırılmıştır.

Kırıkkale’de tüm atık suların şehrin batısında mezbaha civarındaki arıtma tesisleri sahasına toplanacağı esasına göre bir kanalizasyon sistemi oluşturulmuştur. Arıtma tesisleri sahasının kolektörü Kızılırmak’a deşarj olmaktadır. Kullanılan sistem eski ve yapılışının özensiz olması yanında hızlı kentleşmenin etkisiyle yetersiz duruma gelmiştir. 1987 yılında kent için yeni bir kanalizasyon projesi yapılmıştır.

İmar ve İskan Bakanlığının 1975’te hazırladığı raporda kentin su ihtiyacının Çoruhözü Deresi’nin sağ sahilinde açılmış ve açılması önerilen kuyulardan temini

öngörülmüştür. Ancak bu sistem köylülerle anlaşma sağlanamaması nedeniyle uygulanamamıştır. 1987 yılına kadar su ihtiyacı Kızılırmak kenarına açılan 6 adet keson kuyu ile Çalız Mevkiinde 5 adet ve Başpınar Mevkiinde 5 adet olarak bulunan derin kuyulardan karşılanmaktaydı. Bu kuyulara ek olarak 1987 yılında tamamlanan Kapulukaya Barajından içme ve kullanma amacıyla kente su sağlanmaktadır(Güven,1992:93).

Kapulukaya Barajından Kırıkkale ve ilçelerine içme suyu temin edecek 64,5 trilyon TL'lik proje İller Bankası'nca gerçekleştirilmiş olup 2002 yılında Kırıkkale'nin 15 km kadar güneydoğusunda hizmete açılmıştır. Proje, içme suyu konusunda 7 belediyeyi ilgilendirmektedir.Yeşil Vadi Su Arıtma Tesisi Kırıkkale, Keskin, Hasandede, Hacılar, Bahşılı, Yahşihan, Çerikli Kasabası ve Çorum'un Sungurlu İlçesinin içme ve kullanma suyunu karşılamaktadır. Su sorununu 2030 yılına kadar uzanan bir perspektif içinde çözmek üzere inşa edilmiştir. Tesisin amacı tamamen yüzeysel kaynaklardan karşılanan suyu arıtarak memba suyu kalitesine getirmektir. Tesisin kapasitesi 200.000 metreküp/gün'dür. Henüz proje halinde olan ikinci ünite ise ihtiyaca göre 2010 yılında inşa edilecektir.

Kırıkkale İl Merkezi ve Kızılırmak'a hinterlandı olan çevre ilçe ve kasabalarda belediyelerin kanalizasyon şebekeleri olmasına rağmen arıtma tesisi yoktur. Evsel ve sanayi atıkları arıtılmadan doğrudan Kızılırmak'a deşarj edildiğinden Irmak kirlenmektedir(Foto 30). Kırıkkale Belediyesi, Dünya Bankasından kredi sağlayarak Almanya ile bir arıtma tesisi projesi üzerinde çalışmaktadır. Projeye çevre belediyelerle sanayi tesislerinin de dahil edilmesi beklenmektedir.

3.2.9.2 Enerji Kullanımı

Kırıkkale Şehri, TEK Genel Müdürlüğüne bağlı İç Anadolu Dağıtım Müessesesi'nin sorumluluk alanındadır. Kırıkkale Şehri'nin elektrik ihtiyacının karşılanmasında 3*18 mw gücünde bir termik santral ve Kapulukaya Hidroelektrik Santralının önemli katkısı vardır. Dağıtım, MKE alanı içindeki trafo merkezinden yapılmaktadır.

Kapulukaya Hidroelektrik Santrali ile Barmek-Gama İş ortaklığına sahip 130 MW'lık mobil elektrik santrali Kırıkkale'nin elektrik ihtiyacını karşılamaktadır. Mavi Akım Doğal gaz Boru Hattı ve Yumurtalık-Kırıkkale Petrol Boru Hattı'nın kesiştiği bir yerde bulunan Kırıkkale, enerji yollarının önemli bir kavşak noktasındadır.

Kırıkkale İli'nde toplam elektrik abone sayısı 116.748'dir. Bunların 85.407'si mesken, 11.668'i ticarethane, 56'sı sanayi, 339'u şantiye ve 1283'ü ise tarımsal sulama abonesidir.

Elektrik abone sayısı toplam 116.668'dir. Abonelerin oransal dağılımına bakıldığında mesken sektörü % 73.1 ile ilk sıradadır. İkinci sırada % 9.9 ile ticarethane, % 1,09 ile tarımsal sulama gelmektedir. Sanayi ve şantiye abone sayısının payı çok düşüktür. Oysa elektrik tüketimindeki sektörel payı tam tersi ilk sıradadır. Bunun nedeni elektrik abone sayısının hane(konut,işletme,işyeri,fabrika) miktarı baz alınarak hesaplanmasıdır.

Kırıkkale İli'nde konutlarda tüketilen elektrik enerjisi miktarı 93.238.580 kw/saat, iş yerinde tüketilen elektrik enerjisi miktarı 23.632.994 kw/saat, kamu binalarında tüketilen elektrik enerjisi miktarı 16.515.742 kw/saat, sanayi+tarımsal sulamada tüketilen elektrik enerjisi miktarı 186.593.643 kw/saattir. Kırıkkale İli'nde yıllık kişi başı elektrik enerjisi tüketim miktarı ise 1000 kw-saattir. Bu miktar 2001 yılında 1416 kw-saat olan Türkiye kişi başı yıllık elektrik enerjisi tüketiminden oldukça düşüktür(Türkiye İstatistik Yıllığı-2002, DİE).

Yukarıdaki elektrik enerjisi tüketim değerlerinden görüldüğü gibi tüketimin % 41,5'lik kısmı sanayi+tarımsal sulamada yapılmaktadır. % 12,4'ü işyerinde, % 10,1'i kamu binalarında ve % 34,1'i konutlarda tüketilmektedir. Kalan % 1,9'u ise

ücretsiz dağıtılan elektrik tüketimidir. Sanayideki elektrik tüketimi ilk sıradadır. Bu durumun ortaya çıkmasına Kırıkkale'deki sanayi kuruluşlarının etkisi büyüktür. Sanayiye konut sektörü izlemektedir.

Kırıkkale Şehri'nde elektrik enerjisi dışında evlerde ısınma amaçlı kullanılan kömür ve linyitten de yararlanılmaktadır. Yakın gelecekte şehir yeni ve temiz bir enerji kaynağı olan doğal gaz ile tanışacaktır. Doğalgaz bugün sadece MKE Çelbor Fabrikası'nda kullanılmaktadır. Doğalgazın yaygınlaştırılarak konutlarda kullanılması için gerekli çalışmalar yapılmaktadır. Doğalgaz borularının döşenmesi devam etmektedir. Projenin en kısa sürede bitirilerek Kırıkkale'nin hava kirliliğini azaltacak olan doğal gazın konutlarda da kullanımına başlanması hedeflenmektedir.

3.2.9.3 Haberleşme

Kırıkkale İli, 86.015 abone kapasiteli telefon santralına sahiptir. Mevcut santral, bugün tam kapasite kullanılmamaktadır. Santralın 74.790 adet abonesi vardır. Santral, ayrıca 390 adet katlı ankesöre, 7 adet teleks, 133 adet data abonesine sahiptir.

Kırıkkale İli'nde telefon santrallerinin dijitalleştirilmesi ve şehir içi telefon kablolarının yer altına alınması çalışmaları devam etmektedir. İl genelinde 73 otomatik telefon santrali mevcuttur. Toplam hat kapasitesi 86.015, abone sayısı 74.790, internet abone sayısı 567, radyo-tv verici sayısı 16, ankesörlü telefon sayısı 390 ve smart kartlı ankesör sayısı 91'dir.

Kırıkkale İli'nde günlük yayın yapan 11 adet gazete bulunmaktadır. Günlük yayın yapan gazeteler Kırıkkale, İl, Ayrıntı Manşet, Mavi Dünya ve Bayrak, Yenigün, Gerçek, Sözcü, Yarın ve Pusula Gazeteleridir. Haftalık yayın yapan Zümrüt ve Gündem adlı iki gazete mevcuttur. 6 adet yerel radyo kanalı vardır. İl'de yerel tv kanalı yoktur.

3.2.9.4 Şehirler arası Ulaşım

Kırıkkale Ankara'ya 78 km mesafede ve Ankara Çevre Yolundan da 40 dakikalık mesafededir. Başkent Ankara bölünmüş karayolu ile 43 İle Kırıkkale üzerinden açılmaktadır. TCK'nın verilerine göre kenti günde ortalama 16.000 araç kat etmekte olup bunların % 40'ı ağır vasıta (Çelik-İş Sendikası,2003:555). Bu yoğun araç trafiğinin önemli nedenlerinden biri Kırıkkale'nin başkent Ankara'ya olan yakınlığı ve Ankara Karayolu üzerinde olmasıdır. 2003 yılında 12.2 trilyon TL'lik harcamayla Kırıkkale-Kırşehir Karayolu bölünmüş çift yol haline getirilmiştir. Kırıkkale-Samsun Karayolu ise Balıışeyh İlçesine kadar duble yapılmıştır. Bugün de Karadeniz Bölgesi illerini Orta Anadolu, Ege ve Akdeniz Bölgesi illerine ulaştırmada önemli katkı sağlayacak olan Kırıkkale-Kulu Karayolu yapılmaktadır.

Kırıkkale Şehri'nin şehirler arası karayolları üzerinde bulunmasının sağladığı avantajlar bir noktada Başkent Ankara'nın etkisinden dolayı sınırlanmaktadır. Ankara'nın diğer alanlarda olduğu gibi şehirler arası ulaştırmada da güçlü çekim etkisi, şehirler arası seyahat eden araçların, nakliye ve seyahat firmalarının ve onların yan kuruluşlarının Ankara merkezli toplanmalarına neden olmaktadır. Bu durum Kırıkkale Şehri'nin şehirler arası ulaştırmada transit ulaştırmanın ötesine geçememesine yol açmaktadır.

Kırıkkale İli'ndeki toplam karayolu uzunluğu 1837 km'dir. Bunun 104 km.si bölünmüş yol ve 204 km.si devlet yoludur. 1502 km.si de köy yoludur. İl'de TCDD'ye ait beş istasyon vardır. Demiryolu taşımacılığı MKE ve OAR'ın ürünlerini taşımada önemli rol üstlenmiştir. Irmak varyantı Karadeniz Bölgesi ile bağlantıyı sağlayan önemli bir istasyondur. Çerikli İstasyonundan Çorum ve Yozgat yönüne yapılacak demiryolu bağlantıları ise kara ulaşımını rahatlatarak bir projedir (Kırıkkale Ticaret Odası, 2004 ve www.kirikkale.gov.tr).

3.2.10 Çevre Sorunları

Sürdürülebilir kalkınma için doğal ve ekonomik dengenin iyi korunması gerekir. Bu dengenin korunabilmesi için düzenli olarak bazı rutin ölçümlerin yapılması gerekmektedir. Kırıkkale’de bu ölçümler henüz sağlanamamıştır.

Kırıkkale’nin en önemli sorunlarından biri hava kirliliğidir. Başlıca hava kirletici unsurlar partiküller ve kükürt oksitlerdir(Tablo 31). Taşıtlardan salınan egzoz emisyonları da son yıllarda artmıştır. Kalitesiz, kalorisi düşük ve kükürt oranı yüksek kömür kullanımı ve 376 işyerinin bulunduğu küçük sanayi sitesinde kışın yanık yağ ve lastik yakılmaktadır. Hava kirliliğinin tespiti için yapılan ölçümler düzenli değildir.

Tablo 31: Kırıkkale’deki hava kirleticileri (ton/yıl)

Kirletici Kaynak	CO	SO2	NO2	PM
Motorlu taşıtlar	8.451	2.295	2.483	240
Konutlar	-	1094	239	301
Endüstri	157	890	428	116
Toplam	8608	4279	3150	657

Kaynak: Çelik-İş Sendikası,2003:79

Kırıkkale’de katı atıklar kent merkezine 5 km uzaklıkta, Yuva Mahallesi’nin güneyindeki kuru dere yatağındaki 80 hektarlık alana 1981’den beri dökülmekte olup bu alan kontrolsüzdür. Çöpler bazen müteahhit elemanları tarafından basit ayırma işlemleri yapılarak yakılmaktadır. Bunun sonucunda çöpler yer altı sularını kirliletmekte, rahatsız edici kokulara, metan gazı birikimine neden olabilmektedir. Kırıkkale Belediyesi ve diğer belediyeler kendi atık yönetiminden sorumludur. Fakat tesisin projelendirilmesi için 2002 yılında İller Bankası’na yetki devri yapılmıştır.

Kırıkkale Şehri'ndeki 4 hastanenin tıbbi atıklarının ise sadece Yüksek İhtisas Hastanesinden kaynaklananlar yakma tesisinde yakılmakta, diğerleri çöplüğe gömme yöntemini kullanmaktadır.

Kırıkkale Şehri'nin günlük evsel atık su yükü 40.000 metreküp ve endüstriyel atık su yükü 14.471 metreküptür. Günlük kişi başı 150-180 litrelik su tüketimi vardır. İller Bankası tarafından yapılan Kırıkkale kanalizasyon projesi Kırıkkale, Yahşihan, Bahşılı, Hasandede, Ahılı ve Balışeyh'in tümü için yaklaşık 1.640.000 nüfusa hizmet verecek şekilde yapılmıştır. Kanalizasyon sistemi 1992 yılında tamamlanmıştır. Hasandede, Bahşılı ve Yahşihan İlçelerinin atık sularının da arıtması düşünülen Kırıkkale Merkezi Atık su Arıtma Tesisi için seçilen yerin kamulaştırma çalışmaları tamamlanmıştır.

Kırıkkale Şehir Merkezi ve ilçelerindeki yerleşim alanlarından ve sanayi tesislerinden kaynaklanan atık sular ya Kızılırmak'a veya O'na ulaşan derelere verilmektedir(Foto 24). Bu havza içinde adedi 30 kadar olan sanayi tesislerinden arıtma tesisi olanlar MKE Silah Fabrikası, Tüpraş OAR, AKG Gazbeton, Aygaz ve Totalgaz ile sınırlıdır. Diğerlerinin atık suyu direkt Kızılırmak'a boşaltılmaktadır. Kapulukaya Baraj Gölünden Yahşihan'a kadar 26 km.lik ırmak havzası boyunca hem atık sanayi suları boşaltılmakta hem de bu alanda açılan kuyulardan kente su temin edilmektedir. Irmağa boşaltılan suyu Tarım İl Müdürlüğü yılda 2 kez numune alarak kontrol etmektedir.

Mart 2003'te Kırıkkale Belediyesi Su Fabrikası devreye girmiştir. Burada saatte 4800 metreküp kuyulardan alınan su arıtılarak şebekeye verilmektedir. Fakat yetersiz teknolojik donanıma sahip olduğundan ek yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Suyu istenilen nitelikte arıtamamaktadır. Bu da şebeke suyunun içme suyu olarak pek tercih edilmemesine neden olmaktadır. Halk, içmek için daha çok damacana suyu satın almaktadır.

Önemli bir ulaşım kavşağı olması nedeniyle çok kullanılan bir güzergah olan Kırıkkale geçişi esnasında taşıtlardan salınan kurşun, kadmiyum gibi zararlı maddelerin toprak üzerinde oluşturduğu ağır metal kirliliği söz konusudur.

Kırıkkale’de görsel kirlilik özellikle kent içinde yoğundur. Gereksiz tabela ve işaretler, havadan geçirilmiş elektrik ve telefon kabloları, kimi mahallelerde evsel sıvı atıkların gelişigüzel sokağa dökülmesi, yeterince çöp kutusunun olmaması, halkın duyarsızlığı sonucu yere atılan sigara izmaritleri, kabuklu yemişler ve bakımsız, yıkılmaya yüz tutmuş bahçe duvarları görsel kirliliği yaratan başlıca kaynaklardır(Foto 6,13,16,20,29,44). Gürültü kirliliği de benzer bir sorundur. Motorlu taşıtların gereksiz yere korna çalması, yüksek sesle müzik çalması, hoparlörle satış yapan seyyar satıcılar başlıca gürültü kaynaklarıdır(Çelik-İş Sendikası,2003:59-64).

2002 yılında Kırıkkale Şehri’nde 58.000 su abonesi, 75.000 emlak vergisi mükellefi ve 15.000 çevre-temizlik vergisi mükellefi vardır(Çelik-İş Sendikası,2003:79). Çevre-temizlik vergisi mükelleflerinin su abonesi ve emlak vergisi mükelleflerine göre düşük olması, belediyenin toplaması gereken vergilerin bir kısmını toplayamadığını göstermektedir. Bu durum Kırıkkale Belediyesi’ni gelir kaybına uğratmaktadır. Toplanamayan vergiler toplandığı takdirde belediye hizmetlerinin de artacağı düşünülmelidir.

3.2.11 Şehir’de Asayiş

Kırıkkale’deki trafik kazalarını ve diğer suçları ortaya koymamızın sebebi nüfusla suç miktarlarını karşılaştırarak kentteki asayiş hakkında fikir sahibi olmaktır. Güvenlik insanoğlunun varolduğundan beri temel ihtiyaçları arasındadır. Binlerce insanın toplandığı kentlerde suç oranları da yüksektir. Kent güvenliği bu açıdan çok önemlidir. Güvenliğin sağlanamadığı bir yerde kentler özgür havasını kaybeder. Tarih boyunca da bakıldığında kentleri doğal afetler dışında savaşların, güvensiz ortamların harap ettiği görülür.

Kırıkkale İli trafiğine kayıtlı 11.366 adet otomobil, 513 adet otobüs, 1524 adet minibüs, 1398 adet kamyon, 2081 adet kamyonet ve 6288 adet traktör mevcuttur.

Kırıkkale kent içinde meydana gelen trafik kazaları aşağıdaki gibidir:

Tablo 32: Kırıkkale’de trafik kazaları (2004 yılı)

Yaralamalı Kaza	105 adet
Hasarlı Kaza	435 “
Toplam Kaza Sayısı	540 “
Yaralı Sayısı	134 “
Maddi Hasar(bin TL)	433.865.000
Ceza Yazılan Sürücü Sayısı	457
Kesilen Ceza Miktarı(bin TL)	41.001.5000

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

Tablo 33: Kırıkkale şehri'nde şahsa karşı işlenen suçlar(2004)

Cinayet	28
Cinayete teşebbüs	3
Irza geçme(tecavüz)	8
Meskene Saldırı	17
Kolluk kuvvetlerine mukavemet-darp	38
Diğer devlet memurlarına hakaret-darp	25
6136 sayılı kanuna muhalefet	38
Kız ve kadın kaçırma	29
Darp	324
Yaralama(kasten)	325
Yaralama(kazaen)	12
Kumar	13
Tehdit	61
Hakaret ve Sövme	29
Müstehcen hareketler	16
Irza Tasaddi	1
Evlenme vaadi ile kızlık bozma	1
Rüşvet	1
Fuhuşa teşvik, kadın ticareti	2
Meskun mahalde silah atmak	92
İntihara teşebbüs	27
İntihar	7
Aile fertlerine kötü muamele	51
Şahsa karşı işlenen tasnif dışı suçlar	192
Toplam	1304

Kırıkkale Şehri'nde şahsa karşı işlenen suçlara bakıldığında darp ve kasten yaralamanın en fazla işlenen suçlar olduğunu görürüz. Cinayet, tecavüz ve meskene saldırı da kayda değer orandadır. İntihara teşebbüs, meskun mahalde silah atmak, hakaret-küfür, müstehcen hareketler, şahsa karşı işlenen tasnif dışı suçlar da kabarıktır. Kırıkkale, suç miktarlarına bakıldığında nüfusuna oranla özellikle adi suçlarda fazla suç

üretmektedir. Nüfusunun 200 bini aşmış olmasına rağmen Kırıkkale kendi içinde küçük bir kenttir.

Mala karşı işlenen suçlar da ev-işyeri-oto hırsızlığı, gasp-kapkaç, çevre suçları göze çarpmaktadır.

Diğer yandan gümrük kaçakçılığı, sahte para, silah ve mühimmat kaçakçılığı ve uyuşturucu kaçakçılığı da kabarık suçlar arasındadır. Bu tür suçların fazlalığında Kırıkkale'nin konumu etkilidir. Özellikle uyuşturucu kaçakçılığında ülkemizin doğusundan giren kaçak uyuşturucuların bir kısmının Kırıkkale üzerinden talebin olduğu Ankara ve diğer büyük şehirlere taşındığı gerçektir.

Tablo 34: Mala karşı işlenen suçlar

Ev,işyeri,oto hırsızlığı	230
Hayvan hırsızlığı	7
Kazaen yangın	6
Kasıtlı orman yangını çıkarmak	6
Mala karşı işlenen tasnif dışı suçlar	27
Çevre suçları	22
Gasp	9
Kapkaç	10
Toplam	317

Tablo 35: Kaçakçılık ve devlet güvenliğine yönelik suçlar

Uyuşturucu kaçakçılığı	23
Silah ve mühimmat kaçakçılığı	6
Sahte para	7
Fikir ve sanat eserleri kaçakçılığı	9
Naylon Fatura	1
Kıymetli evrak sahteciliği	4
Gümrük kaçakçılığı	16

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

2004 yılında toplam 1689 suç işlenmiştir. Bunu bir yıla böldüğümüzde Kırıkkale Şehri'nde günde ortalama 4,6 suç işleniyor demektir. Kırıkkale Şehri'nde suç oranlarının yüksek olmasının sebeplerinden biri Kırıkkale'nin çok kozmopolit bir nüfus yapısının ve göç kompozisyonunun olmasıdır. Kırıkkale Şehri, ülkenin her yanından işsiz ve eğitim seviyesi düşük, ağırlıklı olarak genç yaştaki insanların göç ettiği bir şehirdir. Bu durumun suç oranlarının artmasındaki etkisi yadsınamaz. Son yıllarda MKE'de görülen küçülme ve işçi azaltmaların da şehirdeki işsizliği artırıp geçimi zorlaştırdığı ve bu durumun da suç oranlarının artışında etkisi olduğu bir gerçektir.

Bölüm 4: Kırıkkale Şehri'nin Etki Alanı

Kırıkkale Şehri'nin birinci derece sosyal ve ekonomik etki alanı il alanı ile sınırlandırılabilir. Şehrin etkilediği alanlar komşu iller olan batıda Ankara'nın, kuzeyde Çankırı ve Çorum'un, doğuda Yozgat'ın ve güneyde Kırşehir'in etki alanı ile kuşatılarak sınırlanmıştır. Özellikle Ankara'nın etkisi büyüktür. Kırıkkale, il statüsüne yükseldiğinde il alanı etki alanına göre belirlenmiştir.

Ülkenin önemli bir sanayi şehri olan Kırıkkale, Ankara ilinin doğusunda yer alan Sulakyurt, Delice ve Keskin'i etkilemektedir. Kırıkkale'nin doğrudan etkilediği alan 4176 km²'dir(DPT,2001:138). 2000 yılı nüfus sayımına göre söylenecek olunursa Kırıkkale'nin etki altında tuttuğu nüfus 383 508'dir.

Temel ihtiyaçların il içerisinde öncelikli olarak karşılandığı merkez Kırıkkale Şehri'dir. Kırıkkale ilçe ve köylerinden birçok insan çocuklarına daha iyi eğitim imkanı sağlamak için il merkezine gelmektedir. Kırıkkale Üniversitesi'ne Türkiye'nin birçok ilinden öğrenci gelmektedir. Sağlık ihtiyaçları eğer karşılanabiliyorsa Kırıkkale'de karşılanır. Tüm sektörlerde olduğu gibi bir hizmet yetersiz ise o zaman daha donanımlı bir merkeze başvurulur. Sağlık alanında özellikle Ankara'nın etkisi çok güçlüdür.

Ankara'nın etkisinin en çok hissedildiği diğer sektörler ise eğlence-kültürel faaliyetlerdir. Kırıkkale Kenti, sosyal hayat donanımları yönünden zayıftır. Kentte bir tane sinema ve parklar dışında kayda değer bir faaliyet alanı yoktur. Kent halkı da bu ihtiyaçlarını daha çok hafta sonları veya tatillerde Ankara'da karşılamaktadır.

İdari yönden Kırıkkale Şehri'nin etki alanının il alanı olması doğaldır. 1925 yılında idari etki alanı sadece Kırıkköy'ün mülk alanı iken 1929'da bucak statüsüne yükselmesiyle bazı köyleri de içine alarak genişlemiştir. 1944 yılında ilçe statüsüne yükselmesiyle idari etki alanı daha da genişlemiş ve 1989'da il olmasıyla son boyutuna ulaşmıştır.

Savunma sanayi ve Orta Anadolu Rafinerisi'nin burada bulunması nedeniyle stratejik etki alanı Türkiye'nin büyük kısmını etkilemektedir. Kent, sahip olduğu savunma sanayisiyle orduya silah, mühimmat ve çeşitli malzemeler sağlayarak yurt

güvenliğine önemli katkı yapmaktadır. Rafineri de Orta Anadolu'nun petrol ürünleri ihtiyacını karşılamaktadır. Bu alanlarda etki alanı daha geniştir.

Kırıkkale Şehri, il alanında üretilen sanayi mamullerinin yanı sıra tarımsal ve hayvansal ürünlerin de toplanıp dağıtıldığı, pazarlandığı bir yöresel ticaret merkezdir. Kentin özellikle güney kenarlarındaki mahallelerde hala tarım yapılmaktadır(Harita 5). Kırıkkale Kentinin aktif nüfusunda % 2,4'lük kısmın tarım çalışanı olması da bunu göstermektedir. Kentte haftanın birkaç günü kurulan meyve-sebze pazarları bu kapsamda önemli işleve sahip donanımlardır. Kent halkının gıda ihtiyacını karşılarken kırsal kesimin de gelir elde etmesini sağlamaktadırlar. Köylü de kazandığı para ile kentten köyde bulamadığı ürünleri satın alarak ekonomik dönüşümü sağlamaktadır. İşte kent ile kır arasındaki başlıca ekonomik ilişkiyi bu olay oluşturmaktadır.

Şehir'de kurulan pazarlarda sadece Kırıkkale ilinde üretilen tarım ürünleri satılmamaktadır fakat Kırıkkale'de üretilen tarım ürünleri ağırlıklıdır. Bu bakımdan kısaca tarım ürünlerine değinmek faydalı olacaktır. İl aktif nüfusunun % 51,2'sinin çalıştığı tarım sektöründe elverişli toprakların % 10'u sulanabilmektedir. Su sıkıntısı olmayan tek yer Kızılırmak kenarlarıdır. İl alanının % 66,2'si tarıma elverişlidir. En çok üretilen tarım ürünleri sırasıyla buğday, arpa, şeker pancarı ve ayçiçeğidir. Bunların dışında az miktarda da olsa yetiştirilen sebzeler mısır, nohut, mercimek, fasulye, patates, biber, domates, havuç, hıyardır. Meyvelerden ise en çok kavun, karpuz ve üzüm yetiştirilmektedir. Üzümler bir dönem buradaki şarap fabrikalarında tüketilmekteydi. Elma ve armut yetiştirilen diğer meyvelerdir. Hayvansal ürünler olan et, süt, yumurta, bal ve yapağı da üretilerek kent pazarlarında satılmaktadır.

Tablo 36: Kırıkkale ili'nde üretilen başlıca tarım ürünleri(2004)

Buğday	257,584 ton
Arpa	82,150 ton
Şeker Pancarı	65,925 ton
Ayçiçeği	11,720 ton
Kavun	17,782 ton
Karpuz	15,992 ton
Üzüm	9,263 ton

Kaynak: www.kirikkale.gov.tr

Kırıkkale Şehri'nin etki alanını ortaya koyduktan sonra bu etki alanı içindeki hayat standardını ve kalitesini gösteren bazı sosyo-ekonomik verileri belirtelim.

İller ve bölgelerin gelişmişlik sıralaması araştırmasında çok sayıda ilin 1996'ya göre gelişmişlik sıralamasında gerilediği görülmektedir. Toplam 38 il, 1996 yılındaki gelişmişlik sıralamasına göre gerilemiştir. Bir sıra gerileyen il sayısı 16'dır. Bu illerin arasında Kırıkkale İli de vardır. Bu iller genelde ülkenin iç kesimlerinde olan ve geleneksel tarım karakteri gösteren illerdir.

2003 yılı illerin gelişmişlik sıralamasında Kırıkkale 81 il içinde 33. sıradadır. 1996 yılında 32. sırada idi.

Kırıkkale İli, gelişmişlik grupları içinde ise üçüncü derece gelişmiş iller grubundadır. Bu iller genel olarak yüksek gelişme potansiyeline sahip, ekonomik faaliyetlerde tarım sektörünün ön planda olduğu, genelde il ve bölge ölçeğinde üretim yapan sanayi kuruluşlarının bulunduğu ve sosyo-ekonomik göstergelerin ülke ortalamasına yakın olduğu orta derecede gelişmiş illerdir. Son yıllarda sanayinin yöreselleşmesiyle gözlenen önemli gelişmelerin çoğu bu illerde gerçekleşmiştir. Büyük çoğunluğu yeni sanayileşen bu iller hızlı bir gelişme süreci içindedirler.

İç Anadolu illeri olan Nevşehir 34., Kırşehir 42., Niğde 49., Aksaray 56. sıradadır. Komşu iller olan Ankara 2., Yozgat 64., Çorum 46., Kırşehir 42., Konya 26., Eskişehir 6., Karaman 35. Sivas 53. Sıradadır(DPT,2003).

Kırıkkale İli göstergelerinden okullaşma oranında biraz Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Fakat okuma-yazma oranında bu oran Türkiye'yi geçmiştir.

Sağlık göstergelerinin hemen hepsinde Türkiye ortalamalarının gerisindedir. Bebek ölüm oranlarında Türkiye'den daha iyi durumdadır.

Kırıkkale İli'nin hane büyüklüğü ve doğurganlık hızı Türkiye'nin az gerisindedir. Dışarıya göç veren bir İle dönüşmesi bunun nedenidir. Oysa kentleşme hızı artmakta olup Türkiye ortalamasının epeyce üzerindedir(Tablo 37).

Tablo 37: Kırıkkale ili'ne ait sosyo ekonomik göstergeler (2000)

	<u>Kırıkkale</u>		<u>İç Anadolu</u>
<u>Türkiye</u>			
Nüfus	383 508	11 608 868	67 803 927
Şehirleşme (%)	74,39	69,25	64,90
Yıllık nüfus artışı (‰)	9,04	15,7	18,29
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	85	63	88
Doğurganlık hızı (adet)	2,39	2,54	2,53
Ortalama Hane halkı büyüklüğü	4,87	4,42	4,50
Tarım işgücü(%)	51,22	46,81	43,38
Sanayi (%)	10,41	10,55	13,35
Ticaret (%)	7,16	8,90	9,67
Ücretli çalışanlar (%)	41,84	45,07	43,52
Okur yazar oranı(%)	89,12	90,12	87,30
Okur yazar kadın nüfus/top.kadın	82,85	84,96	80,62
Üniv. Bitirenler/22+nüfus	6,05	10,31	8,42
İlkokul okullaşma(%)	78,80	92,95	98,01
Liseler okullaşma(%)	39,57	41,8	36,92
Mesleki-teknik okullaşma(%)	19,52	21,62	20,49
Bebek ölüm oranı (‰)	34	41,77	43
Onbin kişiye düşen hekim adedi	11,60	17,22	12,70
Onbin kişiye düşen diş hekimi	1,10	2,86	2,22
Onbin kişiye düşen eczane	1,54	3,12	2,94
Onbin kişiye düşen hasta yatağı	15,91	26,29	23,04

Kaynak: DPT, İllerin Gelişmişlik Sıralaması, 2003

Tablo 38'e bakıldığında Kırıkkale'de şehirleşmenin giderek arttığını, köy nüfusunun azaldığını, il içindeki ilçe merkezlerine, il merkezine ve il dışına göçün yaşandığını görebiliriz. 1990-2000 döneminde Kırıkkale İli'nde toplam nüfus % 9,04 oranında artarken, köy nüfusu % 8,55 azalmıştır. Oysa şehir nüfusu % 15,89 oranında artmıştır. Kır nüfusundaki azalmanın en önemli nedeni, il içerisinde köylerden kasabalara, ilçe merkezlerine ve il merkezine doğru yaşanan göçtür.

Tablo 38: 1990-2000 dönemi kırıkale ili nüfusundaki artış

<u>1990 nüfusu</u>	<u>2000 nüfusu</u>	<u>K.Kale'de artış(%)</u>	<u>Türkiye'deki artış(%)</u>
Toplam- 350360	383508	9,04	18,34
Şehir- 243378	285294	15,89	27,04
Köy - 106982	98214	- 8,55	3,95

Kaynak: DPT İllerin Gelişmişlik Sıralaması,2003

Kamu yatırım harcamalarında dikkat çeken nokta 1999 yılından 2000 yılına geçişte yaşanan iki kattan fazla artış ile 2000 yılından 2001'e geçişte görülen iki buçuk katlık artıştır. Bu artış kurulmakta olan Kırıkkale ve Keskin Organize Sanayi Bölgelerine, altyapıya ve karayolu yenilemelerine yapılan yatırımlardır. Kırıkkale'nin kalkınmada öncelikli iller arasında olması sonucu yapılan teşvikleri de bunlara ekleyebiliriz(Tablo 39).

Tablo 39: Kamu yatırım harcamaları (milyon TL)

Yıl	Miktar
1990	94 972
1991	289 323
1992	310 931
1993	330 447
1994	64 874
1995	556 123
1996	2 880 790
1997	3 931 000
1998	3 895 018
1999	6 341 547
2000	13 278 300
2001	33 452 000
1990-2000	314 309 353

Kaynak: DPT İllerin Gelişmişlik Sıralaması,2003

Tablo 40: Gayri safi yurt içi hasıla(cari YTL)

Yıl	Kırıkkale	Türkiye	Kırıkkale/Türkiye
1990	2 491 981	39306000	6,3
1991	3599837	63011600	5,7
1992	6104018	1 093 000000	0,5
1993	11717816	1 981867000	0,5
1994	23829 167	3 868 000 000	0,6
1995	49729118	7 762 456 076	0,6
1996	100 695 517	14 772 110 000	0,6
1997	183 267 654	28 835 000 000	0,6
1998	287 076 048	52 224 000 000	0,5
1999	557 737 815	77 415 272 307	0,7
2000	820 575 766	124 583 458 000	6,5

Kaynak: DPT İllerin Gelişmişlik Sıralaması,2003

Kırıkkale'nin GSYİH'sının Türkiye'deki payına baktığımızda 1991'de % 5,7'den 1992'de % 0,5'e düştüğü görülür. Bu düşüşte MKE'deki küçülmenin ve Irak Körfez Savaşı'nın etkili olduğu söylenebilir. 2000 yılına kadar aynı oranlarda gelen GSYİH, bu yılda dokuz kat artmıştır. Kırıkkale'nin değişen hükümetle kalkınmada öncelikli iller kapsamına alınması ve duble yol yapımına başlanması bu artışı sağlamıştır(Tablo 40).

Kırıkkale Şehri'nin içinde bulunduğu Kırıkkale Merkez İlçesi, Türkiye'deki 872 ilçe içerisinde gelişmişlik açısından 42. Sırada ve 2. Derece gelişmişlik grubunda yer almaktadır. Oysa Kırıkkale İli'nin diğer ilçelerine baktığımızda onların çok daha gerilerde olduklarını görürüz(Tablo 41).

Tablo 41: Kırıkkale merkez ilçesi'nin gelişmişlik sıralaması

İlçe	872 İlçe İçindeki Sıralaması	Gelişmişlik Grubu
Kırıkkale Merkez İlçe	42.	2.
Yahşihan	221.	3.
Karakeçili	237.	3.
Bahşılı	293.	3.
Keskin	542.	4.
Delice	570.	4.
Çelebi	651.	4.
Balışeyh	653.	4.
Sulakyurt	719.	5.

Kaynak:DPT - İlçelere Ait Göstergeler,2004

Tablo 42: Kırıkkale merkez ilçesi'ne ait sosyo-ekonomik göstergeler(2000)

Merkez ilçe nüfusu	225 005
Şehirleşme oranı	% 91,14
Nüfus artış hızı	%o 7,67
Nüfus yoğunluğu	721 kişi/km2
Nüfus bağımlılık oranı	% 54,4
Ortalama hane halkı büyüklüğü	4,29 Kişi
Tarım aktif nüfusu	% 21,17
Sanayi aktif nüfusu	% 18,45
Hizmet aktif nüfusu	% 60,39
İşsizlik oranı	% 16,91
Okur yazar oranı	% 91,3
Bebek ölüm oranı	%o 33,77
Kişi başı gelir	335,6
YTL	
Vergi gelirlerinin ülkedeki payı	% 0,16
Tarımsal üretimin ülkedeki payı	% 0,05

Kaynak: İlçelere Ait Göstergeler, DPT - 2004

Kırıkkale merkez ilçe Türkiye çapındaki 872 ilçe içinde gelişmişlik sıralamasında 42.sırada ve 2. derece gelişmiş ilçeler grubundadır. Bu bakımdan Kırıkkale'nin diğer ilçelerine büyük fark atmıştır. Şehirleşme oranlarına göre ise büyük şehir belediyelerinin alanları içindeki ilçeler hariç tutulduğunda Türkiye'de 12. sıradadır.

Kırıkkale merkez ilçedeki nüfus artış oranı binde 7 iken İl'in nüfus artış oranı binde 9'dur. Son yıllarda merkez ilçeye olan göçün azalması bunda etkindir.

Okur yazarlık oranında % 2'lik bir farkla merkez ilçe, İl'den öndedir.

Kişi başı gelirden de İl merkezi 3,35 milyar TL iken İl'in kişi başı yıllık geliri 2,14 milyar TL'de kalmıştır. İl merkezindeki sanayi kuruluşları ve pazarın daha büyük olması bunun sebepleridir(Tablo 41).

Kırıkkale İl Merkezi'nde aktif nüfusun % 21,7'sinin tarım sektöründe çalışmaktadır. Yani Kırıkkale Şehri aktif nüfusunun 1/5'i tarım sektöründe, şehrin güneyindeki tarım alanlarında çalışmaktadır. Geri kalan kısım tarım dışı alanda çalışmaktayken, il bazında ise tarımda çalışanlar % 51'dir.

İl Merkezi'ndeki hane büyüklüğü ortalama 4,2 iken İl'de 4,8'dir. Kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık hızının sonucudur. Bu durum şehirleşmenin İl merkezinde % 91 oranında iken, İl bütününde % 74,3 oranında kalmasından kaynaklanmaktadır. Şehirleşmenin yükseldiği yerde bebek ölümleri azalır, altyapı değerleri yükselir, enerji tüketimi artar, doğurganlık ve hane büyüklüğü azalır çünkü kadının rolü iş yaşamında değişir, sosyal hayat değişir, aktif nüfusun sektörel dağılımı değişir, okur yazarlık artar, kişi başı gelir artar. Yukarıdaki değerlerin il ve il merkezi arasındaki farklılığından bu tablo görülmektedir(Tablo 42).

BÖLÜM 5: Kırıkkale’de Şehir İçi Arazi Kullanımı

Kırıkkale Şehri, kuzeybatı - güneydoğu yönünde uzanan Ankara-Samsun Karayolu’nun güneyi boyunca uzanmaktadır. Şehir, 1970’li yıllarda yeni konutların yapılmasıyla söz konusu karayolunun kuzeyine doğru yayılmıştır. Batıda Kızılırmak’a kadar dayanan konutlar, güneyde MKE Fabrikaları tarafından sınırlanmıştır. Son yıllarda Şehrin kuzeydoğusunda toplu konut alanları gelişmiştir. Yeni yapılan çevre yolu da Şehrin kuzey ve doğuya doğru yayılmasını teşvik etmektedir. Bu bölümde şehir içi arazi kullanımı, sektörlere ve mahallelere göre incelenmiştir.

Kırıkkale Şehri, bugün 25 mahalleden oluşmaktadır. Kırıkkale’yi oluşturan mahallelerin fonksiyonları farklılık göstermektedir. Hüseyin Kahya, Ovacık ve Yeni doğan Mahalleleri ticaretin yoğun olduğu merkezi iş alanını oluşturmaktadırlar. Bu mahallelerin hemen yanındaki kentin ilk mahallesi olan Fabrikalar Mahallesi bulunmaktadır. Burada bugün bir kısmı kullanılmamakta olan MKE’ye ait lojmanlar ve işçi evleri vardır. Cumhuriyet Meydanı ve etrafındaki Valilik, Emniyet Müdürlüğü, Milli Eğitim İl Müdürlüğü, İl Özel İdaresi, Mesleki ve Teknik Okullar, Telecom, Adliye gibi resmi ve idari kurumlar bu mahallenin idari fonksiyonunun ağırlık kazanmasına neden olmuştur.

Yenimahalle, Çalılıöz, Bağlarbaşı, Etiler, Selim Özer, Sanayi, Karşıyaka ve Bahçelievler mahalleleri düşük ve orta yoğunluklu konut alanlarıdır. Osman Gazi ve Kaletpe mahalleleri toplu konut alanlarının son yıllarda geliştiği kentin kuzeyindeki orta yoğunluklu konut alanlarıdır. Kırıkkale’nin doğu- kuzeydoğusundaki Kimeski mahallesi ise bahçe kent modelinde düşük yoğunluklu konut alanlarından oluşmaktadır(Harita 5 ve 7).

Sanayi mahallesi, küçük sanayi sitesinin yer aldığı düşük yoğunluklu konut alanıdır. Akşemseddin, Gündoğdu, Fatih ve Yuva mahalleleri ise özellikle 1985 sonrası gelişen gecekondulaşmanın yoğun olduğu düşük yoğunluklu konut alanıdır(Özcan, 2000:42-43).

Yeni yapılmış olan Ankara- Samsun Karayolunun hemen güneyindeki Kırıkkale Şehri, Kızılırmak vadi tabanından kuzeye doğru yükselen bir yamaç üzerinde

gelişmiştir. Kent, Ova'nın yamaçtan ayrıldığı nokta olan Çoruhözü Deresi kenarında kurulan MKE fabrikalarının hemen kuzeyinde kurulmuştur. MKE fabrikaları Kırıkkale'yi güneyden, güneybatıdan ve batıdan çevrelemektedir. Kuzeyinden Ankara-Samsun Karayolu geçmektedir ve son yıllarda bu kısma toplu konutlar, biraz daha kuzeydoğusuna doğru ise dubleks villalar, siteler şeklinde konutlar yapılmaktadır(Foto 4 ve 5). Kent, güney ve güneydoğudan Karşıyaka, Selim Özer, Yuva ve Fatih mahalleleri ile Dinek Dağına doğru genişlemeye devam etmektedir. Bu kısımlar gecekondulaşma tipinde gelişen mahallelerdir. Kırıkkale, doğuya doğru da hızla gelişmektedir. Çoruhözü Deresi ve Samsun Yolu boyunca bu gelişme yoğunudur. Kent, batıdan Kızılırmak, Yahşihan İlçesi, Ankara- Kayseri Yolu ve kısmen MKE fabrikaları tarafından kuşatılmıştır. Bu yöne doğru da gelişme vardır. Fakat daha sınırlıdır. Ankara Yolu üzerinde kentin 10 km kadar batı-kuzeybatısında I. Organize Sanayi Bölgesi ve Kırıkkale Üniversitesi bulunmaktadır. Yine 10 km kadar güneybatısında Tüpraş Orta Anadolu Petrol Rafinerisi vardır. Bu unsurlar belediye mücavir alanının dışındadırlar.

Şehrin ana ulaşım ağları kuzeyde uzanan Ankara-Samsun Karayolu, batıdaki Ankara-Kayseri Karayolu ve kent içinde ise Millet Caddesi, Hürriyet Caddesi ile Zafer Caddesi'dir. Bu caddeler merkezi iş alanı içinde kalmış olan kentin en eski caddeleridir. Alparslan Pehlivanlı, Karacalı ve Zümrütkale Caddesi ise konut alanlarına hizmet veren diğer kent içi anayollardır. Karayolları dışında Ankara-Kayseri- Erzurum demiryolu hattı doğu-batı doğrultusunda kenti güneyden kat etmektedir(Özcan,2000:43).

Kırıkkale'deki büyük sağlık tesisleri kentin kenarlarında yoğunlaşmış olup, sağlık ocakları ve dispanserler mahalle aralarına dağılmıştır. Kırıkkale Devlet Hastanesi ve SSK Hastanesi Fabrikalar Mahallesiindeki Atatepe'de yoğunlaşmıştır. Kırıkkale Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi de buradadır. Yüksek İhtisas Hastanesi ise kentin Ankara Yolu tarafındaki girişindedir. Eğitim kurumlarından mesleki ve düz liseler kent merkezinin hemen çevresinde yoğunlaşmışken, ilkokullar ise mahallelere dağılmıştır. Kentin 8 km kadar batısında Kırıkkale Üniversitesi yer almaktadır.

İdari binalar ile kamu kurumlarının (postane, emniyet, il müdürlükleri, valilik, adliye v.b..) tamamına yakını kent merkezinde toplanmıştır. Köy Hizmetleri, DSİ, Karayolları Bölge Şefliği gibi geniş alan kullanan kurumlar ise Ankara-Samsun Karayolu boyunca sıralanmıştır(Özcan,2000:44).

Şehir, güneyden ve güneydoğudan tarım alanları ile çevrelenmiştir.

Konut alanları ilk olarak 1925 yılında yapımı başlayan MKE fabrikalarındaki işçilere yatacak yer temini için bugünkü Fabrikalar Mahallesi'nde yapılan lojmanlarla oluşmuştur. Hızla artan fabrikalar ve buna paralel olarak işçi sayısı beraberinde hızlı bir yığılma şeklinde gelişen göçü ve gecekondulaşmayı getirmiştir. Kırıkkale kuzeye, doğuya, güneybatıya ve batıya doğru gelişmiştir. 1945 yılında 8 mahalle iken 1995 yılında 25 mahalleye ulaşmıştır. 1970 yılında Kırıkköy ile birleşerek Ankara-Samsun Karayolunu aşmıştır. 1980'lerin sonlarından itibaren kentin kuzeyindeki Kimeski ve Kaletepe Mahalleleri'nde toplu konut alanları gelişmiştir. Bu kapsamda 1982'de Kimeski Evleri ve Kaletepe Gecekondu Önleme Bölgesi ve 1990 yılında ise Osman Gazi Toplu Konut Alanı oluşturulmuştur. Bugün merkezi iş alanı çevresindeki konutlar “yüksek ve orta yoğunluklu konut+ticaret alanı” özelliğindedirler. Bu kesim çevresinde ise henüz doymamış düşük ve orta yoğunluklu konut alanları vardır. Yenidoğan, Hüseyin Kahya, Fabrikalar ve Ovacık Mahalleleri merkezi iş alanı iken Tepebaşı, Yaylacık, Güzeltepe ve Gürler mahalleleri yüksek yoğunluklu; Kurtuluş, Çalılıöz, Yenimahalle, Bağlarbaşı, Kaletepe, Bahçelievler orta yoğunluklu; Selim Özer, Sanayi, Karşıyaka, Etiler mahalleleri düşük yoğunluklu konut alanlarıdır. Kimeski, Fatih, Osman Gazi, Akşemseddin, Gündoğdu, Yuva ve Kızılırmak mahalleleri ise gelişmekte olan konut alanlarıdır(Özcan,2000:54).

Kırıkkale kenti için ilk kez 1954'te sadece çarşı kesimini kapsayan bir imar planı hazırlanmış ancak geçerliliği sağlanamamıştır. 1964 yılında başka bir plan hazırlanarak ilk resmi plan olarak kabul edilmiştir. 1972 yılında bu plan geliştirilmiş ve kenar mahalleleri de kapsayan ilave imar planı yapılmıştır. Kırıkkale kenti hızlı göçün etkisiyle nüfus patlamasına maruz kalmış ve bugüne kadar imar planlarına uymadan gelişmiştir(Güven,1992:88).

Kırıkkale'nin bulunduğu bölgede büyük sanayi kuruluşları tesis edilirken kentin gelişmesi hiç dikkate alınmamıştır. Yeni bir yerleşmenin oluştuğu ve planlanmasının baştan ele alındığı takdirde daha kolay olacağı düşünülseydi bugünkü dağınık ve plansız manzara ortaya çıkmayacaktı.

Kırıkkale Şehri'ne ilk yerleşenler sanayi işçileridir. Arazi geniş ve arsa almak kolay olduğundan ilk gelen işçiler merkeze en yakın kesimde iki oda, salon ve mutfaktan oluşan evler inşa etmeye başladılar. Evler bahçeli ve kerpiçtendi, basitti ama gecekondular karakterinde değildi. Gecekondular tipindeki evler 1980'lerin ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tip evler bugün kenar mahallelerde vardır.

Uzun süre farklı ev tipi gelişmemiştir. Arazinin geniş olması dağınık konutların yapılmasına, yerleşmenin dağılmasına neden olmuştur. Bu dönemde halk köyden getirdiği hayvanıyla köy hayatı sürmeye devam etmiştir. 1950'lerden sonra apartman hayatı başlamıştır. Kent büyümüş merkez giderek değerlenmiştir. Ticari kesimin genişlemesi konut kooperatifi kurmaları, Almanya'da çalışanların konuta yatırım yapmaları apartman yapımını hızlandırmıştır. Merkezdeki işçi evlerinin bir kısmı yüksek fiyata alınıp yerine çok katlı binalar yapılmıştır. Bugün kent dokusu içinde dört tip yapılaşma görünmektedir: apartmanlar, 1-2 katlı bahçeli veya bahçesiz yapılar, kooperatif evleri ve gecekondulardır. Bunlara son yıllarda kentin kuzey-kuzeydoğusunda görülen modern siteler ve dubleks villalar eklenmiştir(Foto 6).

Şehir Merkezi'nde daha çok 4-5 katlı apartmanlar görülmektedir. 1-2 katlı konutlardan merkezde bulunanlar daha çok bahçesiz, çevreye yayılmış olanlar ise bahçelidir. Kooperatif evlerinin bir kısmı belediye tarafından yaptırılmışken bir kısmı da özel kooperatiflerce yaptırılmıştır.

Gecekondular daha çok batıda Kızılırmak Mahallesi, kuzeyde ve doğuda Kimeski, Akşemseddin, Yuva, Selim Özer, Osman Gazi ve Fatih Mahallelerindedir. Bunlar gün geçtikçe yıkılarak yerlerini apartmanlara bırakmaktadır ama yine de özellikle doğu-güneydoğu kenarlarda yoğunlardır.

Tüpraş OAR lojmanlarının aksine kent içinde kaldığı için MKE Lojmanları Kırıkkale ile eski bir bağa sahiptir. Kuruma ait bin adet lojmanın bir kısmı tek katlı ve bahçeli, bir kısmı ise 4-5 katlı bloklar şeklindedir. Bu lojmanlarda ilk kalanlar kurumun idarecileri, teknisyenleri ve işçileri olduğu için kentte bir tabakalaşma görülmemiştir.

Ancak sonraki yıllarda merkez mahalleler değer kazanmış, buralara işçiler, bürokratlar ve zengin kesim yerleşmeye başlamış, düşük gelir grubu kenar mahallelere kaymıştır. Kenar mahallelerde daha çok esnaf, işçi, emekliler oturmaktadır(Güven,1992:97-105).

Şehrin kuzeyi konut, güneyi sanayi alanı olarak gelişmiştir. Son yıllarda konut alanları sanayi çevresine kadar inmiştir. Örneğin kentin doğusundaki küçük sanayi sitesi 1-2 katlı bahçeli konut bölgesinin içinde kalmıştır. Tarım alanları ise kentin etrafında yer almakta fakat kent dokusuyla iç içe bulunmaktadır(Foto 28).

Ticaret alanları, kentin merkezi kısmında yer alır. Merkezi iş alanı olan bu bölgede finans kurumları, gıda ve giyim mağazaları, kuyumcular, bankalar, lokantalar, eczaneler, kırtasiyeler gibi sektörler yoğunlaşmıştır. Sektörel olarak belli bir uzmanlaşma görülmemekle birlikte bankalar Cumhuriyet Caddesinde, kuyumcular Zafer Caddesinde, giyim mağazaları Hüseyin Kahya Parkı çevresinde ve gıda toptancıları Menderes caddesinde yoğunlaşmıştır.

Toptan ticaret alanı olarak kullanılan toptancı hali kentin kuzeyinde Ankara-Samsun Karayolu üzerindeki Nokta Mevkii'nde yer almaktadır. Kentin en önemli pazarı ise cumartesi günleri Çalılıöz Mahallesinde kurulan ve halkın büyük ilgi gösterdiği Cumartesi Pazarı'dır. Bunun dışında Hüseyin Kahya Mahallesinde çarşamba pazarı ve Gürler Mahallesinde Perşembe pazarı kurulmaktadır.

Sanayi kuruluşları kentin her yanına dağılmış olmakla beraber ağırlıklı olarak güney ve batısındadırlar. Kırıkkale'nin 8 km batısında I. Organize Sanayi Bölgesi, 8 km güneybatısında Orta Anadolu Rafinerisi, 10 km kadar güneyinde Ankara-Kayseri Karayolu üzerine kurulma çalışmaları devam eden II. Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Doğuda Ankara-Samsun Karayolu üzerinde ise ağırlıklı olarak otomotiv yan sanayi ve orman ürünleri sanayinin geliştiği "Küçük Sanayi Sitesi" bulunmaktadır. Bunlar dışında kentin çeşitli yerlerine dağılmış yem-gıda, taş-toprağa dayalı sanayi, dokuma sanayi gibi farklı alanlarda üretim yapan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları vardır.

Kültürel alanlar ise kentte azdır. Bir halk kütüphanesi, bir tiyatro salonu, kültür merkezi, bir sinema ve halk eğitim merkezi bulunmaktadır. Bunlar kentin merkezi kesiminde yer almaktadırlar.

Askeri alanlar ise kentin kuzeybatısında bulunan İl Jandarma Alay Komutanlığı, askerlik şubesi ve İl Jandarma Karakolundan oluşmaktadır.

Dini özellikteki alanlar camilerden oluşmakta olup kentin her yanına dağılmış durumdadırlar.

Yeşil alanlara dahil edilen mezarlıklar ise dört tanedir. Kuzeyde Kırıkköy mezarlığı, batıda Yahşihan mezarlığı ve güneyde Yuva mezarlığının yanı sıra Kızılırmak mahallesinde bir de şehitlik vardır.

Şehrin katı atıklarının toplandığı çöp toplama alanı ise Kırıkkale'nin 2 km kadar güneydoğusunda Ahılı Tepe'nin hemen güneyinde yer almaktadır.

Şehrin, kültürel alanlarda olduğu gibi yeşil alan-park yetersizliği de vardır. Aslında birçok park, çocuk oyun alanı, çay bahçesi ve mesire yeri mevcuttur fakat bakımları tam yapılmadığı için nitelikli alanlar değildirler. Birçoğu sadece çay bahçesinden ibarettir. Yeşil alan ve parklar daha çok kentin batı tarafında yer almaktadırlar. Bu konuya ileriki bölümlerde detaylı olarak değinileceğinden bu kısımda pek ayrıntı verilmemiştir.

Şehir'de spor alanı olarak bir kapalı spor salonu, iki tane futbol stadyumu ve MKE'ye ait yüzme havuzu ile mini golf sahası bulunmaktadır. Stadyumlardan biri merkezi iş alanının batısında, biri Kaletepe'nin hemen batı yanındadır. Kapalı spor salonu ise kentin doğusunda Millet Caddesi üzerindedir. Bu tesislerin tamamı demiryolu hattına yakındır(Özcan,2000:51).

Tablo 43: Yeşil alanların büyüklüğü (hektar)

Park+çocuk bahçesi	13.5
Spor Tesisi	7.9
Mezarlık	8.3
Diğer	15.7
Toplam	45.4
Kişi başı yeşil alan (metrekare)	2.2

Kaynak: Özcan,2000:52

Arazi kullanımının sektörel dağılımına bakıldığında konut alanları % 70 ile ilk sırada, ulaşım ağı % 13,5 ile ikinci sırada, sanayi % 7,2 ile üçüncü sıradadır. Yeşil alanlar ve eğitim kurumları bunları izlemektedir. Diğer kullanımlar ise % 1'den az bir paya sahiptir(Tablo 44).

Tablo 44: Kırıkkale şehri'nde arazi kullanımının sektörel dağılımı (%)

Konut Alanları	70
Ulaşım Ağı	13,5
Sanayi Alanları	7,2
Yeşil Alan-Park	7
Eğitim Alanı	2
Resmi Kurum	0,6
Sağlık Alanı	0,4
Dini Kurum	0,3
Askeri Alan	0,3
Kültürel Alanlar	0,3
Orman Alanları	0,3

Kaynak: Özcan,2000:56

BÖLÜM 6: Kırıkkale Şehri'nin Gelişimi İçin Hazırlanmış Projeler

Kırıkkale Şehri'nin bugün birçok altyapı ve üst yapı sorunu vardır. Sorunların çözümü için gerek resmi kurumlar, gerekse sivil toplum örgütleri projeler hazırlamakta, sempozyumlar düzenlemektedirler. Bu çalışmaların en kapsamlısı 2003 yılında düzenlenen "21. Yüzyıl'da Kırıkkale Sempozyumu"dur. Sempozyum'da bugün uygulamaya konulmuş bazı projeler önerildiği gibi, henüz kağıt üzerinde bulunan birçok proje önerilmiştir. Önerilen projeler, ağırlıklı olarak ulaşım, enerji, çevre, su arıtımı gibi alt yapı sorunlarının çözümüne yöneliktir. Bunların yanında turizm, kültür, park ve yeşil alanlar, ticaret alanlarına yönelik projeler de önerilmiştir. Bir kısmı tamamlanmak üzeredir. Söz konusu projeleri Kırıkkale Valiliği Kalkınma Projeleri, Kırıkkale Belediyesi Projeleri ve Sivil toplum örgütlerinin önerdiği projeler olarak üç bölümde inceleyebiliriz.

6.1 Kırıkkale Valiliği Tarafından Hazırlanmış Projeler

Kırıkkale Valiliği tarafından önerilen projeler, ağırlıklı olarak Kırıkkale ekonomisini geliştirmeye yöneliktir. Valiliğin projelerinden biri, MKE Kurumu tesislerinde kapasite kullanımı düşürülünce kullanım dışı kalan atıl tesis ve tezgahların, Kurum yöneticileri ile özel sektör temsilcileri arasında anlaşma sağlanarak ekonomiye kazandırılmasıdır. Bu amaçla Valiliğin 28 temmuz, 18 eylül ve 3 ekim 2003 tarihlerinde düzenlenen kent konseyi toplantılarında konuyla ilgilenenlere ve il içinden il dışından gelen ilgili kurum ve özel sektör temsilcileriyle görüşülmüştür. MKE yetkilileri atıl tezgahların kiralarak işletilmesi konusunda katılımcıları bilgilendirmişlerdir.

Valiliğin bir diğer projesi, Kırıkkale I. Organize Sanayi Bölgesi'ne yatırımcı çekilmesidir. İstihdam imkanlarının artırılarak işsizliğin önlenmesi, dışa göçün azaltılması için her türlü altyapısı hazır olan I.OSB'ye yatırımcı çekilmesi kararlaştırılmıştır. Valilikçe oluşturulan kent konseyince yapılan toplantılar sonunda 74 parsel arazi bulunan I.OSB'de 68 parsel açılmış, 8 olan tesis sayısı 12'ye çıkmıştır. Bu proje ile aynı çerçevede ele alınan "Yatırım Danışma- Girişimci Geliştirme

Merkezi ve Tek Masa İş Kurulu Kurulması” projesi yürürlüktedir. Proje, küçük ve orta ölçekli işletmeler için gerekli bilgilere hızlı ulaşılması, iyi organize edilmesi ve bürokratik işlemlerin düzenlenmesini ve girişimcilik eğitimi verilerek onların bilinçli yatırım yapmalarını kapsamaktadır. Girişimcilik geliştirme projesi, Avrupa Birliği Aktif İşgücü Programı çerçevesinde 265.000 euro’luk hibe alınarak başlatılmıştır.

Kırıkkale Şehri, hükümetin acil eylem planı kapsamındaki toplu konut açığı bulunan iller arasındadır. Bu kapsamda halkın kira öder gibi ev sahibi olma yönünde çalışmalar başlatılmıştır. Valilik öncülüğünde, sivil toplum ve kamu kurumları ile işbirliği yapılarak konut yapımına uygun hazine, kamu ve belediye arazileri TOKİ Başkanlığına bildirilmiştir. İl merkezinde yeterli büyüklükte uygun arazi bulunmaması nedeniyle merkez-Yahşihan sınırlarında 3000’e yakın yeni konut yapımı planlanmaktadır. Konutlar tamamlandığı zaman öncelik eş, çocuklar ve kendi üzerine gayrimenkulu bulunmayanlardan başlayarak kamu bankaları aracılığıyla satışları yapılacaktır.

Kırıkkale Valiliği tarafından yerel sorunların çözümüne yönelik çalışmalara sivil toplumun, üniversitenin, sanayicilerin, tüccarın ve yerel-merkezi yönetimin katılımının sağlanması, tarafların işbirliği yapması amacıyla kent konseyi kurulmuştur. Kırıkkale’nin sosyo-ekonomik kalkınmasına yönelik olarak 11 sektörde çalıştay oluşturularak 2003 yılında “21. Yüzyılın Başında Kırıkkale Sempozyumu”nu gerçekleştirmiştir. Sempozyumda akademisyenler, yerel ve merkezi idare üyeleri ve sivil toplum yetkilileri Kırıkkale’nin sorunlarına yönelik çeşitli konularda bildirimler ve projeler sunmuşlardır.

Sempozyumun yanında Kırıkkale’ye yeni açılımlar sağlayacak, proje üretebilme yeteneğini artıracak ve bilimsel araştırmayı teşvik edecek “Özgün Fikir, Sanat, Ürün ve Eser Geliştirme Proje Yarışması” düzenlenmiştir.

Kırıkkale Şehri’nin gelecekte en önemli rekreasyon ve spor alanı olması hedeflenen Kızılırmak Yeşil Vadi Projesi, Prof. Dr. Selami Sözer tarafından geliştirilmiş ve mart 1994’te Kırıkkale Valiliği Çevre Koruma Vakfı Başkanlığı’na önerilmiştir. Projenin yürütücüleri Valilik ve Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü’dür.

Kırıkkale'nin rekreasyon ve turizmini canlandırmayı amaçlayan proje, Kapulukaya Barajından Kırıkkale-Ankara Yolu Irmak Köprüsüne kadarki 20 km uzunlukta ve 4 km genişlikteki vadi alanını kapsamaktadır. Belirlenmiş alanda koruma-kullanma dengesinin sağlanarak sosyo-ekonomik gelişiminin sağlayacak mekansal düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir. Gerçekleştirildiği takdirde Türkiye'nin en büyük yeşil alan-rekreasyon projelerinden biri olacaktır. Su sporlarının, piknik alanları, çocuk oyun yerleri, restoranların, hayvanat bahçesi, tropik bahçe, kongre salonu, eko turizm uygulamalarının yer alacağı önemli bir maliyet gerektiren projenin gerçekleştirilmesi biraz zaman alacaktır(www.kirikkale.gov.tr).

6.2 Kırıkkale Belediyesi Tarafından Hazırlanmış Projeler

Kırıkkale Belediyesi'nin önerdiği projeler, Şehrin alt yapı ve üst yapı eksiklerini gidermeye yönelik projelerdir. Projelerin bir kısmı uygulama aşamasında iken, bir kısmı ise tamamlanmak üzeredir. Bu projeler tamamlandığı zaman Kırıkkale, bir şehirde olması gereken donanımlara kavuşmuş olacaktır.

Kırıkkale'nin en büyük ihtiyaçlarından olan kapalı pazar yerleri projesi, pazar esnafının ve halkın yağışlı havalardaki olumsuz koşulları yaşamasına engel olacaktır. Kentin üç yerinde yapılacak olan pazar yerlerinin projeleri bitmiş olup ikisinin de ihaleleri yapılmıştır. 10 bin metrekarelik Cumartesi Pazarı ve 5 bin metrekarelik Bahçelievler Pazar Yerinin ihalesi yapılmıştır. 4 bin metrekarelik Karşıyaka Pazar Yerinin ise ihalesi henüz yapılmamıştır.

Kırıkkale Şehri içinde esaslı bir park yerinin olmaması büyük bir eksikliklerdir. İnsanlar otolarını kaldırımlara veya gelişigüzel yol kenarlarına park etmektedirler. Bu ihtiyacın giderilmesi için Toprak Mahsulleri Ofisi'ne ait silo alanının alınıp onların yıkılarak yerine otoparkın yapılması planlanmıştır. Siloların Kırıkkale Belediyesine devri için Tarım Bakanlığı ile yapılan görüşmelerde son aşamaya gelmiştir. 4.000 metrekarelik alana yapılacak katlı otopark inşasının en yakın zamanda başlayacağı bildirilmektedir.

Belediye tarafından projesi tamamlanan ve ihalesi mart 2005'te yapılan "Ticaret ve Sosyal Tesisler Merkezi"nin inşaatı devam ediyor. Özellikle gençlerin iyi vakit geçirebilecekleri 3 sineması, oyun salonları ve alışveriş merkezinin bulunduğu bir yer olacaktır. Merkezin 2006 yılı içinde açılması planlanmıştır.

Kırıkkale Şehri'nde tarihi nitelik taşıyan 6 adet TCDD lojmanı restore edilerek halkın kullanımına sunulması Belediye tarafından planlanmıştır. Lojmanlar düzenlendiğinde içinde ailelere yönelik kafeterya, lokanta, oyun yerinin bulunduğu bir yer olacaktır. Lojmanların belediyeye devri gerçekleştirilmiştir.

Şehir içinde yağışlı dönemlerde sıkça taşkına maruz kalan Çoruhözü Deresi yakınındaki mahallelerin bu sorundan kurtulması için mevcut imar planlarında bazı düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Belediye, tıkalı kanal ve taşkın alanlarının ıslahı için DSİ ile ortak çalışma yürütmektedir.

Kırıkkale Şehri ve Kızılırmak Havzası için gerekli olan atık su arıtım projesi, Alman Kalkınma Bankası ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Projenin fizibilite ihalesi yapılmıştır. Bu çalışma Kırıkkale Havzası'nın evsel ve sanayi atık sularının arıtılmasını sağlayacaktır. Böylece Kızılırmak da kirletilmemiş olacaktır.

Kırıkkale Şehri'nde doğalgaz bugün sadece MKE Çelbor Fabrikası'nda kullanılmaktadır. Doğalgazın yaygınlaştırılarak konutlarda kullanılması için ihalesi yapılmış firma ile SPK lisans anlaşması yapılmıştır. Şu anda harita çalışmaları devam ederken mart 2005'te kazı çalışmaları başlamıştır. Projenin en kısa sürede bitirilerek Kırıkkale'nin hava kirliliğini azaltacak olan doğal gaz kullanımının başlaması hedeflenmektedir(Foto 8).

Gelişmiş bir mezbahaneye sahip olmaması Kırıkkale için önemli bir eksiklik. Belediye öncülüğünde devam eden proje kapsamında, şimdiki mezbahane Türkiye'nin en önemli et ürünleri üreticisi firmaların uzmanlarınca incelenmiştir. Mezbahanenin geliştirilerek A grubu kalite sınıfına taşınması planlanmıştır. Ayrıca mezbahane çevresindeki 20 dönümlük alana da hayvan pazarı kurularak Kırıkkale'nin önemli bir sorunu olan Başpınar Mevkii'ndeki hayvan pazarı da buraya taşınacaktır.

“İçme Suyu Arıtma Tesisine Yapılacak Ek Yumuşatma Ünitesi Projesi” Kırıkkale Şehri'nin sağlıklı bir içme suyuna kavuşmasını sağlayacaktır. Kapulukaya Barajı'ndan Kızılırmak aracılığıyla gelen içme suyunun içindeki iki kimyasal değer, sülfat ve sertlik değerinin standartların üzerinde çıkması şebeke suyu içildiğinde damak tadında bozukluk bırakmaktadır. Halk bundan şikayetçidir. Mevcut tesis bu iki parametreyi istenilen değere çekememektedir. Bunun için ek ünite yapılması gerekmektedir. Ek ünitenin fizibilitesinin yapılması ve alternatif projeler için İller Bankasına danışılmıştır. Belediye başkanına da tam yetki belediye meclisince verilmiştir. Yapılacak ek ünitenin yanında şebekelerin değişmesi ve depoların düzenli temizlenmesi için de çalışmalar yapılmaktadır. Şebeke içindeki kör noktalarda kalan suların sirkülasyon olmadığı için koku üretmesi de önlenmeye çalışılmaktadır. İller Bankası ile işbirliği içinde sürmekte olan ek ünite projesinin plankotesi çıkarılmış olup en kısa sürede yapılması planlanmaktadır. Ek yumuşatma ünitesinin devreye girmesi ile Kırıkkale'nin özlenen kalitedeki içme suyuna kavuşması beklenmektedir.

“Şehirler arası Otobüs Terminali Projesi”, Kırıkkale'nin Ankara yönündeki girişine, Ankara-Kayseri ve Ankara-Samsun Karayolunun kesiştiği kavşağa 23.800 metrekare toplam ve 4.000 metrekare kapalı alana sahip olup, Kırıkkale'nin önemli bir eksiğini gidermeye yöneliktir. Terminalin uygulama projesi bitmiş ve İl Özel İdaresiyle Belediye arasında ortak yapım konusunda protokol imzalanmıştır. Terminal yapım ve çevre düzenlemesi ihalesi 26 nisan 2005'te yapılmıştır. Terminalin inşasında son aşamaya gelinmiştir.

40.000'e yakın (kent nüfusunun 1/5'i kadar) emeklisi bulunan Kırıkkale Şehri'nde emeklilerin dinlenip gezebilecekleri bir yer olmaması “Kırıkkale Evleri Projesi”ni ortaya çıkarmıştır. Belediye tarafından sponsor firmalar aracılığı ile yapılacak bu mekanlarda kitap-gazete okuma salonu, kafeterya, oturma salonu, teşhir yeri gibi bölümler olacaktır. Kırıkkale Evlerinin ilki Atatepe Parkında faaliyete geçmiştir.

Kırıkkale Şehri'nin büyümesi ile birlikte yapılan yeni karayolları mahalleler arasındaki trafiğin zaman zaman tıkanmasına yol açmaktadır. Şehir içi trafiğini rahatlatmak için alt geçitlerle ilgili projeler devam etmektedir. Proje yerleri Karşıyaka-Yuva alt geçidi, Başpınar Alt geçidi ve Etiler Kavşağı alt geçididir. Karşıyaka-Yuva alt geçidi şehrin en yoğun trafik akışının yaşandığı hemzemin geçidin bulunduğu kavşaktır. Buraya yapılacak alt geçitle trafikte rahatlama sağlanacaktır. Başpınar alt geçidi projesi daha çok Yuva ve Karşıyaka mahallelerinin yükünü hafifletmeyi hedeflemektedir. Etiler alt geçidi projesi ise Samsun Yolunun yarattığı bölünmüşlüğü ortadan kaldırarak ve kent merkezi ile kesintisiz bağlantı sağlanması düşünülmüştür(www.kirikkale.gov.tr).

6.3 Diğerleri (Sivil Toplum Örgütleri Tarafından Hazırlanmış Projeler)

Kırıkkale Valiliği tarafından kurulan "Kırıkkale Kent Konseyi"nin 2003 yılında düzenlediği "21. Yüzyıl'da Kırıkkale Sempozyumu"nda sivil toplum örgütlerinin ve birçok üniversiteden akademisyenlerin Kırıkkale şehri için önerdiği projeler olmuştur. Projeler, daha çok enerji, çevre, sanayi ve ulaşım sektörlerindedir. Önerilen projelerden Kırıkkale Şehri ile ilgili olan başlıcaları incelenmiştir.

"Kırıkkale'de Yatırım İmkanları" adlı proje ile Kırıkkale'deki yatırım bileşenlerinin durumu incelenerek alternatif yatırım alanları belirlenmiştir. Coğrafi yapı, ulaşım, işgücü, OSB, üst kademe yönetimi gibi kriterler bakımından Kırıkkale'nin yeterli olduğunu görmekteyiz. Sosyal altyapı, demiryolu, enerji, hammadde, sermaye ve teknoloji ise kısmen yeterlidir. Küçük sanayi siteleri ile üniversite-sanayi işbirliği yetersizdir. Bunların ışığı altında atölye tipi imalat ve sanayi alanında yapılabilecek yatırımlar şöyle sıralanmıştır:

Gıda sektöründe:

- Makarna üretimi
- Süt ve süt mamulleri üretimi
- Domates salçası üretimi

- Sebze-meyve konservesi
- Reçel üretimi

Makine ve metal sektöründe:

- Tekstil ve Deri İşleme Makineleri imali
- Tekstil makineleri yedek parça imali
- Kriko esaslı sabit kaldırıcı cihazlar imali
- Sınai kalıp imali
- Otomotiv parçaları imali
- Renkli metal imali

Enerji sektöründe:

- Güneş kolektörü imali

Diğer sektörlerde:

- Endüstriyel Atık ve Geri Dönüşüm Tesisi
- Ayçiçeği saplarından sunta ve kontrplak üretimi
- Sulama ekipmanları üretimi
- Bakliyat eleme ve ambalajlama tesisi
- CTP boru imali
- Damla sulama sistemleri üretimi
- Sertifikalı Tohum üretim sistemi

Gıda ve enerji sektöründeki yatırım projeleri finansman sorunu halledildiği takdirde kısa vadede gerçekleştirilebilecek projelerdir. Makine-metal projeleri ile diğer projeler başlığı altında verilen projeler ise yüksek yatırım tutarları nedeniyle orta vadede gerçekleştirilecek projelerdir(Çelik-İş Sendikası,2003:439).

“Kırıkkale Belediyesi ve MKE Kurumu için Kojenerasyon Santralı Projesi” önerilen bir diğer projedir. Kojenerasyon, işletme için gerekli elektrik ve termal enerjilerinin

LPG, nafta, fuel oil, doğal gaz gibi birincil enerji kaynağından yüksek verimlilikle eş zamanlı olarak üretilmesidir. Proje gerçekleştiği takdirde Şehrin elektrik ihtiyacına daha ucuz üretim ile katkı yapılacaktır(Çelik-İş Sendikası,2003:539).

“Kırıkkale-Ankara Hattında Raybüs Taşımacılığı Projesi”, akademisyenler tarafından önerilen bir projedir. Yapılan incelemeler sonucunda demiryolu taşımacılığının daha güvenli ve ucuz olması ayrıca daha düzenli olması nedeniyle Ankara-Kırıkkale arasında önemli bir sorun olan üniversite öğrencisi ağırlıklı yolcu taşımacılığındaki yetersizliklerin demiryollarına belirli saatlerde konulacak ek seferler ve vagonlarda, hareket saatlerinde yapılacak düzenlemelerle giderilebileceği düşünülmüştür. Her gün 2000-2500 üniversite öğrencisinin Ankara’dan Kırıkkale’ye gidip akşam döndüğü bilinmektedir. Öğrenciler minibüs ve otobüslerle bozuk yollarda, trafik kazasına daha meyilli bir şekilde taşınmaktadır. Nitekim bölgede yolcuların da zarar gördüğü trafik kazaları sık olmaktadır. Kimi öğrenciler otostop yapmakta ve tehlikeyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Ek tren seferlerinin yanında Adapazarı’nda üretilen raybüslerin kullanımına da gidilebilir. Güvenli, ekonomik ve hızlı olan raybüsler Kırıkkale-Ankara hattında alternatif olabilir(Çelik-İş Sendikası,2003:555).

Kırıkkale’de sanayi alanında yapılabilecek yeni yatırımlar kapsamında “Kırıkkale’de Kurulabilecek Petro-Kimya Tesisi ile Gübre Fabrikası Projesi” önerilen bir başka projedir. Tüpraş OAR’ın hammaddeyi sağlamada getirdiği avantajın petrokimya tesisi kurulmasına elverişli bir ortam yaratması bu öneriyi getirmiştir. Olası bir petrokimya fabrikası tüm bölgeye hitap edecektir. Plastik ve kimya sanayilerini besleyecektir. Gübre fabrikası da yine hammaddenin bir kısmını OAR’dan sağlayabilecektir. Her iki tesisin ürünlerine bölgede ihtiyaç, aynı zamanda her iki tesisin de kurulabilmesi için bölgede gerekli altyapı mevcuttur(Çelik-İş Sendikası,2003:563).

BÖLÜM 7: Kırıkkale Şehri'nde Uygulanan Anketin Değerlendirmesi

“Kırıkkale’de Şehrsel Gelişme” adlı yüksek lisans tez çalışmam kapsamında Kırıkkale’nin nüfus yapısının, daha çok nerelerden, ne zaman ve ne amaçla göç aldığı, halkının yaşam memnuniyetinin, onlara göre Kırıkkale’nin en önemli sorunlarının, beklentilerinin ve Kırıkkale’yi bir şehir olarak görüp görmediklerinin güncel olarak ortaya konulması amacıyla bir anket düzenlenmiştir. Çalışmanın kapsamına uygun olarak tez danışmanımla birlikte sorulması gerekli en önemli sorular tespit edilmiş ve anket 27 nisan 2005 tarihinde tarafımdan Kırıkkale’ye gidilerek uygulanmıştır.

Anket, çok detaylı bilgiler elde etme amacıyla değildir. Kırıkkale halkının belli konulardaki düşüncelerini belli oranda hata payı ve eksiklikleri ile birlikte ana hatlarıyla ortaya çıkarıp, çalışmada bunlardan faydalanmayı hedeflemektedir. Anket 14 sorudan oluşmaktadır ve basit tesadüfi örneklem yöntemi kullanılarak halkın çeşitli kesimlerine, farklı meslek ve yaş gruplarına uygulanmıştır. Öğretmen, memur ve bürokrat, esnaf, tüccar, emekli, işçi, işsiz, müstahdem, bekçi, eczacı, üniversite ve ortaöğrenim öğrencisi ve sıradan vatandaşlara uygulanmıştır. Kırıkkale Lisesi, Kırıkkale Valiliği ve Kültür Merkezi anketin uygulandığı bazı resmi kurumlardır. Kırıkkale’nin merkezi iş alanı, çarşı kesimi de anketin ağırlıklı olarak uygulandığı yerdir.

Anket 100 kişi üzerinde uygulanmıştır. Bir kısım sorular cevapsız bırakılmıştır. Bu sorular ise verilen toplam cevap sayısı üzerinden, yani o soruya verilen toplam cevap % 100 kabul edilerek yüzdeler halinde hesaplanmıştır. Bu nedenle 100 tane formda birkaç tanesinde de olsa cevapsız bırakılan bir sorunun sonuçları küsuratlı çıkmıştır. Küsuratlar genelde yuvarlanmıştır. 10’dan fazla anket formunun yarısı cevapsız bırakılmıştır. Sonuçlar yukarıda da belirtildiği gibi yüzdeler halinde hesaplanarak ortaya konmuştur.

Anketteki sorular arasında yer almayan fakat ankete katılanların bazıları tarafından tarafıma uygulama esnasında sözlü olarak belirtilen çeşitli görüş ve şikayetler oldu. Kırıkkale için önemli konular olmaları nedeniyle bunların

açıklanmasında fayda görüyorum. Bir kısım vatandaş Kırıkkale Üniversitesi kurulduktan sonra buraya gelen öğrencilerin halkın benimsediği sosyal ilişkilerine, bazı değer yargılarına aykırı hareket ettiklerini, gençlere iyi örnek olmadıklarını belirtmişlerdir. Ankete katılanların tamamına yakını Kırıkkalelilik bilincinin oluşmadığında hemfikirdir. Bununla ilişkili olarak halk arasında ekonomik ve sosyal bir işbirliğinin neredeyse olmadığını, halkın çoğunun buradan elde ettiği gelirini yine burada yatırıma dönüştürmediğini, bu kazançları kendi memleketlerine yatırdıklarını belirtmişlerdir. Kimileri halkın ekonomik olarak birleşip ortak bir sermaye oluşturması ve sanayiye dönük yatırımlar yapması gerektiğinden bahsetmiştir.

Kırıkkale'nin kuruluş sebebi olan MKE'nin 1980 sonrası uygulanmaya başlanan özelleştirme politikaları nedeniyle giderek kan kaybetmesine, işçi sayısının 18 binlerden bugün 4 binlere düşmesi karşısında geçmiş hükümetlere bu politikalarından dolayı kızgın ve kırgın olduklarını belirtmişlerdir. Eskiden iş çıkışlarında sokakların işçiden geçilmediğini, oysa şimdi işçiden eser kalmadığını, aldıkları duyumlara göre MKE fabrikalarındaki işçilerin bugün doğru dürüst mesai yapmaz hale geldiklerinden bahsetmişlerdir. Bu durumun Kırıkkale ekonomisine çok büyük darbe indirdiğini, eskiden göç alırken bugün göç veren bir konuma geldiğini eklemişlerdir.

Bir kısım Kırıkkaleli buranın il olmayı hak etmediğini, ilçe olarak kalsaydı daha iyi olacağını söylerken, bazıları da erken il olduğunu savunmuştur. Genel kanı il olmasının Kırıkkale'ye birkaç il müdürlüğünden ve unvandan başka bir şey vermediğidir.

İlginç olan diğer bir husus da anketin son sorusuna cevap verilirken belirtilmiştir. Ankete katılanların azımsanmayacak bir kısmı Kırıkkale'nin "büyük bir köy" olduğunu belirtmişlerdir. Gözlemlediğim kadarıyla bu anlayış halk arasında yerleşmiş durumdadır. Son olarak diğer bir gözlemim de halkın Kırıkkale'nin geleceğine yönelik genelde karamsar olmasıydı.

Tablo 45: Ankete verilen cevaplara ait grafik ve tablolar

Soru 1: Doğum yeriniz neresidir?

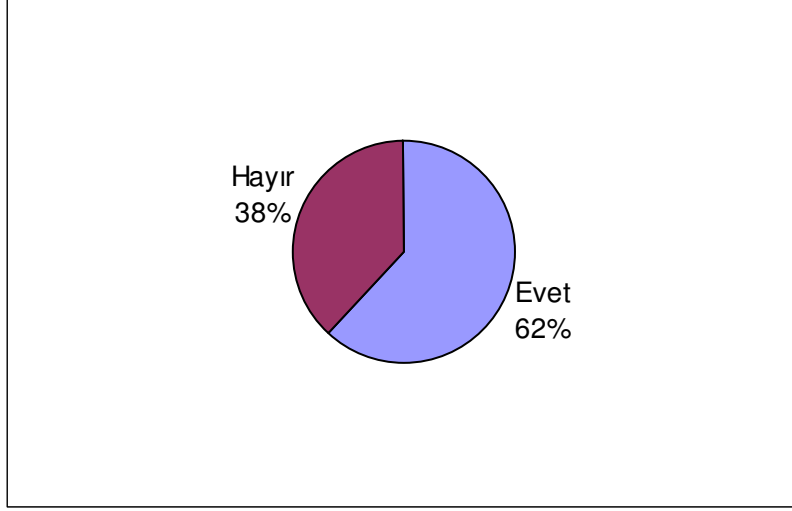
Memleketi/Doğum Yeri	%
Kırıkkale merkez	35
Kırıkkale İli köyleri ve diğer ilçeleri	24
Kırşehir	11
Ankara	5
Çorum	5
Yozgat	5
Tokat	3
Kayseri	2
Giresun	1
Adana	1
Mersin	1
Manisa	1
Samsun	1
Sivas	1
K.Maraş	1
Erzurum	1
G.Antep	1
Ş.Urfa	1

Soru 2: Kırıkkaleli değilseniz buraya ne amaçla ve ne zaman göç ettiniz?

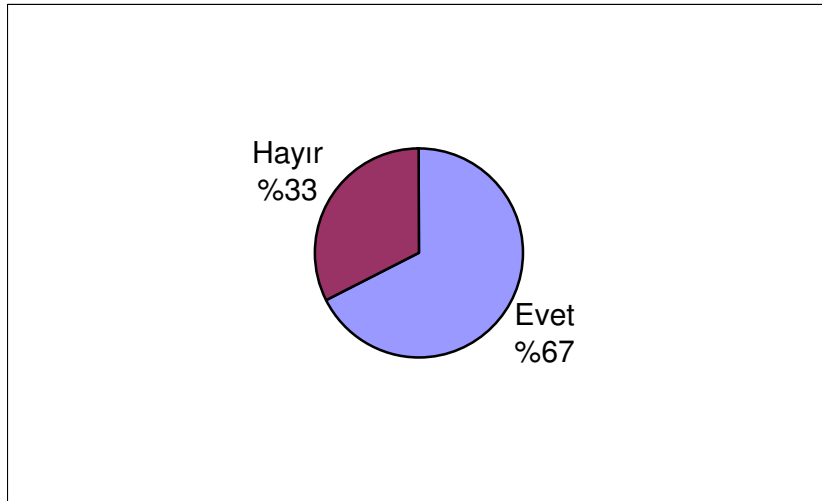
Göç Nedeni	%
İş bulmak	34
Tayin	28
Makine Kimya Endüstrisi	10
Baba işinden dolayı	10
Evlilik	4
Çocuklarına daha iyi eğitim	1
Akraba tavsiyesi	1
Eşinin tayini nedeniyle	1
Geçici ziyaret	1

Göç ettiği tarih aralığı	%
1930'lar	5
1940'lar	5
1950'ler	8
1960'lar	5
1970'ler	16
1980'ler	16
1990'lar	29
2000'ler	16

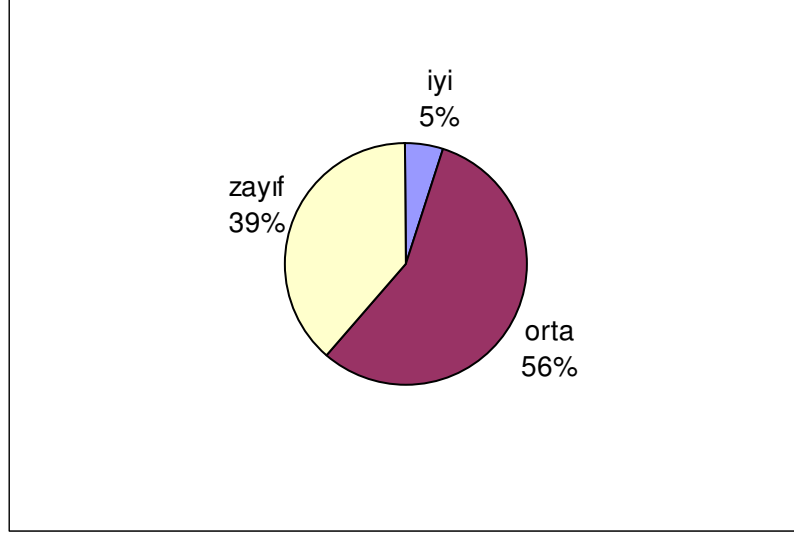
Soru 3: Kırıkkale’de yaşamaktan memnun musunuz?

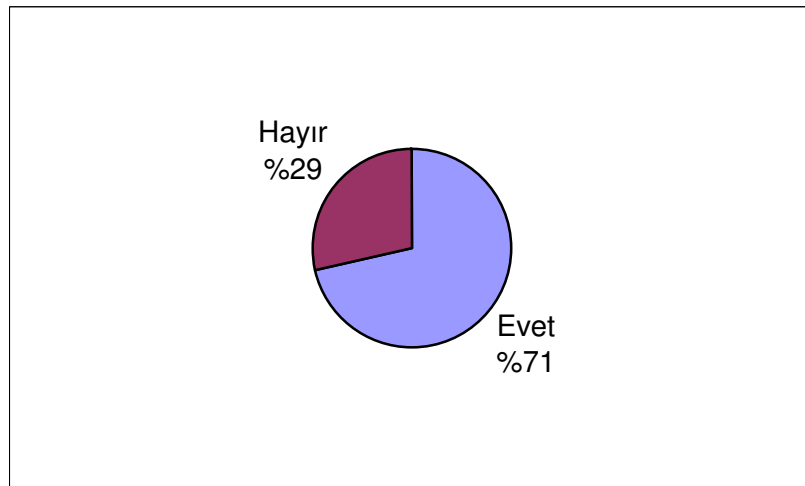
Soru 4: Kendinizi Kırıkkaleli olarak görüyor musunuz?

Soru 5: Kırıkkale'de hayat standardınız ne düzeydedir?

Soru 6: İmkanınız olsa başka bir şehre göç eder misiniz?

Soru 7: Kırıkkale'nin en önemli sorunları, beğenmediğiniz, eksik olan yönleri nelerdir?

Problem	%
Altyapı (İçme suyu, Şehir içi yollar, kaldırımlar, temizlik...)	25
İşsizlik (İstihdam alanının olmaması,MKE'nin gerilemesi)	15
Sosyal hayat unsurları yok (aile ve gençliğe yönelik)	10
Şehircilik anlayışı yok, Çarpık ve plansız yapılaşma	10
Yeşil alanlar, çocuk parkları, mesire yerleri yetersiz ve uzak	10
Üniversite uzak ve kuruluş yeri yanlış	5
Şehir içi ulaşım çok kötü ve yetersiz	5
Otobüs terminali yok	5
Kiralar yüksek	5
İdareciler ve belediye sorunlara karşı ilgisiz	5
Halkın eğitim düzeyi düşük ve anlayış olarak şehirleşmemiş	5

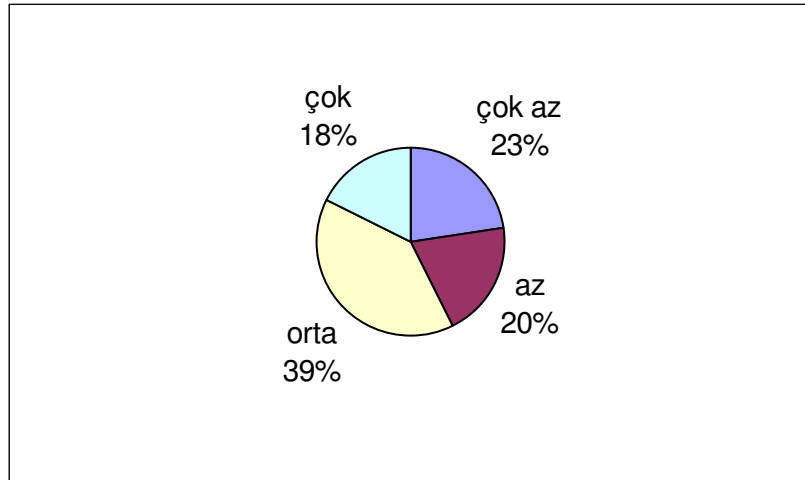
Soru 8: Kırıkkale'nin beğendiğiniz yönleri nelerdir?

Beğendiğiniz Özelliği	%
Ankara'ya yakınlık	25
İnsanlar arasındaki dayanışma, samimiyet, manevi değerlerimiz	15
Sakin ve küçük bir yer	12
Ucuz olması	15
Beğendiğim yönü yok	10
Merkezi bir ulaşım kavşağında olması	5
Şehir içi ulaşımın yaya olarak yapılabilmesi	5
Sadece memleketim olması	3
Doğal güzellikleri	2
Üst düzey bürokratları	3
Altyapısı	5

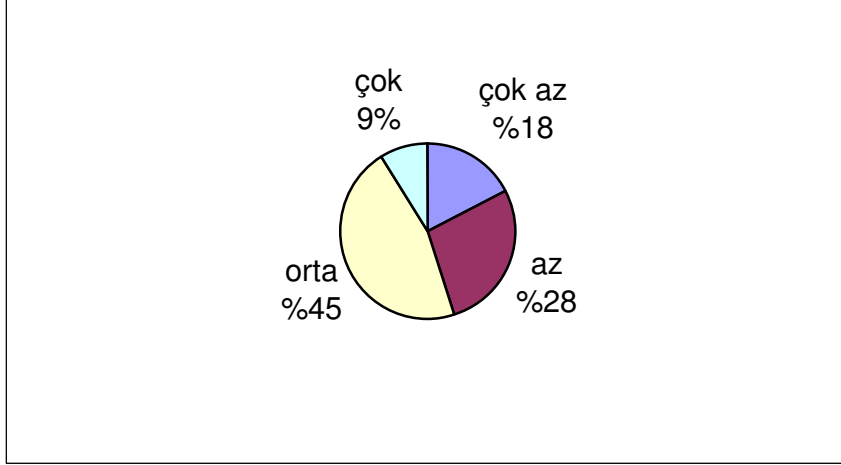
Soru 9: Kırıkkale’de bulamayıp karşılamak için Ankara’ya gittiğiniz bir işiniz/ihtiyacınız var mı? Nedir?

İhtiyaç/İş	%
Yok	15
Sosyal hayat (eğlence,gezme,sinema...)	25
Alışveriş	25
Sağlık	10
Ticaret	10
Resmi işler	3
Her şeyimi Ankara’dan karşıliyorum	5
İş bulmak	5
Kütüphane	2

Soru 10: Kırıkkale Üniversitesi’nin Kırıkkale’nin şehirsel gelişimine katkısı sizce ne boyuttadır?

Soru 11: İşçi maaşlarının Kırıkkale ekonomisine katkısı sizce ne boyuttadır?

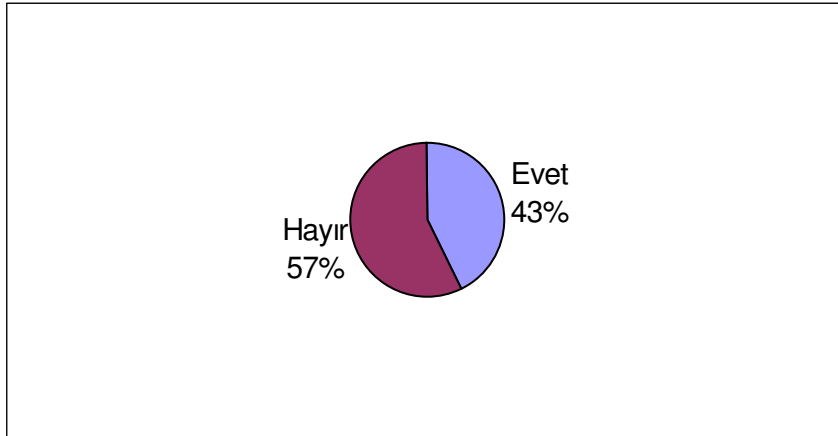

12: Kırıkkale'nin il olmasının Kırıkkale'nin ekonomik, sosyal ve şehirscl gelişimine yaptığı olumlu ve olumsuz etkiler nelerdir?

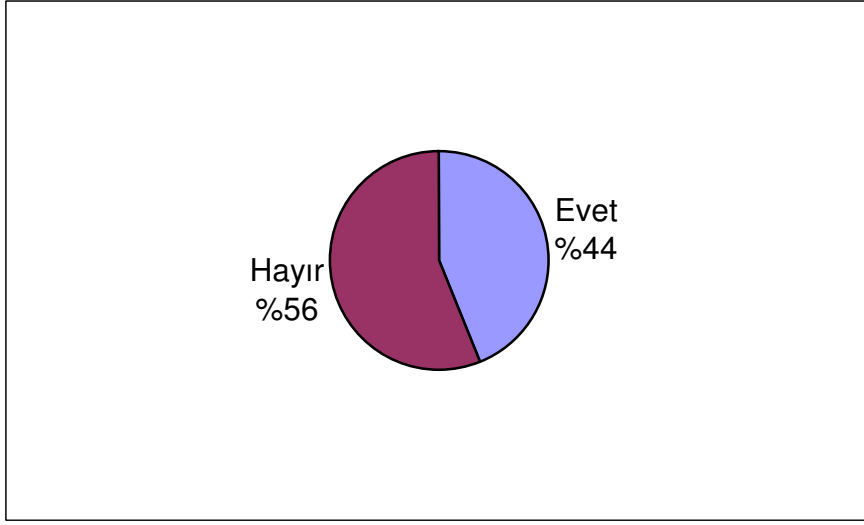
Olumlu Etkileri	%
Resmi işler kolaylaştı	20
Fikrim yok	7
Olumlu bir etkisi olmadı	10
Sosyal hayat canlandı	10
Üniversite	15
Devlet katkısı arttı	15
Alışveriş imkanları arttı	5
Hastane ve sağlık ocakları arttı	4
Şehir büyüdü	5
Yeşil alanlar ve parklar arttı	2
İstihdam arttı	5
Gelir düzeyi arttı	1
Modernleşme	1

Olumsuz Etkileri	%
Olumsuz etkisi olmadı	20
Fikrim yok	5
Kiralar yükseldi	15
Pahalılık arttı	14
İnsani ilişkiler bozuldu	10
Plansız yapılaşma arttı, altyapı daha kötü oldu	15
Erken ve hazırlıksız il oldu	10
Nüfus arttı	4
Vergiler arttı	5
Çevre kirliliği arttı	2

Soru 13: Kırıkkale’de bir şehirde yaşadığınızı hissediyor musunuz?

Soru 14: Kırıkkale sizce bir şehir midir?

Sonuç ve Öneriler

Araştırmamızın ilk bölümünde dünyada henüz standart bir tanımı yapılamamış olan “şehir” kavramını inceleyerek Türkiye’de ve Dünyada değişik bakış açılarıyla yapılan farklı tanımları ortaya koyduk. Bunun yanında şehirleşmenin de tarihi aşamalarını, değişik tanımlarını ve sosyo-ekonomik bağlantılarını açıklamaya çalıştık.

İlk şehirlerin M.Ö. 3000’lerde Orta Doğu’da ve sonra Orta Amerika’da, Çin’de, Hindistan’da, Mısır’da, Anadolu’da, Batı Afrika’da ortaya çıktığı; Eski Yunan, Roma, İslam, Ortaçağ şehirlerinin karakteristikleri; şehirlerin esas karakterini sanayi devrimi sonrasında kazandıkları ve insanlığın en üst uygarlık düzeyini oluşturdukları genel bir kabul görmektedir. Şehri, nüfusuna, idari görevine, aktif nüfusuna göre farklı şekilde tanımlayan ülkeler vardır. Fakat genel bir anlayışla şehir denilince beklenen özellikler ve hissiyatlar dünyada ortaktır denilebilir.

Türkler Orta Asya’da iken genelde göçebe karaktere sahiptiler. İlk kez yerleşik hayata Uygurlarla geçmişlerdir. Anadolu’ya gelişleriyle birlikte bugün yaşayan birçok şehri yenilemiş veya sıfırdan kurmuşlardır. Osmanlılar dahil Türk şehirlerinde merkezi cami ve pazarın oluşturduğu ve sosyal muhafazakarlığın yapılaşmaya da yansıdığı görülür. Bunun yanında 1950’lere kadar Türklerin kırsal ağırlıklı nüfusa sahip olduğu fazla büyük şehirlerinin olmadığı gerçektir. Cumhuriyet döneminde 1950’ye kadar her alanda olduğu gibi kentleşmede de yokluktan, eğitimsizlikten, ekonomik krizlerden ve II. Dünya Savaşından dolayı pek ilerleme sağlanamamıştır. Bu yıllardan sonra sanayinin, dış yardımların, makineleşmenin artması, eğitim seviyesinin, uzmanlaşmanın artmasıyla ortaya çıkan sosyal tablo kentleşmeyi hızlandırarak bugüne getirmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında % 24 olan kentli nüfus 2000 yılında % 65’e ulaşmıştır. Türkiye’deki kentleşme tam olarak 19. yüzyılda Avrupa’daki gibi sanayinin çekiciliğine bağlı bir göçle değil, daha çok kırsal itici sebeplerinin çokluğundan nedeniyle bu kadar hızlı olmuştur. Bu durum ise beraberinde altyapısal, sosyal ve ekonomik sorunları ve çelişkileri kentlere taşımıştır. Kırıkkale’de de bu sorunlar görülmektedir. Fakat Kırıkkale Türkiye’deki kentleşmeden biraz farklı bir gelişme göstermiştir. Çünkü buradaki şehirleşme, MKE tesisleri kurulduktan sonra başlamıştır. Yani Kırıkkale bir endüstri şehridir.

Kırıkkale Şehri ve yakın çevresinin Etilere kadar inen bir geçmişi vardır. Bu alanda birçok höyük ve arkeolojik eser bulunmuştur. Bunun nedeni insanlara tarım yapma, sulama, içme suyu elde etme olanağı sağlayan bir doğal yapıya sahip olmasıdır. Ayrıca jeolojik yapısı mağara oluşturmaya uygun olması ve kurşun madeninin bir dönem buradan çıkarılması da buraya yerleşmeyi cazip kılmıştır. Coğrafi konumunun Anadolu'nun merkezi kısmında olması da ulaşım yönünden burayı elverişli hale getirmiştir.

Bölge Baharat, İpek ve Kral Yolları üzerinde olduğundan 16.yüzyıla kadar çeşitli devletlerin eline geçerken doğu-batı arasındaki çatışmaların da alanı olmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlıların eline geçen bölgenin merkezi Cumhuriyete kadar Keskin olmuştur. Cumhuriyetle birlikte MKE Fabrikalarının burada kurulmasına karar verilmesi (bölge halkının özverisi, arazi bağışlaması, Kızılırmak ve Başkente yakınlık bu kararın alınmasında etkenlerdir) ile Kırıkköy, Kırıkkale Şehri'ne dönüşmüş 12 haneli bir köy 1925'ten itibaren muazzam bir göç alarak yirmi yıl içinde ilçe statüsüne yükselmiştir. MKE ve onun getirdiği göçün Kırıkkale Şehri'ni doğuran faktörler olduğu söylenebilir.

Kırıkkale Şehri'nin Türkiye'deki diğer göçle büyüyen şehirlerden farklı durumu vardır. Türkiye'de kentler 1950 sonrası hızlı göç sonucu büyümüşlerdir. Fakat bu büyüme sanayileşmeden hızlı olmuştur. Oysa Kırıkkale Şehri, belki de 1930-1970 arasında İstanbul'dan bile daha yoğun göç almıştır. Bu bakımdan Cumhuriyetin göçle sıfırdan kurulan ve kısa sürede göçle büyüyen ilk kentidir. Aslında Kırıkkale'deki şehirleşme Türkiye'dekinden bu noktada ayrılarak tıpkı 19. yüzyıl Avrupa'sındaki gibi sanayi ile paralel şekilde büyümüştür. Türkiye'de Kırıkkale'ye benzer şekilde gelişen Karabük ve Batman gibi sanayi şehirleri de vardır. Batman, 1937 yılına kadar bir köy iken, bu yılda bucak statüsüne yükselmiştir. 1950'lerin başında burada TPAO tarafından petrol arama çalışmaları başlatılmış ve sonuç vermiştir. 1955 yılında Batman Petrol Rafinerisi kurulmuştur. Rafineri'nin Batman'a çektiği nüfusla yerleşme büyümüş, 1957'de ilçe merkezi ve 1990'da il merkezi olmuştur(www batman-bld gov tr). Demir-Çelik fabrikasına sahip olan Karabük'ün gelişmesi benzerdir. 1937 yılında Karabük Demir-Çelik Fabrikası kurulduğunda burası bir köydü. Fabrikaların işçi ihtiyacını karşılayacak nüfusun buraya gelmesiyle büyümüştür. 1941'de bucak merkezi, 1953'te ilçe merkezi ve 1995'te il merkezi olmuştur(www karabuk gov tr). Her iki yerleşmenin

de şehir haline dönüşmesi Kırıkkale’de olduğu gibi kurulan sanayi tesislerinin nüfus çekmesine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Her üç yerleşme de bir köy iken bugün Kırıkkale 205 000, Batman 246 000 ve Karabük 100 000 nüfuslu sanayi şehri haline gelmişlerdir.

Hızla aldığı göçlerle yapay ve plansız büyüyen toplama bir kent olarak günümüze kadar geldi. 1970’lere kadar nüfusuna rağmen köy olarak nitelenmekteydi. Buraya her gelen istediği yerden arsa alıp gelişi güzel yapmıştır. Türkiye’nin birçok il ve ilçesinden göç aldığı için güçlü bir hemşerileşme yaşanmaktadır. Bu da beraberinde kaynaşamamayı ve bir kentlilik bilincinin oluşmamasını, sahipsizliği getirmiştir. Bugüne kadar gerek sosyal kaynaşma eksikliği gerekse imar ve altyapı eksikliklerinin en büyük sorumlusu Kırıkkale’nin geçmiş yerel ve merkezi idarecileridir. Anlaşılan o ki belediye hizmetleri adına kayda değer bir şey yapılmamıştır. Halkın vicdanında bu yönetimler yerini şüphesiz almıştır.

Kırıkkale Şehri, endüstri tesisleri ile kurulduğu için en azından 1950’li yıllardan itibaren, hatta 1970’lerden bile gerekli altyapı ve planlı yapılaşma hizmetleri uygulanmış olunsaydı bugünkü manzara karşımıza çıkmayacaktı. MKE Fabrikaları yanında 1987 yılında buraya kurulan Tüpraş OAR, 1992’de kurulan Kırıkkale Üniversitesi, aynı yıllarda açılan I. OSB de Kırıkkale’nin son 20 yıldaki şehrsel gelişimine önemli katkılar yapmışlardır. Fakat Kırıkkale’nin nüfusunu artıran birincil etken daima MKE olmuştur. 1980’lerde başlayan KİT’lerin küçülmesi politikasıyla kapasite ve personel kısıntısına gidilen MKE’nin işçilerinin azalmasıyla 1985 nüfus sayımında ilk kez Kırıkkale nüfusunda önceki sayıma göre gerileme yaşanmıştır. O yıldaki merkez nüfusu 2000 yılı nüfus sayımında miktarını korumuştur. Görülen odur ki Kırıkkale artık göç alan bir yer değildir. Aksine artık büyük şehirlere göç vermektedir.

“Kırıkkale’de Şehrsel Gelişme” adlı araştırmamızda Kırıkkale Şehri’ni coğrafi bakış açısıyla incelemeye çalıştık. Amaç, Kırıkkale şehri’nin doğal ve sosyo-ekonomik özelliklerini oluşmaya başladığı en eski tarihten itibaren günümüze kadar gözler önüne sererek bu özelliklerin Kırıkkale’yi nasıl bir yerleşim birimine dönüştürdüğünü, Kırıkkale’yi ne ölçüde şehirleştirdiğini ve O’nu nasıl etkilediğini

sektörler bazında ortaya koymak ve Kırıkkale'nin potansiyeli doğrultusunda sorunlarının ve eksiklerinin giderilmesine yönelik öneriler, projeler getirmektir.

Araştırmanın bütünü “şehirleşme” temeline oturduğu için tüm konu başlıkları Kırıkkale'nin şehirleşmesi ile ilişkilendirilmiştir.

Kırıkkale'nin nasıl ve ne derecede bir şehir olduğu yoruma açık olmakla beraber Türkiye şartlarında bir şehir olduğu inkar edilemez. Uluslar arası kabul görmüş standart bir şehir tanımı olmasa da şehri tanımlayanlar onu nüfus büyüklüğü ve yoğunluğu, aktif nüfusun sektörel dağılımıyla, ekonomik ve sosyal fonksiyonlarıyla, etki alanıyla, idari statüsüyle ve orada yaşayanlara hissettirdiği şehir psikolojisiyle tanımlamaktadır. Kullanılan bu kriterler ülkede ülkeye değişmekle beraber sosyo-ekonomik fonksiyonlar uluslar arasında daha fazla ortak kabul görmektedir. Bunun belli bir ölçütü de yoktur. Örneğin İngiltere'de 3 bin nüfuslu bir yerleşmedeki fonksiyonlar ve orada yaşadığımızda insana hissettirdiği psikolojik etki, nüfusu az ve aktif nüfusunun çoğu tarımda çalışmasına rağmen orayı kent olarak tanımlamamıza neden olabilir. Oysa Türkiye'de 100.000 nüfuslu bir yerleşim birimi nüfusunun tamamı sanayide çalışıyor, nüfusu yoğun, ticareti gelişmiş ve il merkezi olmuş olsa da onu şehir olarak nitelememize bizi ikna etmeyebilir.

Şehir tanımında kullanılan kriterler bakımından Kırıkkale'yi incelediğimizde, nüfus miktarı ve yoğunluğu açısından Türkiye koşullarında 20 bin kabul edilen şehir nüfus sınırının on katından fazla nüfusa sahiptir. Aktif nüfusun sektörel dağılımı ise % 97,4 tarım dışı sektörlerde çalışmaktadır. Ekonomik ve sosyal fonksiyonları pek zengin olmasa da bir şehirde olması gereken birçok fonksiyona sahiptir. Sanayi kuruluşları, ticaret odasına kayıtlı 2 binden fazla üyesi, üniversitesi, OSB, pek gelişmiş olmasa da spor alanları, spor kulüpleri, kültür merkezi, üniversitenin faaliyetleri başlıca fonksiyonlarıdır. Fonksiyonlar açısından en önemli eksiği altyapısını tamamlamamış olmasıdır.

Etki alanı olarak Kırıkkale Şehri, kendi il alanının tamamını sosyal, ekonomik ve idari açıdan etkilemektedir. İdari yönden ise Türkiye'de yasal olarak il ve ilçe merkezleri şehir kabul edilmektedir. Buraya kadarki tüm kriterler açısından Türkiye şartlarında Kırıkkale'yi şehir olarak niteleyebiliriz. Fakat psikolojik olarak ise

Kırıkkale halkının çoğunun yaşadığı yeri şehir olarak nitelermeyip kasaba olarak gördüğünü söyleyebiliriz. Yaptığımız ankette de bu görülmektedir.

Kırıkkale Şehri, sorunlarını ve eksikliklerini gidermek için gerekli potansiyele sahiptir. Kırıkkale'nin bu konudaki avantajlarını şöyle görüyorum: Şu andaki yerel ve merkezi idarecilerinin gayreti, proje üretmeleri, sivil toplumla ve üniversiteyle işbirliği yapmaları, üniversitenin yol göstericiliği, coğrafi konumu, Kızılırmak'a ve Başkente yakınlığı, köklü sanayi kuruluşları, OSB, deneyimli işgücü, kalkınmada öncelikli iller kapsamında olması ve enerji kaynaklarının aktarım güzergahında olmasıdır. Ankara'ya yakınlığın getirdiği dezavantajlar da vardır. Günlük alışverişten giyim, mobilya, beyaz eşya, motorlu taşıt, toptan mal, yedek parçaya kadar birçok alanda insanlar "nasıl olsa yakın ve Ankara'da daha bol çeşitli ve ucuz" düşüncesiyle hareket ederek Ankara'ya gitmektedirler. Bu durum Kırıkkale ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Eğitim ve sağlık hizmetleriyle sosyal hayat unsurları için de Ankara tercih edilmektedir.

Şehrin dezavantajlarını ise en başta çok kozmopolit olması, kentlilik ve Kırıkkalelilik bilincinin ve sahiplenilmesinin zayıflığı, Ankara'ya yakınlığının yarattığı ekonomik bağılıklar, MKE'nin küçülmesi ve demiryollarının yetersizliği olarak sıralayabiliriz.

Kırıkkale'nin problem ve eksiklerinin giderilmesi, proje üretilmesi amacıyla düzenlenen "21. Yüzyılın Başında Kırıkkale Sempozyumu"nda sunulan projelerin hepsinin de Kırıkkale'nin gelişimine çok önemli katkılar yapacağı açıktır. Projelerin çoğu uygulanabilir, gerekli projelerdir. Aynı şekilde hali hazırda valiliğin ve Belediye'nin yürüttüğü projeler de Kırıkkale için hayati öneme sahip projelerdir. Söz konusu projelerin çoğunun birkaç yıl içinde hayata geçirildiği düşünülecek olunursa birkaç yıl sonra çok farklı bir Kırıkkale görülebilecektir.

Yukarıda sözü edilen projeler dışında araştırma esnasında edindiğim bilgiler ışığında tespit ettiğim sorunların/eksiklerin giderilmesi için önerebileceğim başlıca öneriler şunlardır:

1. Kırıkkale'de öncelikle sivil toplum, eğitim kurumları, kent yöneticileri, üniversite ve halkın işbirliğiyle "Kırıkkalelilik" ve kentlilik bilincini, "biz"

olgusunu yaratacak ve hemşericiliği zayıflatacak uzun vadeli bir kampanya düzenlenebilir. Kampanya içinde özellikle esnafa ve gençlere, üniversite öğrencilerine karşı daha geniş ve çağdaş bir düşünce açısıyla, itinalı ve saygılı bir şekilde davranmaları yönünde seminerler verilebilir. Zaten kozmopolit ve kısmen kapalı bir kültürel yapıda olan bir kısım halk, üniversitenin buraya gelmesiyle üniversite öğrencilerine karşı kucaklayıcı yaklaşmamaktadırlar. Tabii ki bu, altında derin eğitim ve sosyal eksikliklerin, aşırı tutuculuğun yattığı bir konudur. Kısa vadede çözülmesi beklenemez.

2. İşsizliği azaltıp istihdamı artırmak için Kırıkkaleli sermayedar ve iş adamları altyapısı hazır olan OSB'lere yatırım için teşvik edilebilir. Bunu oradaki yatırımcılar ve kent yöneticileri yapabilir.

3. Ağırlıklı olarak Kırıkkaleli iş adamlarına ait sponsor firmaların sportif, kültürel ve bilimsel faaliyetlere yatırım yapmaları teşvik edilebilir. Özellikle üniversite ile işbirliği içinde AR-GE faaliyetlerine yapacakları yatırımlar kendilerine de dönecektir.

4. Kırıkkale ve Yahşihan, Bahşılı, Ahılı, Hasandede, Hacılar, Aşağı Mahmutlar ve Çullu Belediyeleri en azından altyapı konusunda birleşebilirler. Bu, koordinasyon, maliyet ve zaman açısından kolaylıklar getirecektir.

5. İçme suyu arıtma tesisi en kısa zamanda çözülerek içilebilir kalitede su halka ulaştırılmayı beklemektedir. Acil bir sorundur.

6. Kanalizasyon şebekesi en kısa zamanda kent bütününe kurulmayı beklemektedir. Kentin acil sorunlarından biridir.

7. Kentin cadde ve sokakları aydınlatma, kaldırım, ağaçlandırma ve temizlik yönünden çok yetersizdir. Sadece estetik açıdan değil, bir şehre yakışır şekilde geceleri güvenilir bir ortam yaratılması ve çevre kirliliğinin azaltılması için bunlar yapılabilir.

8. Hayati bir konu olan sağlık sekt6r6ndeki yardımcı personel ve doktor açığı giderilip eksik donanımlar temin edilebilir.

9. KOBİ'lere finans ve danışmanlık hizmetlerinde destek sağlanabilir.

10. Katı atıkların toplanıp değerlendirilmesi ve boşaltım yeri konusunda sorunlar vardır. Şu anki çöplük alanının yeri daha uygun bir yer tespit edilerek oraya taşınabilir. Çöplerin değerlendirilmesi daha bilimsel ve hijyenik şekilde yapılabilir.

11. Kentteki engellilerin varlığı düşünülerek günlük hayattaki ulaşım unsurları onlara göre düzenlenebilir. Sosyal hayata katılımları artırılabilir ve kamu kurumlarındaki % 3'lük istihdam haklarına kavuşturulabilirler.

12. Şehir içi trafiğini düzenleyici trafik ışıkları, otopark vb. düzenlemeler yapılabilir. Özellikle merkezi iş alanındaki park sorunu çözülebilir. Merkezi iş alanı ve yakın çevresini kapsayacak şekilde tramvay veya trolleybüs hatları döşenebilir. Kent içinde çok zayıf olan toplu taşımacılık sorununu çözebilir.

13. Elektrik ve telefon kabloları yer altına alınıp, görsel kirlilik önlenip, daha güvenli bir ortam sağlanabilir.

14. Önemli bir eksiklik olan şehirler arası otobüs terminali yapılabilir. Bugünkü terminalin konumu ve durumu yanı başında görsel kirlilik yaratan kömürlüklerden dolayı ve bakımsız halinden dolayı pek iç açıcı değildir.

15. Çoruhözü Deresi demiryolu boyunca daha estetik bir peyzaja kavuşturulup yeşillendirilebilir. Dereden kaynaklanan kirlilik önenebilir.

16. Yapılaşma daha yoğun denetlenip gecekondulaşmanın ve dayanıksız yapıların azaltılmasına gidilebilir. Ayrıca I.Derece deprem kuşağında bulunan, jeolojik yapısından dolayı bazı kısımlarında sel ve heyelan tehlikesi bulunan, kentin güneyinde ve batısında sanayi kuruluşlarından dolayı patlama riski olan Kırıkkale’de yapılaşmanın bunlar da düşünülerek yapılabilir. Kır tarzı evlerin sakinleri için toplu konutlar inşa edilebilir.

17. Hava kirliliğinin azaltılması için kalitesiz kömür kullanımı ve sanayi alanlarında lastik veya yağ yakılması önenebilir.

18. Park ve yeşil alanların niceliğinden çok niteliği önemlidir. Şimdiki eşil alan ve parkların çoğu bakımsız, atıl durumdadır. Bu yerler ihtiyaca cevap veren, aynı zamanda bakımı yapılabilen, donanımlı park ve yeşil alanlar haline dönüştürülebilir.

19. Şehir, topografyanın şehirselleşmeye daha uygun olduğu doğu yönünde tarım alanları ve su kaynaklarına zarar vermeyecek şekilde geliştirilebilir. Üniversite’ye bağlı yurt ve diğer kurumların kentin doğusuna yapımı yönlendirilerek öğrencilerin şehre olan ekonomik katkısı artırılabilir.

20. Kentin istihdam ve sanayisine önemli katkı sağlayacak olan genç MKE emeklileri, kent yöneticilerinin veya kendi aralarında oluşturacakları bir platform aracılığıyla güçlerini ve deneyimlerini birleştirerek ortak yatırımlar yapabilirler.

21. Kırıkkale denilince sembol olarak akla gelen Kaletepe bugün savunma sanayi fabrikalarına olan hakim konumu nedeniyle askeri sakıncalı alandır. Oysa burası Kırıkkale Şehri’nin en eski yerleşim yeridir, bir höyüktür. Buraya Kırıkkale İli’nin çeşitli yerlerinden bulunmuş tarihi eserler getirilip sergilenebilir, burası bir müze haline getirilebilir. Buranın silueti de Kırıkkale Şehri’nin sembolü olarak kullanılabilir.

KAYNAKLAR

Aliağaoğlu,A. (2004) Afyonkarahisar Şehir Coğrafyası, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Őniversitesi. Sosyal Bilimler. Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara

Alptekin, Erdoğan. “ DPT’ce Kabul Edilmiş Kentsel ve Kırsal Nüfus Ölçülerinin Yeniden Belirlenmesinin ve 20001 + Olan Kent Kriterinin AŐađıya Çekilmesinin Gerekliliği”, 6 Nisan 1994, Ankara

Ana Britannica, C: 13, S: 261, 1990

Aslıyüce, Erdoğan. 1974 Her Yönüyle Kırıkkale, Kırıkkaleyi Kalkındırma ve GüzelleŐtirme Derneği (KİKTAV) Yayını, Kırıkkale

Atalay, BeŐir.(1983) Sanayileşme ve Sosyal Değişme (Kırıkkale Araştırması), DPT, Ankara

Atalay, İ. (1997) Türkiye Coğrafyası, Ege Őniversitesi Basımevi, İzmir

Avcı, Sedat.(1993) “ Türkiye’de Şehir ve Şehirli Nüfus “, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 28, İstanbul

Ayan, Sinan. (2002) Kırıkkale İli’nde Sporun YaygınlaŐtırılması İçin Uygulanan Spor Tesis ve Politikalarının İncelenmesi, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Őniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Kırıkkale

Bal, Hüseyin.(2002) Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, Isparta

Balkanoğlu Matbaacılık. (1971) “Kırıkkale Neden İl Olmalıdır?”, Ankara

Başal, M., Yılmaz, O. ve diğerleri. Orta Kızılırmak Havzası 15322 Ekolojik Biriminin Tarımsal Sit- Rekreasyon Öncelikli Alan Kullanım Deseninin Oluşturulması Projesi, Proje No: TARP-1900, TÜBİTAK Tarım, Orman ve Gıda Teknolojileri Araştırma Grubu, Nisan 2004, Ankara

Baykal,F.(1943) “ Kırıkkale-Kalecik ve Keskin-Bala Mıntıklarındaki Jeolojik Etütler”, MTA Enstitüsü Rapor No: 1448, Ankara

Beer R. Anne. (1996) Yerleşim Düzenlemesinde Çevre Planlaması (Çeviren:Yeşim Yüzüak), Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, İstanbul

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Cilt: 13, Sayfa:6707-08, 1995

Ceritli, İsmail. (2000) Sürdürülebilir Kentsel Kalkınma Sürecinde Kent Ölçeğinin Önemi ve Türkiye Örneği, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İstanbul

Çalgüner, Tahir.(2005) Şehircilik Çalışmaları – Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 20. Yıl Anısı, Nobel Yayınları, Ankara

Çelebi,Evliya.(1965) Seyahatname, (Sadeleştirilenler:Necati Aktaş, Tefvik Temelkuran, Mümin Çevik), 10 Cilt, Üçdal Yayınevi, İstanbul

Çelebi,Evliya.(2005) Seyahatname(Seçmeler), Düzenleyen ve Hazırlayan: Suat Batur, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul

Çevik, Pınar. (2002) Ankara'da Gecekondu Sorununa Çözüm Olarak Geliştirilen Önerilerin Değerlendirilmesi: Ankara Dikmen Vadisi Projesi, Basılmamış Mastır Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul

Darkot, B. (1967), “Şehir Ayrımında Nüfus Sayısı ve Fonksiyon Kriterleri”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, İstanbul

Duru,B., Aklan,A. (2002) 20. Yüzyıl Kenti (Derleme-Çeviri), İmge Kitabevi, Ankara

Elibüyük,M. (1995) Matematik Coğrafya, Ekol Yayınevi, Ankara

Emiroğlu, M. (1975), “Türkiye Coğrafi Bölgelerine Göre Şehir Yerleşmeleri ve Şehirli Nüfus”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı: 7, Ankara

Erdoğan, Rümeyza. (1999) Kırıkkale İli Coğrafyası, Basılmamış Mastır Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Coğrafyası ABD, Ankara

Erkan, Rüstem.(2002) Kentleşme ve Sosyal Değişme, Bilim adamı Yayınları, Ankara

Esirci, Nazır. (1991) Taşra Teşkilatlarının Örgütlenmesinde Yeni İl ve İlçeler (Kırıkkale Örneği), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümü, İstanbul

Gazi, Sibel. (2001) Kent Kültürü, (Basılmamış Mastır Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Mersin

Geray,C.(1960), Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara

Göney, S.(1984), Şehir Coğrafyası – 1, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yay. No: 91, İstanbul

Görmez,Kemal.(1997) Kent ve Siyaset, Gazi Kitabevi, Ankara

Güven, Zuhul. (1992). Kırıkkale Kenti Açık ve Yeşil Alan Sisteminin Saptanması Üzerine Bir Araştırma,(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı ABD, Ankara

İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT, 2004

İllere ve Bölgelere Göre Çeşitli Göstergeler, DPT, Ağustos 2002

İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, DPT, 2003, Ankara

İstatistikî Bölge Birimlerine Göre Çeşitli Göstergeler, DPT, Nisan 2003, Ankara

İsbir G. Eyüp. (1991) Şehirleşme ve Meseleleri, Gazi Büro Yayınları, Ankara

İzbırak,R.(2001) Türkiye I- II, MEB Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul

İzbırak,R. (1992) Coğrafya Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları Öğretmen Kitapları Dizisi, İstanbul

Kalelioğlu,E. (1980). Şehir Coğrafyası açısından Van. (Doçentlik Tezi) Ankara Üniversitesi DTCF Kütüphanesi

Karaboran, H.(1980), “ Kentlerin Tiplendirilmesi Sorunu”, AÜ DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:9, Ankara

Karaboran, H.(1989), “Şehir Coğrafyası ve Şehirsel Fonksiyonlar”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 1, Cilt:3, Elazığ

Karabulut, Y. (1999), “Şehirlerin Doğası Son Yarım Yüzyıl İçinde Şehir Coğrafyası (çeviri)”, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı: 7, Ankara

Karabulut, Y (1990). “ Malatya’da şehirsel gelişme ve getirdiği sorunlar “ Fırat Üniversitesi ,Elazığ

Kaya, Erol.(2003) Kentleşme ve Kentlileşme, İlke Yayıncılık, İstanbul

Keleş, R. (1972a), Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Ankara Üniversitesi SBF Yayını, Ankara

Keleş, R.(1972b), 100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, İstanbul

Keleş,R. (1996) Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, Ankara

Keleş,R.(1998) Kent bilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara

Kırıkkale İl Yıllığı - 1999, Kırıkkale Valiliği Yayını

Kırıkkale’nin 1/35.000 ölçekli, 1957 ve 1991 yıllarına ait hava fotoğrafları, Harita Genel Komutanlığı

Kırıkkale Merkez İlçesi Mahallelerinin Sosyal ve Ekonomik Göstergeleri – 2005, DİE

Kırıkkale Ticaret Odası İstatistikleri,2004

Kırıkkale 1/5000 ölçekli halihazır haritaları (20 L, i 30 b-20-b ve i 31 a- 16-a ve b paftaları), İller Bankası, Ankara

Kırıkkale Topografya Haritası(1/25.000),Kırşehir i 30 b ve i 31 a-1 paftaları, Harita Genel Komutanlığı, Ankara

Köksal, A. 1971, “Mevzii Coğrafya Yönünden Kırıkkale-Keskin ve Delice”, AÜ DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:2, Ankara

Köksal, A. (1962). “ Kızılırmak Doğusunda Ankara'nın Üç İlçe Merkezi”, Ankara Üniversitesi DTCF Coğrafya Araştırmaları Dergisi, Sayı:3, Ankara

Makine ve Kimya Endüstrisi 1971 - 2004 Yılları Arası Faaliyet Raporları

Metin, Refet. (1997) Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre XVI. Yüzyılda Kırıkkale İl Bölgesi (Keskin, Konur, Dinek Nahiyeleri), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Kırıkkale

Nüfus ve Kalkınma Alt Komisyonu Raporu, DPT, 2001, Ankara

Özcan, Koray.(2000) Kırıkkale Kenti Mevcut Alan Kullanım Kararları ve Açık-Yeşil Alan Verilerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Mastır Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara

Özçağlar,A. (2000). Coğrafyaya Giriş, Hilmi Usta Matbaacılık, Ankara

Pehlivanlı,Mehmet. (1987) Kırıkkale Çevre İncelenmesi, Cemiloğlu Yayınları, Kırıkkale

Pekgöz, İlhami. (2002) Kırıkkale İl Coğrafyasındaki Aşiretler, (Basılmamış Mastır Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (1998). Kırıkkale Sanayi Potansiyeli ve Uygun Yatırım Alanları Araştırması, Ankara

Sencer, Yakut. (1972). Türkiye’de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara

Şahin, Atilla. (2000) Türkiye’de Kentleşmenin Yönetiminde Kent Yönetiminin Rolü: Çorum Örneği (1974-1994), (Basılmamış Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Malatya

Tanoğlu, A. (1966). Nüfus ve Yerleşme, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1183, İstanbul

Tekeli, İ. (2001) Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi, Ankara

Tekeli, İ. (1982), Türkiye’de Kentleşme Yazıları, Turhan Kitabevi, Ankara

Tekeli, İ. (1991), Kent Planlaması Konuşmaları, Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği, Ankara

Tektaş, Ayşin. (2001) Impacts Of World Bank’s Urban Development Model On Urban Planning System In Turkey, METU School Of Social Sciences The Department Of Urban Policy Planning, Ankara

Temel Britannica, Cilt: 10, Sayfa: 213-15, 1992

Tiryaki, Neşet. (1997) Elmadağ Şehir Coğrafyası, Basılmamış Master Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bil. Enstitüsü Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Ankara

Tolun, D.B. (1977). Yerleşme Coğrafyası – Kırsal Yerleşmeleri, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 2275 - 93, İstanbul

Tuncel, H. (1980), “Türkiye’de Kent Yerleşmelerinin Tarihçesine Toplu Bir Bakış”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı: 23, İstanbul

Tunçdilek, N. (1967) Türkiye İskan Coğrafyası – Kırsal İskan köy altı iskan şekilleri, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 1283, İstanbul

Tunçdilek, N. (1986) Türkiye’de Yerleşmenin Evrimi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 4, İstanbul

Tümertekin, E.(1987), “Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirselleşme Fonksiyonları”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 72, İstanbul

Tümertekin, E.,Özgüç,N.(2004). Beşeri Coğrafya, Çantay Kitabevi, İstanbul

Türkiye İstatistik Yıllığı – 2002, DİE, Ankara, 2003

Weber, Max. (2000) Şehir –Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul

Yakut, S.(1972), Türkiye’de Kentleşme, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara

Yalçınlar, İ.(1967), “Türkiye’de Bazı Şehirlerin Kuruluşu ve Gelişmelerinde Jeomorfolojik Temeller”, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, Cilt: 8, İstanbul

Yavuz,F., Keleş,R.,Geray,C. (1973) Şehircilik – Uygulama, Sorunlar ve Politika, Ankara Üniversitesi SBF Yayın No: 358, Ankara

Yavuz,F. (1962) Şehircilik, Ankara Üniversitesi SBF Yayın No: 143- 125, Ankara

Yaylı, Hasan. (1998) Yerel Siyasal Elitin Yapısı ve Yerel Yönetim Sorunlarına Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma: Kırıkkale Örneği, (Basılmamış Master Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Ankara

Yıldırım,Mecit. (1966) Tarihte Kırıkkale, Öğretmenler Matbaası, Ankara

Yıldız S. Semra. (1996) MKE Kurumu'nda Metal İşkolunda Çalışan İşçilerin İş Kazaları ve Kazaların İstatistiksel Analizi, (Basılmamış Mastır Tezi), Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

Yıldız, Yasemin.(1995) Ankara ve Kırıkkale İllerinin Yağmur Karakteristikleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara

2000 Genel Nüfus Sayımı – Kırıkkale İli Nüfusunun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, DİE Yayını, 2003, Ankara

2000 Genel Nüfus Sayımı – Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (Kırıkkale), DİE, 2003, Ankara

21. Yüzyıl'da Kırıkkale Sempozyumu Bildirileri, Çelik-İş Sendikası Yayını – 2003, Kırıkkale

Yararlanılan İnternet Siteleri

[www batman-bld gov tr](http://www.batman-bld.gov.tr)

[www karabuk gov tr](http://www.karabuk.gov.tr)

[www kronoloji gen tr](http://www.kronoloji.gen.tr)

[www kirikkale-bld org tr](http://www.kirikkale-bld.org.tr)

[www kirikkale gov tr](http://www.kirikkale.gov.tr)

FOTOĞRAFLAR